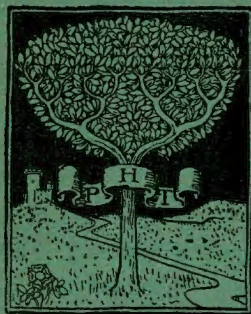

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

1926

UTGIVEN

AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

SIXTEN HUMBLE

ÅRG. XXVII.

HÄFT. 1—2.

INNEHÅLL.

	Sid.
Ett halvsekelsjubileum. Av SIXTEN HUMBLE	1
Johan Mårtensson Aschaneus och Anders Björn. Två levnads- bilder från 1600-talet. Av E. W. DAHLGREN	12
Strödda politiska nyheter (1709—18) ur Erik Benzelius d. y:s brevväxling. Av SVEN GRAUERS	26
Bröderna Schechta. Av ESTHER JACOBSON	45
Lohrmanska släktens genealogi. Av K. W. HERDIN	70
Ætten Tersmedens oprindelse. Slægten tor Smede fra Stade og Flensborg. Af Ingeniør VILHELM MARSTRAND, Køben- havn	79
Notiser	130
Fråga	130

Ett halvsekelsjubileum.

Våren 1876 cirkulerade mellan några utvalda huvudsakligen i Stockholm och på våra större herrgårdar en inbjudningsskrift, undertecknad av friherre Carl Jedvard Bonde, vars inledningsord voro följande: »Ett samfund har bildat sig till gemensam sträfvän att söka skydda mot förstörelse allt hvad af äldre och nyare handskrifter, anteckningar och bref kan vara af intresse för häfdaforskaren eller samlaren — —».

Så tillkännagavs Personhistoriska samfundets upprinnelse för dem, som närmast kunde tänkas vara intresserade. Visserligen var, såsom av de citerade inledningsorden framgår, den bildade sammanlutningens syfte mera begränsat än Personhistoriska samfundets program numera är, och visserligen framträdde icke densamma i inbjudningsskriften under detta namn, men ur den »stiftelse», som därmed kungjordes, har Personhistoriska samfundet direkt vuxit ut, först genom vidgande av verksamhetsområdet och sedan genom antagande av ett namn, vilket bättre överensstämde med det nya programmets omfattning. Med skäl kan därför samfundet under innevarande år räkna med en femtioårig tillvaro. Detta halvsekelsjubileum manar till en återblick på det förflutna och kanske ock till en tanke på framtiden.

Den 25 mars 1876 är det protokoll dagtecknat, som ger utgångspunkten för denna återblick. Dess § 1 förtjänar anföras, ehuru den innesluter ett par misstag i fråga om de omförmälda personernas titulatur som personhistorikern ej gärna lämnar oanmärkta: »Sedan herrar Öfverstekammarjunkaren¹ Baron C. J. Bonde, Öfverstekammarherren² Grefve A. Lewenhaupt och Öfversten Baron R. Klinckowström öfverenskommit om bildande af ett svenskt autografsällskap och för detsamma utarbetat stadgar, hade dessa herrar sammankallat att i denna stiftelse ingå herrar Expeditions-

¹ Borde vara »Öfverstekammarherren».

² Borde vara »Öfverkammarherren».

chefen C. Meinander, Godsegaren Baron J. Nordenfalk, Kammarherre C. Silfverstolpe, Kammarjunkaren H. Tersmeden, Baron C. C:son Bonde och undertecknad [Biblioteksamanuensen C. Eichhorn].»

Härmed äro namngivna de flesta av de personer, som under Svenska autografsällskapets första tillvaro kommo att framträda som dettas kärna. Särskilt den trio, som angives såsom initiativtagare, förtjänar att ihågkommas för det levande intresse de redan förut ägnat och framdeles inom det stiftade sällskapets krets skulle ådagalägga för de syften, som detta avsåg att tjäna. Att gå ännu längre och fastslå, hos vem av de tre tanken på sällskapets bildande först upprunnit, torde numera vara vanskligt. Utåt kom i varje fall baron Carl Jedvard Bonde att framstå såsom ledaren, och som den verkliga förslagsställaren angives han också i de rader om sällskapets tillkomst, varmed en av de därvid närvarande, kammarherre Carl Silfverstolpe, tjugu år senare inledde hans dödsruna i sällskapets tidskrift. Dessa rader ge en livligare föreställning om den skildrade tilldragelsen och de agerande personerna, än protokollets koncisa uppgifter förmå skänka, och även deras återgivande torde vara berättigat i detta sammanhang.

»Det var i det s. k. Bondeska palatset i Stockholm, som Svenska Autografsällskapet en afton i början af år 1878² trädde in i de litterära sällskapens krets. Några få personer hade af öfverstekammarherren friherre Carl Jedvard Bonde blifvit kallade till att öfverlägga om detta sällskaps raison d'être och att söka ställa dess horoskop. Bland dem voro de kritiske samlarne, öfversten friherre Klinckowström och öfverkammarherren greve Lewenhaupt, den åldrige men mindre kritiske Meinander, expeditionschefen, som ännu på äldsta dagar från sin boksteges tinnar plägade mönstra sina boktrupper, hvilka i hopträngda men regelräta led paraderade för hans belåtna blickar, den hänförde bok-, konst- och skriftälskaren Eichhorn, sällskapets sjelfskrifne sekreterare, som hyste aktning för hvarje papperslapp, som bar spår af en människas finger. Der fanns äfven en adept, som nu med undran och vördnad erkänner sig hafva varit kallad såsom vittne vid det ädla sällskapets födelse och tryggt kan säga att allt då tillgick efter konstens och en fin smaks fordringar. Man öfverlade en stund, man lyssnade med tillförsikt till på förhand väl öfverlagda och mognade planer, och när man skildes åt, rådde inom den lilla tätt

² Alltså tyvärr även här ett misstag, och det på en just nu brännande punkt. Varje minsta tvivel om att detta verkligen är ett misstag, måste emellertid — främst på grund av protokollens vittnesbörd — uteslutas.

slutna kretsen en entusiasm, som borde hafva kunnat elda långt flera, än dem, som nu stå i sällskapets led.»

Styrkan av denna entusiasm hos de ledande männen sattes nog då och då under sällskapets tidigare år på prov. I det sammanhang, varur den nyss meddelade skildringen hämtats, vitsordas, att »det hände detta sällskap, såsom ofta är fallet, att verksamheten snart nog hotade att aftyna». Några starkare livsyttningar kunde ju sällskapet med sin begränsade uppgift knappast väntas visa. Verksamheten markerades först allenast av de med rätt långa mellanrum infallande sammanträdena, varav dock nog så värdefull behållning lämnades deltagarna genom redogörelser för och demonstrationer av märkliga autografer mestadels ur enskilda arkiv — Ericberg, Sjöholm och Stafsund — men även ur riksarkivets och kungl. bibliotekets samlingar.

Genom det i februari månad 1879 utkommande första häftet av »Svenska Autografsällskapets Tidskrift» framträdde emellertid sällskapets verksamhet i en ny form. Det var en i yttre måtto synnerligen anspråklös publikation, vars häften sällan överstego ett eller två tryckark i omfång, och som utkom utan varje anspråk på periodicitet. Tvivelsutan var tidskriften dock ett värdefullt band för sammanhållningen av de intresserade samtidigt med att den ju bidrog att rikta uppmärksamheten på sällskapets strävanden och sprida den upplysning därom, som måste betraktas såsom främsta medlet för framgång i dess verksamhet. I tidskriftens »programförklaring», såsom dess första uppsats, »Några ord om autografer» av överste Klinckowström, torde kunna benämnas, erinras om att dess uppgift väsentligen var en strid mot handskrifternas tvenne huvudfiender, okunnighet och likgiltighet, och vad vore väl rätta vapnet mot dessa fiender om icke just upplysning?

Det längsta avbrottet i tidskriftens utgivning, på ej mindre än nära tre år, inträffade efter dess fjärde häfte, som utkom i juni 1882. Säkerligen betecknar detta avbrott en kris i sällskapets historia. Under densamma tog emellertid sällskapet ett steg, som torde få tillmätas avgörande betydelse för dess framtida existens och utveckling. Härmed avses sällskapets i april 1883 fattade beslut om utvidgning av sin verksamhet.

Initiativet härtill togs redan två år tidigare av den då kort förut i sällskapet invalde arkivarien Otto von Feilitzen. I en skriftlig inlaga föreslog nämligen denne den 28 april 1881, att sällskapet måtte utsträcka sin omsorg även till det genealogiska

och heraldiska området. Han framhöll därvid särskilt, att sällskapet genom innehållet av sina stadgar »värdigt visat, att det redan vid sin utgångspunkt höjt sig öfver den lägre niveau, der man inskränker sitt intresse för en autograf till dess underordnade betydelse af att vara ett slags historiskt curiosum eller möjligen kommer derhän, att man vid den fäster ett visst ytligt, personligt intresse. Svenska Autografsällskapet vill komma till något vida högre, det vill, efter hvad jag trott mig kunna förstå, vara en kraftig medarbetarinna i hädforskningens tjänst — det vill sålunda genom det individuella komma till det allmänna och sålunda gifva det förra sitt fulla berättigande såsom medel, på samma gång det sätter det allmänna såsom mål.» Men förslagsställaren ansåg sig utan tvekan kunna påstå, att den sålunda som en hjälpkunskap till historieforskningen uppfattade autografkunskapen först då finge sin verkliga betydelse, »när han ställes i närmare samband med sina syskon, och kunna då väl inga af dem ligga densamma närmare än de båda nämnda, genealogien och dess nära stående broder heraldiken». Efter att vidare hava närmare utvecklat dessa synpunkter och erinrat om att inom våra grannland året näst förut bildats ett samfund för »dansk-norsk genealogi och personalhistoria», betonade förslagsställaren slutligen även utsikterna, att sällskapets materiella styrka genom en dylik utvidgning av dess program skulle förkovras »så genom ett ökadt antal arbetande krafter som genom dermed följande ekonomiska fördelar». Där- emot fruktade han, att varken intresset för autografforskningen då ännu i vårt land vore tillräckligt stort eller de ekonomiska tillgångarna i allmänhet nog omfattande för att betrygga sällskapets framtid i det ena eller andra hänseendet.

Detta förslag rönt framgång. Sedan för ändamålet särskilt utsedda kommitterade närmare granskat detsamma och på grund därav utarbetat förslag till nya stadgar, avgav även styrelsen ett utlåtande, som tillstyrkte den ifrågasatta utvidgningen, »på grund af personalhistoriens, genealogiens och heraldikens nära samband med autografkunskapen, samt emedan sällskapet, genom att utvidga planen för sin verksamhet, säkerligen skulle lyckas ej obetydligt uppbringa antalet af sina ledamöter». I de därefter av sällskapet den 13 april 1883 antagna nya stadgarna angavs det vidgade programmet på följande sätt: »Sällskapets ändamål är att lifva och underhålla hågen för autograf-kunskap, genealogi och heraldik samt undan glömska eller förstöring bevara föremål, upp-

gifter, teckningar m. m., som eger samband med dessa grenar af hädforsknigen.»

Denna förändring bör utan tvivel betecknas såsom det avgörande momentet i Svenska autografsällskapets utveckling till det nuvarande Personhistoriska samfundet. Att två andra till synes omedelbart naturliga steg på denna utvecklingsbana tills vidare läto vänta på sig torde väl få sättas i samband med de farhågor, som vid prövningen av den nyss skildrade reformen tydligen kommit till uttryck, nämligen att sällskapets ursprungliga uppgift skulle komma att helt undanskymmas av dess nya intressen. I varje fall innebar det ju ett starkt betonande av autografkunskapens prioritet bland sällskapets syften, att detta ännu under lång tid framåt bibehölls vid sitt gamla namn, och att dess tidskrift alltjämt länge framträdde såsom »Svenska autografsällskapets tidskrift».

Det vidgade programmet torde, såsom man hoppats, hava bidragit till det ökade intresse för sällskapet, som kan utläsas ur tillväxten av medlemsantalet under den följande tiden. I april 1885 hade detta ännu ej nått högre än till ett fyrtiotal, men under de närmaste åren steg det betydligt och utgjorde i slutet av 1893 omkring 120. Det växande intresset visade sig även genom ökat deltagande i sammanträdena. Vid dessa ägnades alltjämt största uppmärksamheten åt autografstudiet, och ehuru protokollen knappast ge tillfälle att rätt bedöma den livaktighet, som utvecklades vid sammanträdena, kvarstår dock därav det intrycket, att dessa alltjämt utgjorde ett viktigt moment i sällskapets verksamhet. En särskilt högtidlig sammankomst synes den hava varit, som hölls den 18 januari 1893, då sällskapet för första gången utsåg en hedersledamot, den vid sammanträdet närvarande prins Hans av Glücksburg, konung Kristian IX:s broder.

Den 30 maj 1896 väckte sällskapets sekreterare greve F. U. Wrangel förslag om ändring av tidskriftens namn till »Personhistorisk tidskrift». För en dylik förändring blev tillfället kort därefter synnerligen lämpligt, då tidskriften avslutade sin andra del och en ny skulle påbörjas. Den 29 januari 1898 biföll också sällskapet greve Wrangels förslag. Någon saklig omläggning, framhölls det, avsågs icke i detta sammanhang. Tidskriftens program skulle vara oförändrat, och den skulle alltjämt utkomma med fria häften; dock uttalades en förhoppning, att sällskapets tillgångar efter hand skulle giva anledning till ökat antal häften.

I slutet av 1905 inträffade så omsider den sista akten i denna omvandling av Autografsällskapet till Personhistoriska samfundet, då sammanslutningen även erhöll ett *namn* bättre överensstämmande med det vidgade verksamhetsområde, som den långt tidigare inskrivit i sina stadgar och som också redan kommit till uttryck i den ändrade benämningen på dess tidskrift. Förslag härom framfördes av sällskapets förutvarande och dåvarande sekreterare, greve Wrangel och doktor H. Rosman, och dessa ansågo sig därvid kunna uppträda som talesmän för många av sällskapets medlemmar, vilka funno det olämpligt, att detta alltjämt bibehölle ett namn, som blott gäve uttryck för en sida av dess verksamhet. »Oafsedt den rent teoretiska motsägelsen», yttrade förslagsställarna, »har man anfört, att vissa praktiska olägenheter äro förbundna med bibehållandet af det gamla namnet. Genom ett mera betecknande namn kan sällskapet säkerligen med större lätthet ernå den ökning i medlemsantalet, som är nödvändig för en fortgående utveckling. Åtskilliga personer, som intressera sig för släktkunskap och därmed samhörande ämnen, misstänka icke ens, att bakom Svenska autografsällskapets namn döljer sig en förening som gjort studiet af allt slags personhistoria till sin uppgift. Sällskapets vetenskapliga karaktär skymmes också i någon mån af ett namn, som närmast leder tanken på kuriositetsintresset och samlarenitet. Genom namnet på sällskapets tidskrift motverkas visserligen olägenheterna af dessa förhållanden, men så fort sällskapet äfven genom andra medel än tidskriften vill verka för sina syften, exempelvis de genealogiska och ikonografiska, så är det onekligen mindre lämpligt att uppträda under det hittillsvarande namnet.» Och såsom ett indirekt vittnesbörd om att ej heller nu alldeles saknats farhågor, att sällskapets ursprungliga syfte stod på spel, finner man även i detta förslag ett betonande, att det ingalunda vore meningen att låta autografintresset undanträngas av de övriga, varken i sällskapets tidskrift eller under dess verksamhet i övrigt. Förslagsställarna hade närmast tänkt sig namnet »Personhistoriska sällskapet» men på hemställen av ledamoten professor Löffler vid det allmänna sammanträdet den 6 december 1905 enade man sig i stället om att välja formen »Personhistoriska samfundet». Detta vilande ändringsförslag blev tre dagar senare slutgiltigt antaget.

Under de första två decennierna av det nya århundradet har samfundet kunnat glädja sig åt ett betydande uppsving. Medlemsantalet har vuxit raskt och nått ända upp till siffran 600. Tack

vare de större ekonomiska resurser, som därigenom erbjudit sig, har samfundet också kunnat realisera förhoppningarna på tidskriftens utvidgning. Det har varit möjligt att någorlunda giva den karaktären av en periodisk publikation med kvartalsvis utkommande häften om sammanlagt ett par hundratal trycksidor per år. Samtidigt har även ett uppslag kunnat fullföljas, som ehuru här ej tidigare omnämnt, i sin begynnelse tillhör autograf-sällskapets skede, nämligen utgivandet av en särskild skriftserie. Inalles har denna uppnått aderton nummer, varav dock en del även ingått som häften i tidskriften.

Några mera anmärkningsvärda enskildheter erbjuda icke dessa årtionden av samfundets historia. De torde i stället kunna allmänt karakteriseras såsom ett den lugna utvecklingens skede, varunder verksamheten i de under den föregående tiden utstakade banorna befästats. Samtidigt med att samfundet vuxit i yttre styrka, har den personhistoriska forskningen i vårt land härunder visat en starkt stegrad livaktighet, vars uppammände väl samfundet åtminstone i någon mån bör kunna räkna sig till godo. Produktionen inom denna forskningsgren har varit i raskt tilltagande, och för att ådagalägga, vilket intresse personhistorien numera kan påräkna, torde man blott behöva erinra om att under detta skede påbörjats två i sin planläggning så storstilade personhistoriska arbeten som Svenskt biografiskt lexikon och den nya editionen av den introducerade adelns ättartavlor. Att Personhistoriska samfundet åtminstone till det sistnämnda verket givit direkta impulser genom talrika uppsatser i tidskriften rörande de adliga genealogierna bör här ej förbigås.

De allra sista åren av det gångna halvseket hava däremot i viss mån utgjort en depressionsperiod för samfundet. Först hava de oerhört stegrade tryckningskostnaderna under världskriget blivit mycket kännbara för dess publikationsverksamhet, och sedermera har såsom en naturlig följd av kristillståndet efter kriget medlemstalet gått något tillbaka. På grund av bägge dessa omständigheter hava inskränkningar i verksamheten icke kunnat undvikas; bl. a. har samfundet icke under flera år sett sig i stånd att utsända något nytt nummer i den nyssnämnda skriftserien. Svårigheter hava även yppat sig att erhålla bidrag till tidskriften, vilket medfört störningar i dennas utgivande. Uppenbarligen har dock denna depression sina orsaker i det samtida allmänna läget, och någon avslappning i intresset för samfundets syften behöver man säkerligen icke fördenskull räkna med.

Vändes blicken mot framtiden, är det emellertid påtagligt att före andra planer och önskemål, som till äventyrs kunna inställas sig, måste uppmärksamheten riktas på att så fort som möjligt komma ur denna depression. Vad som kräves för förverkligandet härav är i främsta rummet, att större ekonomiska resurser tillföras samfundet. Då dessa icke annat än i undantagsfall torde kunna erhållas på annat sätt än genom ett ånyo ökat medlemstal, måste strävandena tydligen ytterst inrikta sig härpå. Med all säkerhet kunna härvid nuvarande medlemmar var på sitt håll uträdda mycket för den gemensamma saken, och en vädjan till dem i detta hänseende må därför här framföras. Tyvärr stå nog ännu många för personhistorisk forskning intresserade svenskar utanför samfundets led, och helt visst skulle mången gång en uppmaning om anslutning till samfundet, framförd av medlemmar som komma i kontakt med dylika personer, icke förklinga ohörd.

I ytterligare ett hänseende synes den rådande situationen påkalla en direkt vädjan till samfundets ledamöter. I betraktande av den aktivitet, som numera obestridligen råder på den personhistoriska forskningens område, borde ingen brist på bidrag till tidskriften behöva yppa sig. Ett påpekande, att detta dock understundom förekommit, har redan gjorts och förtjänar än mera understrykas. För förverkligandet av samfundets naturliga önskan att giva tidskriften ett så värdefullt och inom ramen av dess verksamhet så omväxlande innehåll som möjligt kräves tydligen, att dess medlemmar själva ihågkomma tidskriften med resultaten av sina forskningar och rikta andra forskares uppmärksamhet på densamma.

* * *

Utan att ge anledning till några farhågor har dock, som av det föregående torde hava framgått, den situation, vari Personhistoriska samfundet befunnit sig vid fullbordandet av sitt första halvsekel, icke varit den allra ljusaste. Det har under sådana förhållanden icke heller syntts lämpligt att i några storslagna former högtidlighålla den femtioåriga tillvaron. Tack vare initiativ av några enskilda inom och utom samfundet har detta jubileum dock icke gått spårlost förbi. Vid den i april hållna årssammankomsten¹ överlämnades nämligen till samfundet en i anledning av jubileet utgiven festskrift, som ekonomiskt möjliggjorts genom subskription och särskilt insamlade medel. Denna innefattar i förträffliga re-

¹ För denna redogöres i övrigt på annan plats i detta häfte.

produktioner och med beskrivande text de förnämligaste av en i Hessen bevarad samling porträtt av svenska kungliga och högadliga personer från 1600-talet, vilken ursprungligen tillhört den såsom gemål till lantgreven Fredrik av Hessen-Homburg dit utflyttade Margareta Brahe. Texten är författad av baron Georg Fleetwood, vilken har äran av att hava upptäckt denna i Sverige förut förbisedda, unika porträttsamling. Med festskriften överlämnades också ett överskott på ungefär 1,000 kr. av de för dess utgivande influtna medlen, vilket torde kunna sätta samfundet i tillfälle att inom den närmaste tiden åter utge ett nummer i sin skriftserie.

De tacksägelser, vilka vid årssammankomsten framburos av samfundets ordförande till dem som på ett eller annat sätt bidragit till denna festskrift, må även här komma till uttryck. Och må det vara tillåtet att förknippa dessa tacksägelser med en erinran därom, att samfundet härvid på enskilt initiativ undfått en uppmuntran och en hjälp, som förvisso manar envar av dess medlemmar till efterföljd i strävan att gagna det gemensamma syftet, den personhistoriska forskningen.

Sixten Humble.

Styrelseledamöter
i
Svenska Autografsällskapet
och

Personhistoriska Samfundet 1876—1926.

Ordförande:

BONDE, FRIHERRE CARL JEDVARD, överstekammarherre	²⁵ / ₃	1876— ²⁴ / ₁₂	1895
BONDE, FRIHERRE CARL CARLSON, överstekammarjunkare	³⁰ / ₅	1896— ²⁶ / ₁₁	1913
HILDEBRAND, HENRIK ROBERT TEODOR EMIL, riksarkivarie (se även Övriga ledamöter)	² / ₅	1914— ²⁴ / ₈	1919
ALMQUIST, JOHAN AXEL, förste arkivarie, sederm. arkivråd (se även Övriga ledamöter)	²⁸ / ₁₁	1919—	

Sekreterare:

EICHHORN, CHRISTOPHER, biblioteksamanuens	²⁵ / ₃	1876— ²⁸ / ₄	1885
ÖRNBERG, LARS MAGNUS VICTOR, protokollsekreterare, sederm. hovintendent och arkivarie vid landsarkivet i Vadstena	²⁸ / ₄	1885— ² / ₄	1890
KARLSSON, KARL HENRIK, biblioteksamanuens (se vidare Övriga ledamöter)	² / ₄	1890— ⁴ / ₅	1892
WRANGEL, GREVE FREDRIK ULRIK, kammarherre (se vidare Övriga ledamöter)	⁴ / ₅	1892— ²⁷ / ₂	1903
ROSMAN, HOLGER, e. o. amanuens, sederm. sekreterare i Stockholms handelskammarare	²⁷ / ₂	1903— ⁴ / ₃	1907
GRÖNWALL, FREDRIK WILHELM MAGNUS, e. o. hovrättsnotarie, sederm. hovrättsråd	⁴ / ₃	1907— ²⁷ / ₃	1908
STENBOCK, GREVE WILLFRIED BENVENUTO CARL MAGNUS, biblioteksamanuens, sederm. bibliotekarie	²⁷ / ₃	1908— ²⁶ / ₁₀	1917
CARLSSON, ALFRED BERNHARD, andre bibliotekarie (²⁶ / ₁₀ 1917)	²⁹ / ₄	1918— ³ / ₅	1919
HILDEBRAND, SUNE HILDEBRAND, t.f. andre bibliotekarie	³ / ₅	1919— ²⁸ / ₅	1922

SIMONSSON, IVAR LUDVIG, andre arkivarie (⁹ / ₅ 1922)	¹³ / ₄	1923—	⁵ / ₁	1925
HUMBLE, ERIK ARNOLD SIXTEN, förste amanuens	(⁷ / ₂₀ 1924)	²⁷ / ₄	1925—	

Skattmästare:

MEINANDER, CURT FREDRIK, expeditionschef	²⁵ / ₃	1876—	¹² / ₉	1878
SILFVERSTOLPE, CARL GUDMUND UNO, kammarherre, sederm. hovmarskalk		1878—	³ / ₆	1899
RUDBECK, FRIHERRE JOHANNES REINHOLD GUSTAF, vice häradshövding, sederm. förste intendent	¹⁴ / ₃	1900—	¹⁹ / ₃	1920
INDEBETOU, CARL DANIEL GOVERT, direktör (se även Övriga ledamöter)	¹⁹ / ₃	1920—		

Övriga ledamöter:

LEWENHAUPT, GREVE ADAM CASIMIR LUDVIG, överkammarherre	²⁵ / ₃	1876—	¹³ / ₃	1895
KLINCKOWSTRÖM, FRIHERRE RUDOLF MAURITZ, överste	²⁵ / ₃	1876—	²⁰ / ₂₂	1902
ODHNER, CLAS TEODOR, riksarkivarie	³ / ₁₂	1895—	¹⁷ / ₂	1903
HILDEBRAND, HENRIK ROBERT TEODOR EMIL, riksarkivarie (se vidare Ordförande)	¹⁷ / ₂	1903—	² / ₅	1914
WRANGEL, GREVE FREDRIK ULRIK, kammarherre (se även Sekreterare)	¹⁷ / ₂	1903—	⁴ / ₃	1907
KARLSSON, KARL HENRIK, biblioteksamanuens (se även Sekreterare)	⁴ / ₃	1907—	²⁵ / ₅	1909
ALMQUIST, JOHAN AXEL, förste arkivarie, sederm. arkivråd (se vidare Ordförande)	¹⁴ / ₄	1910—	¹⁸ / ₁₁	1919
CELSING, GUSTAF HERMAN, överkammarherre	² / ₅	1914—	³ / ₅	1919
INDEBETOU, CARL DANIEL GOVERT, direktör (se vidare Skattmästare)	³ / ₅	1919—	¹⁹ / ₃	1920
LEWENHAUPT, GREVE ADAM LUDVIG CARL, hovmarskalk	¹⁹ / ₃	1920—		
TUNBERG, SVEN AUGUST DANIEL, professor	¹⁹ / ₃	1920—		

Johan Mårtensson Aschaneus och Anders Björn.

Två levnadsbilder från 1600-talet.

Av E. W. Dahlgren.

Dessa båda namn torde för de flesta vara obekanta. De omständigheter, under vilka deras bärare kommo i beröring med varandra, torde kunna tillmätas ett visst kuriositetsintresse samt berättiga framläggandet av några biografiska notiser om personligheter, vilka för övrigt visserligen icke kunna äga anspråk på att av eftervärlden ihågkommas.

I Krigskollegii Brevbok för 1675 (D. I, s. 47) träffas följande underdåniga ansökning:

Stoormächtigste Konungh, Allernådigste Herre,

Eders Kongl. May:t täcktes medh Kongl. nådhe förmimma den ene min sohn om 10 åhr vara een bräckligheet påkommen, att ryggen och brystet wäxa uth, huar öfwer iagh een stoor sorgh drager, och hafwer söcht åthskillige Medicos och Chirugos, fått allenast till tröst, att iagh skulle låta göra ett harnesk och spennan uthi; det iagh och giort hafwer, men där aff ingen hielp. För kort tijdh sedan hafwer mina barns Præceptor uthi Upsala råkat een soldat, som hafwer giort proff at kunna förtaga den bräckligheeten medh inwärtens Cur, och som han intet kunde fåå alla medicamenter i Upsala apothek till kiöps, som därtill behöfdes, altså förskaffades här ifrån de samme, i medler tijdh blef han opbudat på togh. Nu sedan fick iagh tala medh honom på barnhuset, och frågade honom huar han har lært, då swarade han blefuit i förra tyske kriget fången och förder åth Ungern, där han medh en annan soldat blef commenderat at upwacha hoos een Medicum, och war i 5. åhr där, fattade lust där till, och fick öfua sigh till Medici största behagh, att præparera medicamenter och distillera. Där effter blef han åter commenderat till regimentet igen, och sålunda uthi 17. åhr warit fången, för åhn han heemkom. Han är nu Corporal under Wålb:ne Kaggens Compagnie, födder i Fresta sohn, fordom Pastoris sohn darsammastädes, hans namn åhr Johan Mårtensohn Ascanius. Emådan iagh åhr uthi en sådan ångest stadder för min lille sohns bräckligheet, såsom och på den orten widh Gripsholm wore nödigt kunna en sådan man hafwa, och

iagh anslagh fått af Wälb:ne H. Ståthållaren Daniel Bengtson Uttermark på tuenne friska karlar, såsom kunna ersättias igen under compagniet; hwarföre till Eders Kongl. May:t iagh på det underdånigste supplicerar, allernådigtst täcktes sigh behierta min ångest och af Kongl. Nådhe låta fåå behålla den samme Johan Mårtensohn här hemma i landet, och tuenne andra friska karlar igen under samma compagnie ersättia. Nöden tuingar migh, såsom höfwitsmannen uthi Capernaum, att sökia. Jagh lefwer uthi den underdånigste förhoppningh måga här på winna een nådigh resolution.

Eders Kongl. May:tz

underdånigste och troplichtigste tienare

Anders Biörn m. pr.

Att denna den bekymrade faderns ansökan av konungen beaktats och vunnit nådigt bifall ses av ett bifogat kungl. brev så lydande:

Carl etc. Vår synnerlige ynnest och nådige benägenheet medh Gudh Alzmechtig, I hafwen Tro män Hr Marsk och samptel. Krigs Rådth af hoosgående Inspectorens Anders Biörns suplique at see, hurusåsom han åstundar at få Corporalen under Kaggens Compagnie Johan Mårtenson Ascainen löös, och tillbiuder at skaffa twenne friska karlar i stället igen; hwartill, om I icke finnen något serdeles betenkiande derhoos, Wi nådigst samtycht hafwom, till at hugna dermedh en fader som är ångslig och sorgfeldig öfwer sin sons bräckligheet, och befallom Eder fördenskull hermedh nådeligen, at I gifwen honom Corporalen på sätt och wijs som sagt ähr, löös och låten någon annan snäll och tjänlig soldat under Compagniet avancera i hans ställe igen. Hermedh sker Oss et godt nöije, och Wi befallom Eder Gudh Alzmechtig synnerligen nådeligen. Datum Stockholm d. 9 Augusti 1675.

Carolus

E. Lindschöld.

Att den bekante kyrkoherden och antikvarien *Martinus Laurentii Aschaneus* varit tvenne gånger gift ses av hans levnadsteckning i Svenskt Biografiskt Lexicon. Om hans barn torde däremot hittills intet annat varit bekant än att han, enligt en anteckning i de Klercker-Mattonska samlingarna och en därmed lika lydande i Ärkestiftets herdaminne, haft en son Olaus, vilkens levnadsdata äro okända. Nu finna vi av den ovanstående ansökningen att han haft ännu en son vid namn *Johan*. Att denne blivit soldat må till en början anmärkas som en egendomlighet: såsom prästson har han icke kunnat bli utskriven till krigstjänst. Ifall han är identisk med en »Johannes Martini Upl.», vilken år 1646

inskrevs som student i Uppsala, har han dock måhända först ämnat träda i faderns fotspår på den lärda vägen. I sådan händelse — identiteten är dock mycket osäker — har han vare sig av medellöshet efter faderns död 1641 eller i följd av något snedspång utbytt studiebanan mot krigstjänsten, för vilken han ej synes ha haft någon särskild kallelse. I ansökningen säges, att han blivit fången »i förra tyska kriget»; detta bör alltså, om uppgiften är riktig, ha skett senast 1648. Att han såsom fånge blivit satt till bjtråde åt en medicus vittnar kanske om att han haft en boklig bildning, som soldaterna i allmänhet saknade, och att han verkligen varit student. De medicinska kunskaper han inhämtat såsom tillredare av medikamenter ha väl i varje fall icke ens efter den tidens fordringar kunnat vara synnerligen djupgående, om vi ock ej ha rätt att betrakta honom såsom enbart charlatan. Då det säges, att han efter en femårig medicinsk praktik blev »kommanderad till regementet igen», bör detta antagligen så förstås, att han frivilligt antagit främmande krigstjänst, ty såsom fånge har han väl ej kunnat kvarhållas efter fredsslutet.

När han efter 17 års bortavaro återkom till fäderneslandet veta vi icke, men att han ej heller på krigarebanan förvärvat några meriter bestyrkes därav, att då vi därefter första gången träffa honom, han blott är simpel soldat. Såsom sådan återfinnes han i rullan över den mönstring, som den 7 och 8 september 1674 hölls i Uppsala med »hemmavarande gamble och nyskrefne knektar af Uplands infanteriet»; han är då antecknad som soldat under kapten Bengt Kaggs¹ kompani för fru Agneta Horns rote i Skuttunge socken, »legd af Pehr Larsson i Norrkryklinge», men han var ej vid mönstringen närvarande, utan var enligt rullan »absens, sjuk i Uppsala». Vid nästa mönstring med samma kompani, som hölls, likaledes i Uppsala, den 7 december s. å., har han emellertid avancerat till korpral »ifrån gemen». Under denna Uppsalavistelse var det säkerligen som inspektoren Anders Björn kom i beröring med honom och fick anledning att av hans förmenta skicklighet som läkare vänta den hjälp för sin sjuke son, som förut förgäves sökts hos yrkets officiella utöfvare.

Blev nu verkligen den läkekunnige korpralen befriad från krigstjänsten för att sättas i tillfälle att behandla det fall, som anförtrots honom, t. o. m. med utsikten till en vidsträcktare praktik i trakten av Gripsholm, där hans gynnare, såsom vi sedan

¹ Bengt Kagg, f. 1640, kapten vid Uplands regemente 1660, överstelöjtnants karaktär 1677, död 1685 (O. BERGSTRÖM, *Upl. reg:s hist.* Bihang, s. 130).

skola se, hade starka försänkningar, och där, enligt dennes ord, det »vore nödigt kunna en sådan man hava»? Svaret på denna fråga ges av tvenne anteckningar på det ovan citerade kungabrevet, av följande lydelse:

Den 12 Aug. 1675 Anders Biörn förfrågas om han är här tilstädes, och på dhet fallet gör ordres till wederbörande.

Den 17 Aug. 1675 Eftersom denne person är redan borta, så kan inthet här utinnan göras.

Att dessa anteckningar icke gälla Björn, såsom man vid första påseendet skulle kunna tro, utan Aschaneus är otvivelaktigt. Denne har således, då Krigskollegium lät efterfråga honom, redan varit borta och den kungliga befallningen om hans frikallelse i följd härav omöjlig att utföra. De närmare omständigheterna härvid låte sig lätteligen förklara, om det vore riktigt, såsom Otto Bergström uppgiver,¹ att det kompani, som Aschaneus tillhörde, samtidigt blivit överfört till Tyskland, i vilket fall man kunde antaga, att det tillhört den trupp, som, enligt ett Amiralitetskollegii memorial av den 14 juli 1675 för kaptenen på skeppet »Sundsvall» Paul Rump, denne skulle inskeppa vid Dalarö för att »förfoga sig därmed genom natt och dag och så hastigt, som det sig möjligt göra låter, över till Wismar». Så var dock icke fallet. Regementets historieskrivare har antagligen vilseletts av rubriken till rullan över de »utkommenderade» av Upplands regemente, bland dem Kaggs kompani, som mönstrades i Stockholm på Rännarebanan den 26 juli 1675 (Aschaneus var därvid närvarande) — han tillägger, att hela regementet därefter var utkommenderat. Av någon anledning har nämligen denna kommendering, vad Kaggs kompani angår, blivit kontramanderad. Kompaniet återfinnes icke i den kontingent av Upplands regemente, som därefter mönstrades i Wismar och Stralsund — det har således icke deltagit i den förstnämnda stadens försvar under belägringen i slutet av år 1675, ej heller i den följande tidens krigsföretag i Pommern och de svenska truppersnas hemtransport i december 1678, vilken slutade så olyckligt med en del av transportfartygens skeppsbrott vid Bornholm och de räddades kvarhållande, mot gällande fördrag, i dansk fångenskap. Att Kaggs kompani fått kvarstanna i hemlandet bestyrkes av mönstringar med detsamma dels i Stockholm, av H. M. konungen själv, den 13 april 1676, dels i Uppsala den 20 och 21 mars samt den 23 oktober s. å. I rullorna över alla dessa mönst-

¹ *Upplands reg:s historia*, s. 74.

ringar förekommer även korpralen Johan Mårtensson, vid den sistnämnda med tillägget »i Calmar». Huruvida han efter regementets nyuppsättning med detsamma deltog i skånska fälttåget eller om han tillhörde någon av de avdelningar, som samtidigt kommanderades till tjänstgöring på flottan, kunna vi icke uppgiva.

Någon vidare befordran nådde han emellertid icke: såsom korpral vid samma kompani har han kvarstått t. o. m. år 1680. Troligen fick han då sitt avsked, och före april 1697 är han avliden. Hans syster Brita Aschanea ingav då till K. M:t en i Likvidationskommissionen uppgjord avräkning över hennes »Sal. broders årslöner för senaste krigstid», vilken utvisade, att han hos Kungl. Maj:t och kronan hade en fordran av 34 daler 22 öre $5\frac{2}{3}$ pgr, och om utbekommande av detta belopp gjorde hon såsom broderns arvtagare und. ansökning, vilken också den 28 april 1697 beviljades genom anvisning på charta-sigillata-medlen. Otålig över att det dröjde med utbetalningen av penningar, »som jag till mitt understöd i denna hårda tid ganska högt betarvar», förnyade hon i juli s. å. sin ansökan, som då synes ha lett till önskat resultat. Denna Brita var troligen den sista avkomlingen till antikvarien Aschaneus — den ännu levande familjen Aschan har ett annat ursprung.

* * *

I fall vi om denne man ur de djupa leden kände något närmare än vad han angående sig själv berättat och de magra uppgifter, som vi till komplettering av hans biografi lyckats hopleta, så skulle antagligen ett och annat drag av intresse kunnat tilläggas belysande våra krigsmäns upplevelser borta och hemma under en tid, för vilken personliga minnen så sparsamt förekomma. Bättre underrättade äro vi om den andre av de båda män, som vi här företagit oss att skildra; han är också en något märkligare personlighet.

Anders Björn föddes 1619; föräldrarna voro Björn, komminister i Hålanda (Älvsborgs län), och Carin Torstensdotter. Sin skolbildning har han förmodligen erhållit i Skara, och i Uppsala universitets matrikel finna vi »Andreas Beronis Vestrogothus» inskriven som student den 22 september 1642. Universitetsstudierna har han således börjat tämligen sent; huruvida han dessförinnan begagnat andra bildningstillfällen, möjligen i utlandet, veta vi icke. Att han med framgång bedrivit humanistiska studier visas emellertid av vad han själv berättat om sin första anställning i offent-

lig tjänst: i en und. ansökan av 1686 (R. A. Biogr.) säger han nämligen, att »A:o 1647 kom uti H:es K. M:t drottning Christinas Bibliothek jag med Bibliothecario Johan Freinshem i tjänst för amanuense och var där i 4 års tid; sedan sände högstber:de H. K. M:t mig till Holland och Frankrike att inhämta några manuseripter». Hans tjänstgöring vid drottningens bibliotek, om vilken i övrigt ingenting är känt,¹ upphörde 1651; i kammarkollegii protokoll för den 17 juli d. å. läses: »Befallte H. Sewed Bååt annotera H. K. M:t hafwa muntlig befallt, at ehuruwål Andreas Biörn uthi Bibliothecet är utesluten af innewarande åhrs Stat, likwål skulle honom tillställas sin löhn, helst och emedan han wille reesa uth åth fremmande land; altså blef honom der på förordnat 150 Rdr.» Den här omtalade resan var förmodligen den, som han i ofvannämnda ansökan säger sig ha företagit på uppdrag av drottningen, men ej heller om resultatet därav har någon upplysning stått att vinna.

År 1653 är han i varje fall åter hemma. Om han ock ej nu fick någon användning för sin förmåga på den litterära banan, så synes han därunder ha ådragit sig drottningens uppmärksamhet och därigenom vunnit anställning i annan hovtjänst. »A:o 1653», säger han vidare i den citerade ansökningen, »blef hofcassan mig förtrodd, den jag förestod till högstber:te H. K. M:ts afträde ifrå Regementet; därefter förvaltade jag Hofsekreterare tjänsten under fordom K. Rådet och Öfvermarskalken, Högvälb. Herren, Sal. Herr Wilhelm Taube, då E. K. M:ts aldraönskeligaste födelses högtid skedde» (nov. 1655). Såsom hovsekreterare förekommer han också t. o. m. år 1658, vilket framgår av hans i kammararkivet förvarade egenhändiga likvidationspretension, som bl. a. upplyser, att han av sina sammanlagda löner för åren 1655—58, eller 1,900 daler, sistnämnda år utbekommit endast 600 daler.²

Dessförinnan har Björn fått ännu en befattning, för vilken han knappast kunnat förvärva någon kompetens genom sin föregående verksamhet. I början av år 1656 blev han inspektor vid myntet i Stockholm; han efterträdde såsom sådan inspektoren Peter Adams-

¹ Av MAGNUS CELSIUS nämnes han såsom den ende honom bekante av lägre befattningshavare vid detta bibliotek (*Bibliotheca Regia Stockholmensis historia*, Holmiae 1751, s. 108); i H. WIESELGRENS *Drottning Kristinas bibliotek och bibliotekariet* (Vitt. Hist. o. Ant. Ak:s Handl. 13: 2. 1901) nämnes han däremot icke.

² För denna uppgift, liksom för det huvudsakliga av vad nedan säges om Björn såsom myntinspektor, har jag att tacka av arkivrådet dir J. A. Almqvist benäget meddelade upplysningar.

son, vilken avlidit i december föregående år. Myntinspektoren var så att säga kronans representant vid myntverket, under det att myntmästaren, på grund av med honom slutet kontrakt, ombesörjde myntningen i viss mån som en privataffär: han tillsattes blott på viss tid och njöt sin avlöning genom provision på tillverkningen. Den förre mottog myntmetallen och levererade den till den senare, kontrollerade myntningen och avlämnade slutligen det färdiga myntet till kammarkollegium. Björn synes huvudsakligen ha haft befattning med silvermyntet; kopparmyntningen skedde nämligen under hans tid företrädesvis vid Avesta; och han torde ha skött tjänsten till sina överordnades belåtenhet — åtminstone är ingen anmärkning mot honom känd — och vid ett tillfälle, på våren 1664, har han under några månader tjänstgjort som myntmästare, intill dess Isak Kock övertog befattningen.¹

Året efter det Björn tillträdde platsen vid myntet gifte han sig, den 8 febr. 1657, med Catharina Grasman, dotter av befallningsmannen vid Gripsholm Olof Grasman.² Antagligen medförde hustrun penningar i boet, varigenom mannen sattes i stånd att inlåta sig i egendomsaffärer på skilda orter. I arv efter svärfadern fick han del i åtskilliga till denne donerade lägenheter i och omkring Mariefred; han synes ha ägt Kvicksta gård i Södermanland, vilken sedan innehades av assessorn i Göta hovrätt Gustaf Queckfelt; han hade hus i Borås; och den 19 sept. 1664 utfärdades för honom fastebrev å tvenne tomter i kvarteret Murmästaren på Kungsholmen i Stockholm. Den ena av dessa tomter, belägen i hörnet av Hantverkargatan och Parmmätargatan (sedermera församlingens kyrkoherdeboställe), hade han inköpt av laboranten i bergskollegium Liborius Fintzenhagen,³ vilken avlidit den 20 april samma år och som därstädes haft »ett litet laboratorium». Den andra angränsande tomten, i hörnet av Garvargatan, säger han sig sam-

¹ A. W. STIERNSTEDT, *Om kopparmyntningen i Sverige* (Vitt. Hist. o. Ant. Ak:s Handl. N F. Del 3, 1863, s. 41). I samma arbete nämnes Björn i förbigående även på ett par andra ställen; se ss. 40 och 161 not.

² Namnet skrivs även Grassman; familjen är icke representerad vare sig i de Klercker-Mattonska samlingarna eller i riksarkivets Biographica.

³ Denne, vilken Björn kallar sin svåger, var i andra gifftet g. m. Regina Grassman; hon var dock icke syster till Björns hustru, enär hon uppgives ha varit dotter till hertig Karl Filips liv- och hovbarberare Jakob Grassman, vilken sedan var stadsbarberare i Nyköping på 1630-talet och den 14 maj 1634 erhöll privilegium på apotek därstädes (SACKLÉN, *Läkarehist.* II: 2, s. 222). Om Fintzenhagen se *Sveriges Apotekarehistoria*, 1910 ff., s. 13 och Tillägg X och XV (de senare av förf. till denna uppsats). Med namnet Vintzenhagen förekommer han i J. A. ALMQUISTS *Bergskollegium och Bergslagsstaterna*, s. 302 (själv skrev han sig Fintzenhagen); uppgiften därstädes att han levde ännu på 1700-talet torde bero på en förväxling med hans son, som också hade förnamnet Liborius.

tidigt ha tillköpt och där sedan, efter bortsprängande av en stor bergklint, anlagt »en vacker trädgård».

Själv tog han sin bostad i en på endera av dessa tomter förut befintlig byggnad, som han reparerade, och i den förr oansenliga stadsdelen Munklägret, som under sitt nya namn Kungsholmen började tätare bebyggas, intog han en ledande ställning. Sålunda skall han ha varit den, som tog initiativet till den Nya Kungsholmsbrons anläggning. Om anledningen härtill berättar han i sin nedan omnämnda relation om Kungsholmen på följande sätt:

Ehuru wäll iagh hade frij wåningh på Myntet, hwar widh iag war Inspector, och Sölfwemyntningen blef starkare fortsatt för Koppermyntets inhämmande, flytte iag likwäll dit (till Kungsholmen), särdeles af den orsak, at iagh reda de fyra åhren iag tiente i Hennes Kongl. Maj:ts Drottning Christinæ Bibliothek, hade contraherat en swår Skiörbiugg, och den säkrast at fördrijfwa war mig af Medicis inrådt, att gå migh swettig en gångh eller två hwar dagh, fann så ingen bättre lägligheet det at giöra, än såmedelst för min tiensts upwachtande widh Myntet (som då på Helge Andes Holmen war, där Hans Kongl. Maj:ts Stall och berijdare plass kosteligen upprättat ähr) gå där emillan någre gånger om dagen öfwer Qwarnbärgen och den gamla Broon, hwar igenom iagh adelles öfferwan bem:te Skiörbiugs beswär, och således i 4 år det öfwade.

Omsider mädan gatorne där på orten inte woro steenlagde, och särdeles höst och wår mykit diupa, föll den wägen mig tämmelig beswärlig, begynte så tänkia på om icke een Broo stode till at uprättas genast åth Staden eller Norremalm. Därtill yppades det tillfället, at Hans Ex:tz Kongl. Rådet Högwälborne H. Edmund Gripenhielm, då warande Hans Kongl. Maj:tz Præceptor, hade fått på Holmen widh Siön heela udden geent emoth Norremalm,¹ den Hans Ex:tz låt iämka och de Bärsgklintar i wägen woro bortsprängia, begynnandes läggia grundwahl till ett Steenhuus och en stoor Trädgårdh inrätta. Då gick iagh till Hans Ex:tz och uptäckte min eenfaldiga mening och tanka om een ny Broo genast ifrån Hantwärgaregatan åth Norrmalm kunde profwas wara giörligh. Hvilket anslagh Hans Ex:ts behagade, fann och det giörligit, badh migh sökia någon interessent som det beswäret medh mig wille antaga.

Han redogör vidare för huru han associerade sig med inspektoren vid packhuset Lars Bengtsson Banck och hovrättskommisarijen Johan von Bremen och sökte förvärva höga patroner till »överdirektörer» för brobygget, vilket också lyckades. Kungl. Maj:ts tillstånd till anläggningen erhöles den 3 juli 1668; arbetet började genast och fortgick till sommaren 1670, då bron var färdig. Penningar därtill åstadkommos dels genom subskription, vilken

¹ Nu Serafimerlasarettets tomt.

inbragte 5,550 d:r 20 öre kmt och vari Björn deltog med 400 daler,² dels därigenom att han och hans båda meddirektörer pantsatte sina gårdar för ett banklån å 8,000 daler, en ansvarighet varifrån de dock befriades genom en kungl. förklaring av den 12 maj 1673.

Följande år »separerade sig» emellertid Björn från detta byggnadsverk — direktörerna hade även efter brons fullbordande åtskilliga därav föranledda ekonomiska bestyr — »och Inspektoren Lars Bengtsson påtog sig det att sköta och drifva, och jag se på hvad kyrkodisciplinen och församlingen kunde angå». Härmed antyder han, att han varit en av de drivande krafterna även för församlingens kyrkbyggnad. Hans befattning härmed upphörde likväl redan 1675: »emedan jag då», säger han, »var sinnad att begifva mig härifrån på en annan ort, gaf jag det församlingen till känna, att om någon hade på mig något att tala, ville det upptäcka medan jag tillstädes vore. Mina räkningar på hvad medel jag emottagit till denna kyrkobyggnad, levererade jag in uti kyrkokontoret, hvilka kyrkobokhållaren Gotthard Stender uti direktorernas närvaro emottog och i kyrkoräkningarna uptagit och slutit hafver»; och han tillägger: »huru sedermera med denna kyrkobyggnad är fortsatt vordet har jag ingen kunskap om».

Hans avgång från de förtroendeuppdrag han inom församlingen innehaft var måhända icke helt och hållet frivillig. Det är ej osannolikt, att den stod i sammanhang med det ekonomiska obestånd, vari han samtidigt råkat. Skötseln av de vidlyftiga egendomsaffärer, vari han inlåtit sig, har uppenbarligen överstigit hans förmåga och tillgångar; hans talrika familjs uppehälle har också dragit stora kostnader, och myntinspektorslönen uppgick ej till mer än 500 daler smt. Möjligen var det för att förbättra sin ekonomi som han redan 1672, utan att avgå från sin befattning vid myntet, sökte och erhöll en annan tjänst; han blev nämligen då borgmästare i Mariefred. Själv säger han dock i en odaterad supplik (omkr. 1683) till änkedrottning Hedvig Eleonora att han antagit borgmästaretjänsten »att måga hos E. K. M. dess bättre åtnjuta någon promotion och framsteg till någon bättre tjänst», varför han ej heller gjort anspråk på de löneförhöjningar, som hans företrädare åtnjutit, och som för övrigt varit så ringa, att en länsman vore bättre avlönad.

Helt visst var det de förbindelser han genom sin hustru hade i änkedrottningens livgeding, till vilket Gripsholm och Mariefred

² Blott två abonnenter tecknade högre belopp och tre lika mycket.

hörde, som förskaffat honom platsen som den lilla stadens styresman, men huru han kunnat samtidigt sköta så till ort som art skilda sysslor är ej lätt att inse. Efter utnämningen till borgmästare har han fortfarande varit bosatt i Stockholm, men under åren 1672 och 1673 synes han ha varit tjänstledig från myntet och hans befattning därstädes skötts av hans efterträdare i ämbetet, Daniel Ekman. Åren 1674—76 har han emellertid ånyo tjänstgjort som myntinspektör, och då han sistnämnda år på egen begäran erhöi avsked, fick han behålla sin lön till årets slut. Anledningen till hans avskedsbegäran synes dock icke ha varit avsikten att odelat ägna sig åt borgmästeriet, utan den förhoppning han då hyste om befordran till en annan befattning, vartill denna tjänst gjort honom meriterad, men som han icke erhöi.

Dessförinnan synes han i Mariefred ha företrätt av en vice borgmästare, under det att han själv inskränkt sig till att bevaka stadens angelägenheter i huvudstaden. Detta framgår av ett hans brev, daterat den 12 sept. 1675, till »borgmästaren» Daniel Enebergh och samtliga rådmän i Mariefred.¹ I detta brev säger han sig ha uppvaktat H. Exc. guvernören i livgedinget Carl Gyllenstierna på Jakobsdal och inför honom rättfärdigat staden för anmärkt dröjsmål med fullgörande av densamma ålagd spannmålsbakning till skeppsfloatan. Stadens begäran att på grund av åtaget dubbelt båtsmanshåll och andra besvär varda befriad från att sända en herredagsman till kröningsriksdagen i Uppsala hade dock icke kunnat beviljas. Om ock från dess sida inga andra besvär vore att vid riksdagen anföra, så hade man »ju till det minsta att anhålla om stadens privilegiers confirmation, så framt I dem åtnjuta vilja, hvilket nu vid kröningen och dess innan ske måste». Björn påyrkade därför, att borgerskapet ofördröjligen måtte komma tillhoppa för att välja herredagsman, vartill han förordade mästern Frans Guldsmed; om var och en kontribuerade en halv daler kmt, så förmodade Björn, att detta skulle vara tillräckligt för täckande av den obetydliga kostnaden; han skulle ha personligen ordnat saken, om den vid hans föregående besök i staden varit före. Självt har han däremot såsom ombud för Mariefred bevisat riksdagen i Halmstad 1678, om vilken han i brev från Göteborg den 29 mars d. å. lämnat ståthållaren på Gripsholm Daniel Bengtsson Uttermark några meddelanden utan vidare intresse.

Om Björns vidare levnadsöden äga vi endast knapphändiga underrättelser. De talrika brev från honom till änkedrottning Hed-

¹ R. A. Städernas acta, Mariefred.

vig Eleonora, till generalguvernören Gyllenstierna och ståthållaren Uttermark, som äro bevarade,² handla till största delen om hans trassliga affärer och därav föranledda rättegångar. Redan 1666 hade de flesta av de till hans svärfader donerade lägenheterna vid Gripsholm blivit reducerade; huruvida Björns anspråk på ersättning för å dem gjord »melioration» godkändes kunna vi ej uppgi. De täppor och åkerlappar, som han fått behålla, hade han därefter förpantat till en J. Broman Vineken, vilken, då Björn ej kunnat förmås att betala, genom hovrättens utslag fick dem på sig överlåtna. Om inteckningar i Kwicksta m. fl. egendomar processade han med åtskilliga personer; och den 3 maj 1675 inlägger han protest mot en av magistraten beslutad värdering för försäljning av hans »stora gård uppå Munklägret» och s. å. den 22 nov. emot det uppbud, som kamreraren Nils Aspegren låtit göra uppå hans »lilla gård» darsammastädes; i båda gårdarna hade denne Aspegren, som synes ha varit en av hans största fordringsägare, föregående år fått immission. Ehuru protesterna blevo utan verkan, tyckes han ha fått behålla den ena eller båda av egendomarna, ty några år senare, 1679, kräves han på grund av borgensförbindelse till Melcher Jung av dennes änka Elsa Höök, till vilken han då hade förpantat sin gård på Kungsholmen.

Under allt detta klagar han bitterligen över sitt »olyckliga tillstånd», vari han säger sig ha råkat, i det han »av godtrogenhet haver hjälpt och undsatt andra med redbara medel», men icke kunnat få sitt igen. Och andra motgångar och olyckor hade tillstött: ett garveri i Mariefred, som han synes ha drivit i kompani med ståthållaren Uttermark, hade gått med förlust och måste 1673 nedläggas; han hade varit utsatt för hård missväxt; och slutligen hade han lidit stor skada genom den häftiga vådelden, som hela staden Mariefred år 1682 den 19 maj i aska lade. Han hade därför nödgats »uti förledne hårda åren mitt goda utsätta till uppehållet, att jag är nu (1683) helt utblottat», och några år därefter säger han, att det för honom vore »alltför svårt att mig med min fattiga hustru och många barn att uppehålla». På åtskilliga sätt försökte han att vinna förbättring i sitt läge: hos änkedrottningen anhöll han 1683 att förklaras berättigad till den borgmästarelönen, varpå han förut ej gjort anspråk; och hårt ansatt av sina kreditorer begärde han 1684 av konungen ett fribrev på 2 eller 3 år,

² R. A. Lifgedingsacta och Städens acta. Även i kammarkollegii registratur finnas, enligt meddelande av arkivrådet Almquist, en del Björns affärer, belysande handlingar; dessa har jag dock icke ansett behöfligt att rådfråga.

»att jag må omolesterad få mina processer utföra och till riktighet komma». Men framför allt bestormade han höga vederbörande, under åberopande av sin långa verksamhet i det allmännas tjänst, med böner om rekommendation eller befordran till någon mera inbringande syssla: 1677 begärde han att bli hoptman vid Gripsholm efter sal. Hambrich Gyllencrona, och 1681 anmälde han sig som sökande till borgmästaretjänsten i Stockholm efter sal. Kyronius, vartill han förmente att den motsvarande befattningen i Mariefred borde betraktas som ett trappsteg. Men allt förgäves. Visserligen hade kammarkollegium redan 1676, då han erhöll avsked från myntverket, under förmälan att han, »blivandes nu gammal, därför skulle gärna se sig ett roligare stycke bröd önska», rekommenderat honom till »någon avance och förbättring på dess villkor vid yppande lägenhet», men på en av hans senare ansökningar finnes antecknad en kungl. resolution av den 14 april 1686, innehållande att »K. M:t vet ingen tjänst ledig; när någon yppas, som han menar sig anständig vara, kan han sig angiva». Att han spekulerat även på annat än befordran för egen del visas av en annotation på ett extrakt av samma ansökning, som säger, att »därhos gör han det und. förslaget, att skolemästarne i alla sjöstäder måtte vara förpliktade den fattiga ungdomen, när han kan läsa svenska och intet förmår eller har lust vidare att läsa, till navigationen att anleda och undervisa, varigenom K. M:t kunde av infödde med tiden hava så bekvämt sjöfolk som någon annan potentat».

Detta välmenta men opraktiska förslag att vid våra läroverk tillskapa navigationsskolor hade naturligtvis ingen framgång. Lika litet skulle den svaga utsikt till befordran, som den kungl. resolutionen förespeglat, gå i uppfyllelse. Och dock var sådant för den enträgne supplikanten så mycket mera efterlängtadt, som han redan måst avsäga sig den tjänst han innehade. Från borgmästarebefattningen torde han ha fått avsked 1685, och som orsak härtill uppgiver han, i odaterat brev till generalguvernören Gyllenstierna, »min övergångna olycka genom en execution, varav jag nödgats den ringa tjänsten i Mariefred att kvittera och mig hit (till Stockholm) begiva för min process vidare utförande». Om utgången av denna rättegång, som förmodligen gällde hans egendom på Kungsholmen, kunna vi icke upplysa. Under sina återstående livsdagar förblev Björn bosatt i denna stadsdel, möjligen i någon byggnad, som han lyckats genom processuellt trassel tills vidare försvara mot sina fordringsägares krav. På Kungsholmen avled han 1696.

Sitt intresse för den församling, i vars kommunala angelägenheter han tagit så livlig del, har han ådagalagt genom författandet av en 1689 daterad »Kort relation om Kongsholmen», ett rätt märkligt arbete, som förnämligast berättigar sin upphovsman till en om än blygsam plats i eftervärldens minne. Denna relation är ännu otryckt — Björns eget manuskript och en samtida avskrift förvaras i kungl. biblioteket — men den har i stor utställning begagnats för senare publikationer, i första rummet av O. J. Gjöding i hans *Kongsholms-Minne* (1754) och slutligen för en del av ovan meddelade uppgifter om författaren själv.¹

Björns hustru Katarina Grasman hade gått bort före honom, 1692. I deras äktenskap föddes enligt de Klercker-Mattonska samlingarna i k. biblioteket följande barn, om vilka vi tillfoga några uppgifter från andra håll:

Olof, f. 1658, d. 1720, kallade sig från 1701 Björnmark, och hans son Abraham (1698—1776), slutligen generalmajor och kommandant i Malmö, adlades 1751 med namnet von Björnmarck (se *Svenska Adelsns Ättartavlor*, nya uppl.).

Anders, d. i Moskva, ogift, krigskommissarie. Förmodligen var det dennes födelse, som fadern i brev till ståthållaren Uttermarck av den 17 april 1659 omtalar i följande egendomliga ordalag: »Jag kan nu intet förbigå igen Wälb. Herren notificera, huru såsom min kiäraste wille änteligen bort at segla ifrån mig, och iagh wiste fuller det skulle bära öfwer ända för henne, synnerlig i detta April wäder och owandh wid siön. Det skedde och i förrgåår natt och gick Gudhi lof henne doch så lyckelig, att en lijten Styreman kom fram och halp henne strax i landh. Nu will den samme snart låta inskrifwa sigh i den höga rullan och prætenderar på migh, att iag skall skaffan caution» — en inbjudan till brevemottagaren att stå fadder åt den nyfödde, lika kuriöst stilerad som födelsenotifikationen.

Gustaf, d. i Reval, ogift och begravd därstädes, kommissionssekreterare.

Christina, oltfru på Ulriksdal, g. m. doktor Printzenhagen (antagligen orätt för fältskären Carl Fintzenhagen, död 1695, då för hans »långliga gjorda tjänster» hans änka Christina Andersdotter

¹ Relationen citeras även i SEVERIN BERGH, *Drag ur Kungsholmens historia* (St Eriks årsbok 1909) och densammes *Utredningar rörande statens mark och tomtier i Stockholm, III Kungsholmen*, 1910, samt i MARTIN OLSSON, *Ulrika Eleonora eller Kungsholms kyrka* (Sveriges kyrkor utg. av Sigurd Curman och Johnny Roosval, Bd III, H. 1, 1915).

beviljades nådår att med 40¹/₂ dr smt utgå av bergskollegii besparingar).

Maria, g. m. överinspektoren vid salpetersjuderiet i Nyland Johan Erik Nordberg; från dem härstammar adliga ätten Norden-skiöld.

Margareta, g. m. regementskvartermästaren Hytner, förmodligen i dennes första gifte, ty enligt A. Lewenhaupt, Karl XII:s officerare, var regementskvartermästaren vid J. F. v. Liphardts bataljon Erik Hüttner (d. 1736) g. m. Maria Gregoria (d. 1732 på Esbo i Finland).

Anna, g. m. brukspatron Pernowius.

Magdalena Catharina, änkedrottning Hedvig Eleonoras kammarjungfru, g. m. pagehovmästaren, sedan häradshövdingen Nils Lundwall, barnlös.

Kunna vi nu i denna barnaskara återfinna den till dopnamnet obekante gosse, vars »bräcklighet» vid 10 års ålder förorsakade fadern så stora bekymmer? Man skulle kunna gissa på den tredje sonen Gustaf, vilken, om gissningen är riktig, bort vara född 1665, och omöjligt är visserligen icke, att den lille sjuklingen, på vilken korpralen-läkaren Aschaneus ej fick pröva sin förmåga, likväl tillfrisknat och, om än krympling för livstiden, nått mannaåldern för att sluta sin bana någon gång i början av det följande århundradet som kommissionssekreterare. Men helt säkert är den ovanstående listan på Björns barn hämtad från faderns eller moderns boupp-teckning och upptager därför blott dem, som vid enderas frånfälle voro i livet. Sannolikast är alltså, att den son, som omtalas 1675, någon tid därefter avlidit, i så fall före 1684, då fadern uppgiver antalet av sina barn till detsamma som listans, eller åtta.

I genealogiskt hänseende har den man, vars levnad vi här sökt teckna, sin betydelse såsom stamfader för tvenne ännu levande adliga ätter, av vilka den ena redan med hans dottersöner Anders Johan och Carl Fredrik Nordenskiöld (adlade 1751) vann berömmelse och genom den sistnämndes ättlingar nått ryktbarhet långt utöver fäderneslandets gränser.

Strödda politiska nyheter (1709—18)

ur

Erik Benzelius d. y:s brevväxling.

Av Sven Grauers.

I.

Större delen av Erik Benzelius' vetenskapliga kvarlåtenskap har som bekant hamnat i Linköpings stiftsbibliotek, till vars förnämligare skatter den icke utan skäl räknas. Förvärvet av Benzeli-
us' stora bok- och handskriftssamling ägde rum på 1700-talet i tvenne etapper: år 1757, då man för 12,000 daler kopparmynt av arvingarna inköpte hans bibliotek jämte en mindre del av hans handskrifter, samt år 1789, då sonen, biskop C. J. Benzelius, donerade en större samling av faderns handskrifter till stiftsbiblioteket.¹ I sistnämnda förvärv ingick bl. a. 2,800 brev inbundna i 17 folio-volymer,² en imponerande rest av Benzelius' ytterst omfattande korrespondens. En av vår äldre odlings mest framträdande gestalter, en kulturpersonlighet av stora mått, stod Benzelius i synnerligen livlig förbindelse med såväl in- som utländska skribenter av växlande slag. Om dessa brev — alla riktade till Benzelius — givetvis i främsta rummet äro av värde för tidens lärdomshistoria, kunna de dock skänka åtskilliga bidrag till belysning av de politiska förhållandena. En genomgång av denna brevsamling i syfte att söka spåra Benzelius' eventuella förbindelser med prästerliga oppositionselement från det sista decenniet av Karl XII:s regering³

¹ Se härom Betänkande och förslag angående läroverks- och landsbibliotek av d. 28 febr. 1923 (Kungl. Bibliotekets handlingar 40) s. 95—96; 105—106.

² Citerade: *Br. 10: 1* etc.

³ Frågan om Benzelius' ställning till oppositionen under Karl XII:s sista tid är fortfarande höljd i dunkel. Några verkliga bevis för att han varit närmare invigd i de planer på regimförändring, som på sina håll hysts, föreligga knappast ännu. E. Hjärne har visserligen (i en uppsats om »statslivet och teorierna» i *Svensk Lösen* 1918, s. 220) gjort gällande, att Benzelius vid jultiden 1715 »efter hvad det förefaller» fått mottaga Per Ribbings »af Machiavelli inspirerade restaurationsprogram», men då närmare dokumentering saknas, torde man t. v. få ställa sig avvaktande.

har fört i min väg en del brev, som visserligen i stort sett haft negativ betydelse för min ursprungliga uppgift, men som dock kunna anses äga något intresse för vår kännedom om tillståndet och stämningen i Sverige under samma tid.

Benzelius var då efter studier i Uppsala och en längre utländsk studieresa sedan år 1702 placerad i Uppsala som universitetsbibliotekets chef eller bibliotekarie. Blott 27 år gammal hade han, väl icke minst genom faderns — ärkebiskopen Erik Benzelius d. ä. — kraftiga bearbetningar, nått denna förnämliga befattning,¹ i vilken han efterträdde den lärde Lars Norrman, som samma år blivit befördrad till förste teologie professor och domprost — »till första rummet af theologiske professionen samt pastors embetet i Uppsala».² På våren 1709 lät han prästviga sig, därtill tydligen påverkad av sin forne lärare, dåvarande domprosten Lars Molin.³ Den kyrkliga karriären, för vilken han syntes väl rustad, stod honom nu öppen. Den lät emellertid vänta på sig. Konsistoriet, som var missnöjt med hans alltför snabba befordran till bibliotekarie, dolde inte sin harm häröver utan inlät sig enligt tidens sed i förbittrade rangtvister med den unge bibliotekschefen och hindrade gång efter annan hans akademiska befordran.⁴ Först i och med det nya statskicketets genombrott öppnade sig rikare möjligheter för honom. Ett prebendepastorat i Uppland — Hagby och Ramsta — som tilldelades honom på våren 1719,⁵ och teologie professuren 1723⁶ visade, vart vinden numera blåste. Så följde hans befordran till biskop över Göteborgs stift 1726, vilken befattning 1731 utbyttes mot den i Linköping. Ärkebiskopsstolen nådde han 1742 men dog, innan han hunnit tillträda ämbetet, 23 sept. 1743.

Hans förbindelse med Ribbing är i alla händelser oomtvistlig, även om arten av densamma måste anses vanskelig att direkt bestämma. Som måg till den missnöjde och opålitlige Jesper Svedberg och som lärjunge till ytterligare en av enväldets banemän, domprosten i Uppsala, Lars Molin, vilken under den följande tiden fortfarande utövade ett betydligt inflytande på honom, saknade han emellertid inte möjligheter att uppehålla kontakten med malkontenta kretsar. Själv blev han ju f. ö. en av det nya statskicketets ivrigaste anhängare och en suveränitetens arge vedersakare.

¹ Se härom C. Annerstedts teckning i Sv. Biografiskt Lexikon, (Stockholm 1922) vol. 3, s. 242 ff.

² Se fullmakten för Benzelius att vara bibliotekarie d. 30 aug. 1702. *Br. 10: 1.* Som motiv för utnämningen anföras såväl hans »wähl anlagde studier som utrijkes resor».

³ Se Molin—Benzelius d. y. 24 maj 1709, där han uppmanar honom att ingå i det andliga ståndet. Några dagar senare — den 29 maj — uttrycker Molin sitt välbehag med Benzelius' beslut att låta prästviga sig. *Br. 10: 2.*

⁴ Se Annerstedts f. a. skildring i Sv. Biografiskt Lexikon.

⁵ Fullmakten av d. 16 april 1719. *Br. 10: 5.*

⁶ Se härom och för det följande Sv. Biografiskt Lexikon anf. art.

Det är emellertid uteslutande med brev, som han mottagit under sin Uppsalatid, vi här skola syssla. Till dem, med vilka han härunder stod i rätt livlig kontakt, hörde bl. a. hans syssling, sedermera biskopen A. O. Rhyzelius. Denne hade sedan år 1700 studerat i Uppsala,¹ där han på våren 1707 blivit promoverad² och på hösten samma år förordnad till »magister docens».³ Under väntan på en mera »hederlig beställning» hade Rhyzelius bl. a. åtagit sig att vara informator och handledare för en förmögen Stockholmsbryggares son och kom därvid tidvis — särskilt under ferierna — att uppehålla sig i Stockholm.⁴ År 1712 blev han vice pastor vid Storkyrkan och följande år hovpredikant, tills vidare tjänstgörande i huvudstaden.⁵ Han stod härunder i brevväxling med Benzelius.

Ett uttryck för den allmänna oron över den svenska härens öde ger oss ett brev från sommaren 1709:⁶

»... Dhe tyske avisorna, som kommo sent i går, har iag intet ännu fåt se, weet ey häller ringaste om något ifrån vår nådigste konung. Thet säjes, at en expres skal ifrån högstbemtete konung wara vnder vägen genom Turket hijt åth: Wij soulagera altså vår ängzlighet med hopp at innan kort af thenna samma bli nöjsamligen om it och annat underrättade . . .»

Från lektor Olov Rabenius i Västerås föreligger i slutet av året ett brev, som visar, vad som närmast tryckte honom och hans kolleger.⁷

»... Öwer de ohugneliga tidender om den alra olyckeligaste actionen, våra med ryssen hafft i sommars, som behållit platsen, slagit de sw. utur feltet och på flychten, som — Gud bättre! — spordts, sedan wij sidst schrifwit hwar annan til, vtbrister Ed. Högvælborenhet alrabilligast med alla Sweriges rettschaffens inwånare i efftertenkelige klagan,⁸ emedan den samma olyckan så många wederwärdigheter effter sig drager, ibland hwilka den är af de, som wij — lectores här wid gymnasium — kenna, icke den ringesta, uthan snart sagdt den största, at den lilla vår lönings spannemåhls post, som i åhr fallit, såsom fruchtas, oss blifwer ifråntagen och til magazine anslagen . . .»

En livfull skildring av bondeupproret i Vadsbo härad i början

¹ Se J. Helander, Biskop A. O. Rhyzelii anteckningar om sitt lefverne (Uppsala 1901), s. 20 ff.

² O. a. a. s. 49.

³ O. a. a. s. 53.

⁴ O. a. a. s. 53 ff.

⁵ Se Biogr. Lex. XII: 81.

⁶ A. O. Rhyzelius—E. Benzelius, [Stockholm] 13 juli 1709. *Br. 10: 2.*

⁷ O. Rabenius—E. Benzelius, Västerås 12 dec. 1709. *Br. 10: 2.*

⁸ Sist på sidan står för sig självt: »*effter dem*» men sedan ej fortsatt.

av år 1710 med anledning av det Stenbockska folkuppbådet¹ mot tog Benzelius av sin svåger, den sedermera så ryktbare Emanuel Swedenborg,² som för tillfället befann sig hos fadern, Jesper Svedberg, på Brunsbo biskopsgård.³

»... För en tid sedan wardt här hela almogen vpbodad, och när tiden war inne, komma Wasbo almogen tilhopa at samlas, hwarest begik en oerhörd excess på theras egen fougde,⁴ then the sielfve illa först handterade, sedan ihielstack och sköte på honom til måhls några 100 skott, at thet war knapt något helt qwar; sedan wille the, at swinen skulle honom opäta, om icke kyrkoherden i Horn them hade reprime-rat: mag: Fæggræij⁵ lade sig ther emellan men blef hotad at få samma färd, om han icke skul tiga; twenne bönder och en hustru, som sig ther öfver ömkat, blefwo och ihielslagne. Härad[s]höfdingen Aurell⁶ tog sin flycht til bemelte Horns prästgård och i kiällaren i ett mörkt rum, men gården blef omringad och wardt sökt i alla wrår, men måste med oför-rettad sak gå tilbakars igen. The hafwa satt sig en del wid Billingen, och hotad then, som lengre wille gå, med döden; ty wart landzhöf-dingen nödgad at gifwa them alla hemlof, ty the läto sig förliuda, at the således hade ärnat alla sina officerare, som the på marchen skulle hafva. Gud låte här intet blifwa vpror, hwar til thet synes en stor lik-het och orsak...»

Slutorden, som väl i hastigheten flutit fram ur pennan, sakna icke sin udd. De innehålla givetvis en viss kritik av de rådande förhållandena, vilka brevskrivaren tydligen ansåg kunna utgöra »stor ... orsak» till befarade oroligheter. Uttalandet synes mig rätt väl avspegla den missnöjesstämning, som otvivelaktigt rådde i den myndige prelatens hem och ger oss en antydning om hur man i denna krets betraktade tidens tecken.

En inblick i hur man från mera handlingskraftigt håll reage-rade mot utskottsmötet 1710 och dess menlösa ansträngningar att

¹ Se härom E. Carlsson, Sveriges historia under konungarne av pfalziska huset VIII, s. 413; A. Stille, Kriget i Skåne 1709—10, s. 204 ff.; S. Schartau, Om bondeuppstånd i Skaraborgs län 1711—15 (Västergötlands fornminnesförenings tidskr. II, häft. 10, s. 88 ff.); S. Grauers, Några bidrag till oppositionens historia under Karl XII (K. F. Å. 1921, s. 197—98).

² Denne hade tidigare studerat i Uppsala under sin 13 år äldre svåggers ledning och synes ha stått honom relativt nära. Se härom M. Lamm, Swedenborg (1915), s. 17 ff.

³ Eman[uel] Svedberg—E. Benzelius, Brunsbo 6 mars 1710. *Br 10:3*.

⁴ Kronofogden Johan Varenberg.

⁵ Namnuppgiften torde vara felaktig. Kyrkoherden i Horn magister T. A. Feggræus dog redan år 1702 (Enl. J. Warholm, Skara stifts herdaminne II: 104 den 4 okt., vilken uppgift överensstämmer med kyrkobokens för Horns församling, Landsarkivet, Göteborg), och den år 1710 tjänstgörande kyrkoherden hette M. Luth. Däremot omtalar samma källa (s. 110), att komministern i Horn, E. H. Lundgren, infunnit sig på platsen och förmått bönderna att utlämna Varenbergs kropp.

⁶ Häradshövding Jonas Aurell i Vadsbo härad, Binnebergs tingslag.

reda sig ur svårigheterna få vi ur aktuarien Elias Salins brev från Stockholm under försommaren samma år.²

»... Med förslagen wid denna påstående sammankomsten går tåmeligen lamt til... I stället man förmodat de förmögnare skulle gripit sig an med något anseent förskått, äre de nu mäst betänkte och bekymrade, at kunna döllia sin egendom och den för contribution befria, warandes ännu intet utträttat, hvarken ett ell:r annat...»²

»... Man lefwer i stort bekymmer öfver Rigas och Wiborgs be-
trängda tilstånd, och som de ingen förhoppning hafva til undsättning, så befares ock efter menzisklig uträkning deras olycka och undergång. Riga kan på intet annat sätt hielpas än med transporterande af en armee dijt öfver, hwartil wål meedel af de förmögnare pu wid sidst hållna mötet kunnat sammanbringas, om de förmögnare tagit sig när med förskott och friwilliga gåfwor til armeens underhållande och utredande. Och detta war effecten däraf, at til secrete utskättet togos ej andra än de rikaste, som litet eller intet prästerade, wtan sökte på all sätt förringa och fördöllia sin egendom...»³

En liknande kritik av regeringens rådlöshet och den betänkliga långsamheten i de militära dispositionerna för Östersjöprovinsernas försvar genomgår Rhyzelius' brev från samma sommar.⁴

»... I förrgård om afttonen kom här an en courir öfver ifrån Finland med the bedröfwelige tiender, at Wiborg har kommit i fiendens, moscouitens, händer d. 14. 15 passato, warandes garnizonen, efter ingen secur kunde eller hördes komma, ehuru the then behöfde och begiärt hade ifrån Swerje, nödsakat, sedan några stormingar lyckeligen woro afslagne, capitulera med fienden och betinga sig frihet at afmarchera, thet the ock gjorde uthan öfver- och vndergewähr, ut heic dicitur, förmenas altså theenna garnizon redan inkommit i Finland. Så är Wiborg, nökelen til Finland och en wrgammal swänsk stad och först bygd, ut scribit Stiernhök de jur. vet.,⁵ af the swänske, kommen vti fiendens händer; mädan the swänske consultera, tager fienden bort städerna. Nu förflutna wecka har omsider taltz om, huru Wiborg skulle bli vndsatt, och tå war han redan borto. Post bellum machinas adferunt. Om sådan tergiversation sker ex necessitate, casu, eller fortuna vel industria, vel consilio, vel temeritate, eller huru thet kommer til, ther om skal Gud allena och then ährbara werlden [döma]. Nu wänta wi

² Salin, som efter studier i Uppsala inträtt i antikvitetskollegiet på 1680-talet och därefter biträtt i riksarkivet, hade år 1697 avancerat till ordinarie aktuarie därstädes, men övergick år 1702 till K. M:ts kansli. Sedan han här yttermera avancerat till protokolls- och expeditionssekreterare, utnämndes han 1716 till lagman i Östergötland. Se S. Bergh, Svenska Riksarkivet 1618—1837. Medd. fr. Sv. RA., Ny följd II: 5 (Stockholm 1916), s. 217.

³ Elias Salin—E. Benzelius, Stockholm 9 maj 1710. Br. 10: 2.

⁴ Elias Salin—E. Benzelius, Stockholm 20 juni 1710. Br. 10: 2.

⁵ A. O. R[hyzelius]—E. Benzelius, Stockholm 7 juli 1710.

⁶ Syftar på Stiernhööks bekanta arbete »De jure sveonum et gothorum vetusto».

dageliga slika tiender ifrån Riga. Gref Strömberg¹ ibidem spargeras wara död, fast thet går mycket tyst. Gud hielpe oss!

J går kom en lubisk man med sin fahrkost in, mädan iag ännu war på broen, at iag fick tala med honom; han hade vnder Öland warit vphämtat af *den* danske flottan, öfwer 30 segel stark; mente och, at samma flotta gick directe åt Wiborg. Jmedlertid ligger swänska flottan och kurar in vti Carlsrona hamn. Thet wil intet continuera, at prof. Andr. Palmeroth² och borgemästaren i Pernau är af ryssen släppte vr sit fångenskap. Jcke håller wil thet ringaste, som wist är, höras om vår nådigste konungs annalkande. K. Stanislai envoye i Constantino-pel har af d. 1 maj mycket wist skrifwit til sin principal om huru sultanen bifallet H. K. M:tz af Swerje all åstundan och at så många bas-sar, janizarer, agar med mera woro redan passerat Donau strömen: men hwem wil tro thet, som sägs thenna tjden.»

Tydligen var man i Stockholm illa berörd av ryssarnas oväntat snabba framgångar framför den svenska fästningsspärren. Det giftiga lekmannaomdömet om flottans uppträdande saknar ju inte sitt intresse för den aktuella vetenskapliga diskussionen om dennas insats i det stora nordiska kriget.

Den oerhörd starka påfrestning, som huvudstadens befolkning utsattes för under den fruktansvärda pesten 1710, här med levande åskådlighet och en ställvis gripande kraft tagit sig uttryck i Rhyzelius' brev från hösten s. å.

» . . Thet onda [; pesten] tiltager här dageligen hälst i thetta räh[g]nachtiga wädret. Jag thor intet ofta nu gå åth staden; har intet warit ther på 8 dagar förrän i dag, tå mig vnder wägen mötte åtskillige lijck, som boros vth til then förordnade griffteplatzen. J bland them woro twänne, som vthan kistor boros på bräden, nakne och helt förskräckelige at anse. Gud tröste oss, som äro komne at lefwa i en så bedröfwelig tid! Mag. Nordlind³ berättade mig nu på stunden, at han öfwer morgon måste resa härifrån at vpwacha wid hofwet, som fredsdagen — wil Gud! — ärnar här ifrån åth Fahlun. Ganska mycket annat folk reser här ifrån hijt och tjt, the som haa någon säkrare vndflycht. Jag har ingen städz at fly; til Upsala har jag ärnat mig med the första; men owiss huru länge then orten blir förskont; täncker ännu fördröja här en tid, hwaräst iag förmodar mig kunna blifwa bättre skött, om iag skulle bli inficierat. Gud hielpe oss!!

¹ Dåvarande generalguvernören och kungl. rådet Nils Stromberg, † 1723.

² Andr. Palmrot tillhörde som prof. »Phil. Moralis» den sista svenska lärare-uppsättningen vid det till Pernau förflyttade livländska universitet. Se C. Schirren, Zur Geschichte der schwedischen Universität in Livland (Riga 1853), s. 64, 68.

³ Handskriften har Nordling men tydl. felskrivning. D. Nordlind var vid denna tid hovpredikant och därjämte informator för den unge hertigen Karl Fredrik av Holstein-Gottorp i »christendom och dhe stycken, dher til höra». Biografiskt lexikon X, s. 103; Svenska Kongl. Hof-Clericiets hist. I: 2, s. 667 ff; S. Grauers, Arvid Bernhard Horn, s. 242.

Nytt har iag ingen ting at berätta. Wi Holmenses haa öfvergifwet at liuga om vtländske saker, sedan wi fåt annat at tänckia på. Man wänter doch mycket, om thet är sant, hwad som nu en lång tid är spargerat om vår nådige konungs vpbrått ifrån Bender, ther om iag til datum twiflat. Teth är och spargement ifrån Carlsrona, huru then danska transportflottan, som ärnat sig åth Dantzig, grufweligen af storm blifwit skingrad. At Revel är vti yttersta agone at bli af fienden intagen är för någon tid sedan med wisshet spargerat. Men thet bekömrar sig här ingen therom.»¹

». . . Thenna digerdöden tiltager dageligen. The inlefrerade vpsatzen på the döde för sidstl. weka woro 1076, vndantagande tyska och finska försambl:r, Danwiken och barnhuset och alla fattige, som intet giordt tacksäjelse förr, hwilka wäl mycket fler warit hafwa. Cammarrådet Silfwerström är af pest död på landet.² Vnderståhållaren Stiernhof³ är och död, men efter långlig siukdom: begroftz i går afton. Med sidsta post sades wara twänne pacquet ifr. vår nådige konung af d. 25 aug., hwilka försändes til hofwet. Mer en annan gång, efter nu intet mer gifwes . . .»⁴

». . . iag predikade i går här i S. Catharina och sedan tillika med alt huusfolket lät mig öppna åderen, hwilket af en Revelsk doctor Burchardi, som tillika med doct. Grymm är påstmästare här i staden, vt-gifwes för it godt preservatie emot then ännu — Gud bätrat! — graserande påsten: Jag wet intet, hwad nytt som spargeris i staden; iag har ther intet warit, sedan iag talte wid assessor Keder.⁵ Then esquadren af swänkska flottan, som ligger emot ryssen, säjes skola komma at wintra wid gamla Skepzholmen. J går aflystes ottensångarna, och bönestunderna blefwo flötte ifrån kl. 7 til 8, at ingen om morgonen skal gå vth och dricka giff i sig, innan wädret med rökiande är purificerat. Här i församlingen dör om dagen alt lika mycket, fast ther med nu vthi 10 à 11 weckur continuerat: gravior in paucitate jactura est . . .»⁶

». . . Wi Holmenses dö continuerligen. Specialen, som om lögerdagerna blifwer inlefrerat, har förr warit om wekan 16 — 17 — 1800 döde; men förflutne weka emillan d. 13 och 19 hujus inclusive woro intet mer än 867, hwaraf man gissar, at pesten något aftager. Sed in paucitate gravior jactura est. Här i församlingen dö 16. 18. 20 och öfver om dagen. Alla våra präster, capellaner och scholemästare, solo pastore excepto, äro döde. Gud then alswäldige förbarma sig öfwer oss! Sielfwa naturen tyckes conspirera til vårt fördärf, therigenom at wi ingen winter få: hwaröfwer många qwida. En vng doctor Hermann dödde förleden måndagz. På Waxholmen skola näpeligén 40 personer wara qwar. En skeppare ifrån Memel hit nyligen ankommen berättar, at vti

¹ A. Ö. Rhyzelius—E. Benzelius, Stockholm 20 sept. 1710. *Br. 10:3.*

² Johan Silfwerström dog (enligt G. Anrep 3, s. 760) den 6 okt. på Wiks gård.

³ Jöran Stiernhof (1632—1710) hade beklätt underståhållarposten sedan år 1700 (enligt A. A. v. Stiernman, *Swea och Götha Höfdingaminne I*, s. 72—73).

⁴ A. Ö. R[hyzelius]—E. Benzelius, Stockholm 10 okt. 1710. *Br. 10:3.*

⁵ Niklas Keder, en känd myntsamlare, var assessor i antikvitetsarkivet sedan 1697 (G. Anrep II: 425; S. Bergh f. a. a. s. 164).

⁶ A. Ö. Rhyzelius—E. Benzelius, Stockholm 7 nov. 1710. *Br. 10:3.*

prüssiska kongens gebiet skal öfver 400,000 menniskior af pesten blef-wit döda. Jämwäl hoos ryssen, hwarom här många historier vanka, hwaribland thenna är, at the vti sina läger eller annorstädes, ther myc-kenhet af folk finnes, giöra vp stora stäckeldar, hwar vti the siuke och döde promiscue vthan barmhertighet kastas. Thet spargeras, at czaren skal hafwa färdige 20,000 slädar at nu i winter therpå åka til Swerje: men om thetta föret continuerar, så blir näpeligen någon resa vtaf. Thet låter och säja sig, at gref Niroth² skal haa giordt lycka mot moscoviten och ther på avancerar alt fort vnder Wiborg. At vår nådige konung i egen höga person rest til Constantinopel, sades och för några dagar sedan: ego non credo. Om the ryske fångarnes vtwäxling är bekant förr. Jfrå Skåne skrifwes, nescio qua fide, at vti siöstäderna ibidem begynnars och pästen itändas. Mer har iag intet thenna gången effter andras sägn at berätta...³

»... Här är alt för beklageliget, at then lilla liknelse, wi hade för några dagar sedan til winterwäder, så aldeles förswunnit, at wi intet annat kunna sluta, än at sielfwa naturen effter then wreda Gudens willia lämpar sig til thenna digerdödens förlängande och thetta syndiga folketz vtödande... Förleden wecka war dödespecialen på 6 à 700; så at thet onda tyckes nu småningom bli lindrigare, men, ut proxime scripsi, gravior in paucitate jactura est. Kyrkiogårdarna äro nu så fulla, at ther, effter i dag giord pålysning, inga lijk få läggias, andra än the som sina köpte grafplatzar hafwa. Pästwagnarna haa och på några dagar mycket sällan passerat mig förbi. Vndantagandes Ladugårdslandet har ingenstädes i staden större niderlag skedt än här i S. Catharina församling. Wi, som genom Gudz nåde äro supersitets ännu, haa observerat: 1) at man skal optime achta sig för besmittade personers omgång men ingalunda wara rädd: the, som sig af fruchtan aldeles innestängt, äro snart blifwit döda, 2) intet gå vt fastande, vthan frukåstera strax med smör och bröd, en god sup win, brantagie eller annat, 3) intet dricka mycket win om afttonen, at icke bloden blifver för hitsig, 4) intet bruka mycket praeservatif effter många af en och annan vtgifne recepter: ty ther af förswagas magan och hela naturen, at han sedan, om siukdom skulle antändas, intet wäl kan sig hielpa, 5) för vt öppna sig åderen, at icke gifften kan fåå för mycket alimentum, 6) achta sig mästa man kan för medicis, ty Gud wil sielf wara doctor thenne gången. Thet är här ondt at finna någon wara restituerat, som haff[t] medicum hoos sig; ther doch några 100 och kanske 1,000 fattigt folk, som med litet beckolja hulpet vnder naturen, låtet swultzerna hafft sin gång (: antingen slagit vth eller elliest förswunnit) kommit in om 4—6—8—14 dagar til bättre hälsa, än the nånsin förr mins sig hafft. Är altså rådeliget haa i förwahr något præparerat brännwin...³

Vilken glädje och tillit strömmar däremot ej oss till mötes i samma korrespondents notifikation av konungens återkomst från Turkiet fyra år senare.

¹ Dåvarande presidenten, kungl. rådet Karl Nieroth var överbefälhavare vid finska fronten.

² A. O. Rhyzelius—E. Benzelius, Stockholm 24 nov. 1710. *Br. 10:3.*

³ A. O. Rhyzelius—E. Benzelius, Stockholm 30 nov. 1710. *Br. 10:3.*

»Efter min vthi mitt sidste gifna lofwen wil iag, fast än thet är grufveliga ondt om tid, med några ord låta högährwürdige h: Bibliothecarien weta, at vår aller nådigste konung i dag 8 dagar sedan d. 11 hujus efter allas vår önskan och til allas vår hierteliga glädie, lyckeligen ankom til Strålsund, hafwandes allena en man med sig, med hwilken han på 6 dygn giordt 180 mills resa. J mandags ankom general Lieven² til Carlsrona, tå af glädie öfver konungens ankomst alla stycken på skepp och festningzwärcken lossades, och i affton eller morgon bittida wäntas bem:te general Lieven hit. Men i morgon åter reser hans excellence gref Mejerfeld² hädan emot konungen, hoppandes, såsom han mig nu på stunden sielf berättade, at innan några dagar hafwa hans Kgl. Maj:t hos sig i Carlsrona, och sedan nach Stockholm, wills Gott! Alt thet ofvännämnda hörde iag af gref Tessins³ egen mund kl. 10, tå extra posten med bref ifr. sielfwa konungen hade nyss ankommit. Jag har min böneveka hos henzes Maj:t änkiedrotningen. Therföre blef iag tillsagd at i morgon, will Gud, giöra therföre på kongl. hofwit en tacksejelsepredikan, skolandes thet samma ske nästkommande söndag i alla kyrkior öfver hela staden och malmarna. Glädien är öfver alt obeskrifwelig. När iag war kl. 12 vppe och gjorde bön, såg iag them som af glädie greto. Gud ware ähra ewinnerliga, som icke til ewig tid sin smorda förkastat hafwer. Pergatque ipsi porro clementer adesse . . .»⁴

De hittills anförda breven ha huvudsakligen avspeglat den lärda världens uppfattning. Även med andra kretsar stod Benzelius emellertid i kontakt. Militära nyheter mottog han bl. a. av dåvarande majoren vid Närke-Värmlands regemente, Conrad Johan Nieroth.⁵ Denne intog visserligen icke någon mera framskjuten ställning, men hans uttalanden och synpunkter sakna dock icke aldeles sitt intresse.

». . . thed går rätt illa ännu i Strålsund, som jag förnimmer ifrån Stockholm. Vår nådige konung haar wäll giort ett uttfall på brandenborgska artillerie, emporterat några canoner och giort obrukelig een stor hoop af deras hästar, i det att han haa låtit skiära senorna afw för

² Hans Henrik v. Lieven, som återkommit till Sverige från sin bekanta beskickning på regeringens och ständernas uppdrag till Karl XII i Turkiet.

² Dåvarande kungl. rådet och generalguvernören öfver Pommern Johan August Meijerfeldt.

³ Den bekante Nic. Tessin d. y., som under Pipers bortovaro tjänstgjorde som överstemarskalk vid hovet, och under vilken Rhyzelius i sin egenskap av hovpredikant sorterade.

⁴ A. O. Rhyzelius—E. Benzelius, Stockholm 17 noy. 1714. *Br. 10: 4.*

⁵ Avancerade 1717 till interimsoverstelöjtnant och tog 1723 avsked med överstes rang enl. C. O. Nordensvan, Värmlands regementes hist. 1623—1903 del II (Stockholm 1904). Personalhist. s. 68.

I vol. *Br. 10: 5* står efter hans brev t. Benzelius av 23 aug. 1715 följande an-teckning: »då Major wid Wermleuningarne, sedan öfverst Lieut. reste propter bigamiam vthur riket åhr 1720 eller följande och vpphöll sig sedan i Bejern eller ther omkring, dödde 1740 eller 1741»

dem, män måste lijckwäll lembna där några af dhe sina, hwar i genom hans lilla armée blifwer förswagat daag ifrån daag.»¹

»Jag hadde för 14 dagar sedan den ähran att fåå m. H. H. Professorens brefw, män för många beställningar skull inte tillfälle eller tid att kunna beswara densamma, då jag nu först hinner till den ähran att berättä m. högtährade Hr Professor, dett wår regemente nu är i marche emot norska gräntzen, skålandes wara på rendes-vous-platzen i Holmedahl² d. 19 hujus. Hwad där lærer företagas, lærer man see. Generalmajor Dellwig,³ en meriterat officer, commanderar desse troppar, som skola stöta i hoop i Holmendahl emoot 4,000 man. Gud gifwe lycka till alt. Män jag fructar mycke denn påstående illacka wäder och dee impracticabla wägar, hwilcka lærer försacka en hoper förtret och incommodité så wäll för wåre stackars knecktar som och offercerare, emedan desse senare à proportion de leurs caractere måste slita mehr ondt än soldaterna, hwilcka ändå niuta deras prowiant. Patience!»⁴

Någon starkare hänförelse för krigarens wärv kån man ju knap-past spåra i Nieroths brev. De sista raderna röja snarare en smygande krigströtthet, som nog vid denna tid ej var så alldeles sällsynt även inom officerarnas led.

Underrättelsen om konungens död mottog Benzelius bl. a. av kyrkoherden Nikolaus Sternell i S:t Jakobs och Johannes församling i Stockholm:⁵

»Med ett ord låter jag min k. Br. weta, at hans Majjt sidstledne d. 30 nov. kl. 9 om aftonen i aprocherne är af en fatal kuhla ifrån fästningen Fredrichshall til dödz skuten. I går giordes här tacksäjijelse af alla predikestohlar och declarerades Prinsessan wid samma tilfälle för drottning. I morgon, Gud wil, eller öfwer morgon lära alla collegierne både condolera och gratulera henne. De holstenska ministrarne med alla deras betiente äro arréterade och bewakas starckt. Baron Goertz, som blef tagen i Strömstad⁶ af öfwersten Baumgart,⁷ wäntas stundeligen hijt under samma öfwerstes och 50 mans escorte. I går toges boijerne af den här tils olyckliga Hesselgren,⁸ och i morgon menar man, at han skal få sin befrijelse dom. . . .»

¹ [C. J.] Nieroth—E. Benzelius 14 nov. 1715. *Br. 10: 5.*

² Se härom J. A. Lagermark, Karl XII:s krig i Norge 1716 (Uppsala 1883), s. 21 ff. och O. Nordensvan f. a. a. I: 103 ff.

³ Troligen åsyftas Johan Winnerich v. Dellwig, som år 1715 (9/xx) utnämns till generalmajor av infanteriet enl. A. Lewenhaupt, Karl XII:s officerare I: 141.

⁴ [C. J.] Nieroth—E. Benzelius 17 febr. 1716. *Br. 10: 5.*

⁵ N. Sternel—E. Benzelius, Stockholm 8 dec. 1718. *Br. 10: 5.*

⁶ Arresteringen skedde som bekant i Tanums prästgård.

⁷ Nils Christer von Baumgarten (1674—1727) verkställde fångslingen d. 2 dec. 1718.

⁸ Överinspektoren i lantmäterikontoret Brynolf Hesselgréen. Anledningen till hans »olycka» var, att en av honom ritad karta från 1690-talet öwer en egendom vid norska gränsen råkat i fiendens händer, vilket kommit till svenska arméledningens kännedom. Man misstänkte, att Hesselgréen gjort sig skyldig till förräderi, varför han omedelbart fångslades (år 1716). Han hölls sedan i strängt fångelse »till hand och fot i bojor». Prinsessan Ulrika Eleonora lät frigiva honom, så snart underrättelsen om Karl XII:s död anlät. (Se C. SILFVERSTOLPE, Några anteckningar om släkten Silfverstolpe, 1884, s. 9—10, noten.)

II.

En hittills föga känd episod¹ från tiden närmast före Karl XII:s död beröres i ett brev av prästmannen² Zakarias Esberg — förutvarande predikant i generalguvernören greve K. G. Mörners hus — daterat Göteborg den 29 okt. 1718.³

»... Med Dr. Niehenck fares nu mycket sachta; hans formulaires woro i sanning nog förgripeliga. Han sade, det folcket i Göteborg önska den första kula i Norige måtte träffa hans Maj:tt etc., det han berättade sig hafva hört med sina egna öron. Det tyckes efter all appearance, att saken så i småningom lærer begrafvas, ehuru hon i förstone lefde nog.»

Med denna händelse, som kan förtjäna ett utförligare omnämnande, förhöll det sig på följande sätt. På tredje böndagen år 1718 — den 1 aug. — höll kyrkoherden i tyska församlingen i Göteborg, G. F. Niehenck, en predikan, som väckte stor uppmärksamhet och kom åtskilligt buller åstad. Han skulle därvid enligt uppgift bl. a. ha yttrat »sådanne effertänckelige ord, som woro här i staden ett förbannat folck, hwilka i thet stället för thet at the skulle wälsigna och bedja Gud för hans K. M:tt, vår allernådigste Konung, och önska, at högst bem:te hans K. M:tz desseiner måtte lyckeligen och wäl aflöpa, bedja the, at hans Kongl. Maj:tt antingen måtte bryta halsen af sig eller och at någon kuhla måtte honom i Norwägen drabba».⁴

Detta uppseendeväckande uttalande kom till myndigheternas kännedom, och allmänne åklagaren, guvernementsfiskalen J. P. Paulin, fann sig föranlåten att omedelbart begära en skriftlig förklaring av Niehenck. Han fordrade därvid bl. a., att denne skulle namngiva de personer, som utslungat dylika »obetäncksamme» ord »eller hwem han ther med egentel. mehnar». Slikt prat borde

¹ Prof. C. Hallendorff har i Hist. tidskr. 1919 (översikter och granskningar, s. 36, not. 1) fäst uppmärksamheten på Esbergs brev, som även citerats, men närmare uppgifter om händelsen ha hittills saknats i litteraturen.

² Esberg, som var systerson till Benzelius, hade efter studier i Uppsala — magister därstädes 1713 — blivit prästvigd s. å. och därefter anställd som huskaplan i det Mörnerska hemmet. Vid denna tid (1718) hade han fått fullmakt på Uddevalla pastorat, men tydligen ännu icke tillträtt ämbetet. Se C. W. Skarstedt, Göteborgs stifts herdaminne (1878), s. 916. Här uppgives, att han år 1719 utsetts till kyrkoherde i Uddevalla, men av en odat. inlaga fr. E. samt församlingens skrivelse av d. 23 aug. 1718 (Domkapitlets allmänna handl. 1702—18, Landsarkivet, Göteborg) framgår, att han redan då var i besittning av fullmakt på tjänsten.

³ Z. Esberg—E. Benzelius 29 okt. 1718. *Br. 10: 5.*

⁴ Citatet hämtat ur guvernementsfiskalen J. P. Paulins brev till Niehenck med anledning av det passerade, tre dagar efter händelsen. Brevet (4 aug. 1718) ingår som bilaga (kopia) till Paulins rapport till högste ombudsmannen d. 7 aug. (*Högste ombudsmannens arkiv*. Inkomna skrivelser. Fiskaler 1718. R. A.)

nämligen ej få passera opåttalt.¹ I själva verket torde fiskalens intresse för dessa okända ha varit skäligen matt. Han misstänkte däremot tydligen, att Niehenck själv icke hade rent mjöl i påsen och att den munvige själasörjaren icke var alldeles främmande för de fromma önskningsar, som han så behändigt hade lagt i det »förbannade folkets» mun. Han styrktes i denna sin förmodan av de »otienlige expressioner», som kyrkoherden i annat sammanhang vid ett tidigare tillfälle skulle ha tillåtit sig om det gällande myntet — ett lika omtyckt som brännbart diskussionsämne. Niehenck hade nämligen från predikstolen anställt vissa jämförelser mellan forna tiders mynt och görtzdalarna och därigenom ådragit sig myndigheternas uppmärksamhet. Enligt uppgift hade han i sin predikan framhållit, att konungar och potentater förr i världen alltid låtit på mynten prägla sin bröstbild, åtföljd av »en särdeles symbolum» såsom »Dominus protector meus» eller liknande, men att nu »slåss i thet stället flink und fertig».² Det var nu i och för sig intet märkligare oppositionssymptom, men för nitiska och lyhörda myndigheter var det tillräckligt för att göra mannen misstänkt, och man trodde sig förmärka, »at Hr. Doctoren och Pastoren wehlat crijticera uppå the myntesorter, som hans K. M:t allernådigt behagat at låta wara gängse här utj vårt fädernesland».³

Även rörande detta uttalande begärde fiskalen att få en förklaring, vilken ock avgavs redan följande dag — den 5 aug.⁴ Aktstycket, varmed den anklagade söker bevisa sin oskuld, är lika vidlyftigt som krystat, försett med åtskilliga saken ovidkommande utvikningar och lamentationer. Det vore, menade författaren, på intet vis ovanligt, att t. o. m. krönta huvuden lastades av illasinnade människor. Det hade ju t. ex. både konung David och andra regenter fått finna sig i. Efter att utförligt ha relaterat förhållandena på Luthers tid ansåg sig den tilltalade oförhindrad att träda den föreliggande affären något närmare in på livet.

Man finge inte förvåna sig över att även nu liknande ogudeligt tal komme i omlopp. Han ville emellertid från början protestera emot all illvillig generalisering eller avsiktlig vantolkning av hans egna yttranden. Han hade sålunda aldrig sagt, att »in dieser Stadt ein verbanntes Volk wäre». Ej heller hade han talat

¹ Se o. a. brev av 4 aug. 1718.

² Se o. a. brev.

³ O. a. brev.

⁴ G. F. Niehenck—J. P. Paulin 5 aug. 1718. Skrivelsen (kopia) ingår som bilaga till fiskalens rapport till högste ombudsmannen d. 7 aug. s. å. (*Högste ombudsmannens arkiv*. Inkomna skrivelser. Fiskaler 1718. R. A.)

om några bestämda personer, varför han ej ansåg sig skyldig att namngiva några dylika. Med största bedrövelse hade han emellertid på gatorna hört folk både privat och öppet yttra anförda förskräckliga ord, ja, »vielleicht noch ärger», och straffat dem därför.

I fråga om sin förmenta kritik av myntet svarade han först avvisande, att en dylik tillvitelse vore opassande gentemot varje hederlig man och än mer gentemot en Herrens tjänare,¹ men dämpade sedan sitt svar med ett mera undvikande: »Was gehen Predigern die Staatsaffairen an?» Förövrigt kunde han inte nu erinra sig, hur själva orden fallit. Skriften, som till sin återstående del är fylld av beskärmler över arga angivare, utmynnar i en förhoppning, att fiskalen ej måtte illa uttyda hans ord. Hans samvete vore rent, ty han hade alltid ärat konung och överhet.

Fiskalen kände sig emellertid icke riktigt lugnad i sina farhågor utan beslöt att förfråga sig hos sin förman, högste ombudsmannen, för att få veta, hur han skulle förhålla sig, om han skulle låta vid saken bero eller lagligen tilltala Niehenck.² Hans skrivelse föredrogs den 12 aug.³ inför högste ombudsmannen, som varken fann kyrkoherdens skruvade förklaring »njöjachtig» eller »fullkommen». Han befallde därför fiskalen att företaga rättsliga åtgärder emot Niehenck. För att bättre klarhet skulle vinnas ålades åklagaren att infordra kyrkoherdens koncept till ifrågavarande predikningar.⁴

Att på denna väg få en autentisk uppgift om de omstridda uttalandena, visade sig dock ej möjligt. Väl sökte Paulin »igenom skriftelig beskickning» komma åt koncepten,⁵ men Niehenck svarade, att han sedan 18 år tillbaka aldrig »concupiret» sina predikningar, varför han icke kunde stå till tjänst. I stället fann han nu tiden vara inne att genom en mera bestämt avvisande hållning betaga fiskalen lusten till fortsatt aktion. Efter att inledningsvis i sitt svar till Paulin ha förnekat sig någonsin predikat annorlunda, än han kunde stå till svars inför Gud och människor, gick han omedelbart till angrepp. Han vore övertygad om att högste ombudsmannen ej kunde vara annat än nöjd med den förklaring, som

¹ »quod ejusmodi mala praesumptio in bonum virum minus in V. D. ministerium non cadat.»

² J. P. Paulin — högste ombudsmannen 7 aug. 1718 (F. a. samling. R. A.)

³ Se protokollet av samma dag. Svarsskrivelsen expedierades den 13 aug. (F. a. samling. Protokoll. R. A.)

⁴ Högste ombudsmannen — J. P. Paulin 13 aug. 1718. (F. a. samling. Registratur. R. A.)

⁵ Denna hänvändelse ägde rum den 18 enligt Paulins uppgift i brev till högste ombudsmannen av 25 aug. (F. a. samling. Fiskaler 1718. R. A.)

lämnats, varför han helt frankt undanbad sig fiskalens vidare upp-
vaktning. »Ersuche auch den H. Fiscal dienstl. mich in meiner
Arbeit ferner nicht zu turbiren.» Han hade i sina predikningar
sökt tukta synden i allmänhet — »aber keine Pärsonen» — och för
övrigt betett sig som en redlig Herrens tjänare. Ej heller hade
han »taxerat» mynten, utan blott uppmanat sina åhörare att kasta
sina omsorger på Gud och vända sig till honom med sina bekym-
mer. Brevet avslutades så med ett argsint »inter labores Eccle-
siasticos».¹

Hadé Niehenck med dessa snäsor trott sig kunna avspisa fiska-
len, blev han snart tagen ur sin villfarelse. Paulin vände sig näm-
ligen redan följande dag i ett brev till konsistoriet med en form-
lig anmälan.²

Häri meddelades, att fiskalen å ämbetets vägnar fann sig nöd-
sakad åtala kyrkoherde Niehenck dels för hans »otienliga expres-
sioner» om myntet, dels för hans förut relaterade uppträdande å
tredje böndagen. Visserligen hade den tilltalade lagt de förgrip-
liga orden i andra personers mun — »som de han af andre hördt»
— men då han ej kunnat namngiva någon av sina sagesmän och
ej heller kunnat presteras en tillfredsställande förklaring över sitt
beteende, hade högste ombudsmannen, till vilken fiskalen vänt sig,
ansett sig böra föranstalta om åtal. Som emellertid målet »synes
höra till världslig rätt, att der ransakas,» begärde fiskalen, att dom-
kapitlet måtte utse en fullmäktig att »in foro competenti wara till-
städes».³

Domkapitlet tog sig en grundlig funderare. Man ansåg sig
visserligen icke äga skäl att bestrida, att åtalet hade fog för sig.
Det lämnades tills vidare där hän. Men man ville i alla händelser
hävda kapitlets rätt att i så fall vara laga forum i målet. Ty då
det som här gällde en förseelse av prästman i lära eller leverne,
borde saken enligt prästprivilegier, kyrkobalk och rättegångsproc-
ess först angivas hos konsistoriet och där ransakas. Man väg-
rade därför att efterkomma fiskalens begäran om fullmäktig och
hänvisade honom att å ordinarie konsistoriedag anhängiggöra må-
let vid domkapitlet, som då ej skulle »underlåta hwad thy tillkom-

¹ G. F. Niehenck—J. P. Paulin 18 aug. 1718. Ingår som bilaga nr 4 (kopia) till Paulins rapport till högste ombudsmannen 25 aug. 1718. (F. a. samling. Fiskaler 1718. R. A.)

² J. P. Paulin—konsistorium 19 aug. 1718. Bilaga nr 1 (kopia) till fiskalens rapport till högste ombudsmannen 25 aug. 1718. (F. a. saml. R. A.) Bland domkapitlets handlingar finnes originalet numera icke.

³ Se även domkapitlets prot. 20 aug. 1718, vari brevet refereras. (Landsarkivet, Göteborg.)

mer att göra». Om så behövdes, kunde konsistoriet sedan remittera målet till »forum competens civile».²

Härmed var emellertid forumtvisten ingalunda avgjord. Fiskalen lät sig ej så lätt avfärda. Tydligt misstänkte han — kanske icke utan skäl — att den anklagades kollegor, vilka ju sutte som bisittare i domkapitlet, skulle komma att söka hålla sin ämbetsbroder om ryggen, om målet handlades inför kyrklig rätt, varför han med all makt strävade att få ärendet hänskjutet till världslig domstol. Han ingick därför till konsistorium med en ny skrivelse,³ vari han med avsevärt skärpt formulering upprepade sin förra anhållan. Han framhöll häri, att Niehencks förseelse vore att betrakta som »ett crimen laesae majestatis». Den som »så försmädeligen» talat om sin »högsta öfverhet», borde befordras till välförtjänt näpst, vare vem det vara månne. Kunde Niehenck ej namngiva sina sagesmän, finge han själv stå risken, ty man hade ej rätt att från predikstolen okritiskt förmedla allehanda löst prat. Om han ej känt de personer, vilkas tal han återgivit, borde han »stilla tegat och ey offentel. sådanne ord . . . uprepat.»³

Denna gång föll domkapitlet till föga. Eftersom fiskalen »ändteligen så högt på står saken bööre komma under världslig rätt», lovade man nu förordna fullmäktig, när tiden härför vore inne.⁴ Tvenne dagar innan detta medgivande från konsistoriets sida gjorts, hade högste ombudsmannen tagit ställning till forumtvisten. Han hade därvid biträtt Paulins förslag att avgöra ärendet vid världslig domstol — i detta fall kämnärsrätten, såsom varande första instans — och givit fiskalen en vink om att besvara sig i hovrätten, om konsistoriet vidhöll sin mening att avdöma målet.⁵

Det blev nu kämnärsrätten, som fick hand om ärendet, och den bestämde, att detsamma första gången skulle handläggas den 1 oktober, till vilken dag domkapitlet ålades utse sitt ombud.⁶

² Se härom domkapitlets prot. 20 aug. 1718 (Landsarkivet, Göteborg) samt dess brev till Paulin av s. d. Bilaga nr 2 (kopia) till Paulins rapport till högste ombudsmannen 25 aug. 1718 (F. a. saml. R. A.) Tonen i protokollet är f. ö. betydligt snävare än i det expedierade brevet.

³ Dat. 22 aug. 1718.

⁴ Paulin — domkapitlet 22 aug. 1718. Bilaga nr 3 (kopia) till Paulins rapport till högste ombudsmannen 25 aug. 1718. (F. a. saml. R. A.) Själv ansåg Paulin i sitt brev till högste ombudsmannen, att »rätta forum måste vara in prima instantia, som är Cämbners rätten». Han skulle emellertid invänta ombudsmannens svar härpå, varför målet finge vila, tills detta ankommit.

⁵ Domkapitlets protokoll 3 sept. 1718.

⁶ Högste ombudsmannaämbetets prot. 1 sept. 1718 samt högste ombudsmannens brev till Paulin 3 sept. 1718. R. A.

⁶ Kämnärsrättens brev härom av den 24 sept. (ej bevarat) upplästes i domkapitlet samma dag enligt dess prot.

Konsistoriet utvalde härtill domprosten Lithovius, som nu fick mot- taga närmare instruktioner om hur han skulle förhålla sig. Först borde han sålunda fordra att få se högste ombudsmannens brev, så att man vunne full klarhet i själva forumtvisten. Hade denne bestämt, att målet skulle avgöras vid kämnärsrätten, finge man låta saken ha sin gång, men om detta ej uttryckligen angivits, skulle ombudet vidhålla domkapitlets rätt att först pröva ärendet och rannsaka i målet. Om sedan funnes nödigt, kunde man så remittera hela frågan till »foro civile».¹

Uppdraget att bevaka konsistoriets intresse i målet var under sådana omständigheter kanske icke det behagligaste. Man kunde riskera att komma i konflikt med de världsliga myndigheterna och under processens gång råka ut för situationer, som kunde bli besvärliga nog. Samma dag, som målet skulle före i rätten, »ursäktade sig» också mycket riktigt domprosten på grund av »någon opasslighet i bröstet» och begärde att få slippa sitta som fullmäktig vid förhandlingarna. Man utsåg då — domprosten var f. ö. inte sämre, än att han kunnat infinna sig vid konsistoriets sammanträde — i hans ställe lektor J. Aurelius.²

Själva rättegången blev parodisk nog. Den 1 oktober, då målet uppropades i kämnärsrätten,³ inställde sig som »actor officiosus» fiskalen J. P. Paulin. Svaranden hade icke själv infunnit sig utan företräddes genom ombud, en viss Michael Zylius, »studiosus». Domkapitlets fullmäktige var förutnämnde lektor Johan Aurelius, vilken erkändes »såsom en substitut» för domprosten Lithovius. Anledningen till dennes frånvaro uppgives i rättens protokoll något annorlunda än i domkapitlets. Bröstvärken har tydligen nu ansetts vara alltför svag som förfalloskäl, och i stället har man åberopat »någon angelägen embetzsyssla».⁴

För Niehenck var det givetvis av vikt att snarast möjligt få målet avskrivet vid den världsliga domstolen och hänskjutet till kyrklig rätt. Hans ombud inlade därför omedelbart en av den tilltalade författad skriftlig protest⁵ gentemot domstolens befogenhet — en efter vanligheten lika ordrik som pepprad inlaga. Han klagade häri över den behandling, som från fiskalens sida kommit

¹ Konsistoriets prot. 24 sept. 1718.

² Konsistoriets prot. 1 okt. 1718.

³ Se härom kämnärsrättens prot. 1 okt. 1718. (Landsarkivet, Göteborg.)

⁴ Kämnärsrättens prot. 1 okt. 1718.

⁵ Niehencks inlaga till rätten, dat. 1 okt. 1718, ingår (i avskrift) som bilaga till Paulins rapport rörande rättegången till högste ombudsmannen av d. 6 okt. 1718. (F. a. saml. R. A.)

honom till del. Denne hade nämligen betraktat honom som »den ärgsten übelthäter», fastän han icke hade gjort annat än sin plikt. Hade han i sitt ämbete antastat någon, vore det blott djävulen, som fritt dreve sitt spel bland de gudlösa i dessa krigstider. Emedan han hade stört nämnde potentats verksamhet, hade denne »brummat och skällt» och vållat honom lidanden — en genomskinlig insinuation om vems ärenden fiskalen gick. Däremot hade han aldrig betett sig oskickligt gentemot K. Maj:t, för vars höga välfärd han dagligen anropat Gud, långt innan han kommit under konungens domvärjo. Härmed ville han också fortsätta, så länge hans själ ägde några krafter i behåll.

Efter denna inledningsharang närmade han sig varsamt ämnets kärna. Rättens »citation» eller inställelsebud av den 24 sept. kunde han ej efterkomma på grund av följande skäl: Först och främst vore han att betrakta som »persona Ecclesiastica . . . publica et privilegiata», som av Gud själv fått makt icke blott att undervisa sina åhörare utan även att förmana och straffa dem. Om han ej rätt brukat denna gåva, borde han stå till svars inför konsistoriet, som i sådana mål vore hans »forum ordinarium». Hade fiskalen någon anledning till klagomål mot honom, borde han därför vända sig till nämnda myndighet enligt juristernas gängse maxim, att »actor sequitur forum rei». Den »materia», som fiskalen påtalade, vore »mere ecclesiastica», ty det hela rörde sig ju blott om några straffpredikningar, som kyrkoherden hållit i kraft av sitt ämbete. Om han brutit emot »leges homileticas» eller »bonos mores», vore det de världsliga myndigheterna ovidkommande. Hade man utöver detta något att anföra mot honom, kunde det »zeitig genug» remitteras »ad forum civile». Under alla omständigheter borde allt »ordine et decenter» tillgå. Åberopande åtskilliga kungliga förordningar (av åren 1664, 1668 och 1669) gjorde författaren slutligen gällande, att det för var och en — »der nur will» — borde stå klart, hur man i dylikt fall skulle förfara. Själv fruktade han ingalunda att stå till svars inför civil domstol, ty han ägde i allo rent samvete, men av principiella skäl ville han ej avstå från sin solklara rätt att få sitt mål behandlat av domkapitlet. Hans »underdåniga högaktning» för de kungliga privilegierna och hans dubbla tjänsteställning som kyrkoherde och konsistoriemedlem förpliktigade honom att intaga denna ståndpunkt.

Till sist protesterade han »in optima forma» mot fiskalens »oförsvarliga» beteende i målet. »Mit einer gantz unanständigen Unge- stümigkeit» hade denne låtit stämma honom inför domstol och

kränkt hans rättigheter, vilket allt wore »ein offenbahres indicium malae causae». Som en redlig Herrens tjänare wore han däremot själv beredd att prestera det utförligaste försvar för sitt eget handlingssätt inför »foro competenti Ecclesiastico».

Man må ju knappast förundra sig över att fiskalen kände sig illa berörd av den ovettiga inlagen och vägrade att mottaga den. Han förbehöll sig också omedelbart rätt att personligen tilltala den frispråkige själasörjaren för de »anstötelige expressioner», som denne använt gentemot allmänne åklagaren, så mycket mer som fiskalen ingalunda talat i egen sak utan på offentligt uppdrag, på Kongl. Maj:ts egna vägnar. Därjämte begärde han, att rätten måtte ålägga Niehenck personlig inställelse i överensstämmelse med lag och rätt och »öfwelig praxin». Vidare borde man förständiga honom att ej skriva sina inlagor på tyska utan på svenska språket.

En livlig ordväxling mellan aktor och domkapitlets ombud utspann sig därefter angående konsistoriets ställning till forumfrågan. Fiskalen styrkte sin åsikt, att »forum bör vara här», genom att framvisa högste ombudsmannens brev i original och förmenade, att domkapitlet genom att utse fullmäktig i målet givit sitt samtycke till ärendets handläggning inför kämnärsrätten. Denna tolkning bestred lektor Aurelius på det kraftigaste. Väl hade konsistoriet på fiskalens »enständigige begiäran» förklarat sig villigt att utse ombud, men det hade därmed ingalunda avhänt sig sin egen »jurisdiction», ej heller bortgivit »någon annans rätt».

Till slut anmälde fiskalen, att fastän han nu »in termino» wore färdig med sin »deduction», ville han likväl dröja med dess överlämnande, till dess Niehenck personligen inställt sig i rätten. Själv ville han ytterligare en gång förfråga sig hos sin förman, högste ombudsmannen, angående forum. Under tiden finge målet »hwijla».¹

Denna vila blev lång, ty på dessa formalia följde aldrig några realia. Efter allt att döma har målet nedlagts utan att någon formlig avskrivning ägt rum. Paulin har visserligen några dagar senare — den 6 oktober — avgivit vederbörlig rapport till sin förman om denna första rättegång, däri han beklagat sig över Niehencks »anständig[a] och försmädelig[a] skriff», samt lovat tillstålla högste ombudsmannen vederbörligt protokollsutdrag, men härvid har det tydligen också stannat.² Säkerligen har detta till en början berott på rena yttre tillfälligheter. Fiskalen råkade nämligen först ut för

¹ Kämnärsrättens o. a. prot. av 1 okt. 1718.

² Paulin — högste ombudsmannen 6 okt. 1718. (F. a. saml. R. A.) Något svar från den senare har efter det bevarade registraturet att döma ej avlåtits.

sjukdomsfall,¹ som väl för någon tid lade band på hans nit, och sedan blev han i mitten av följande månad — den 12 november — utnämnd till rådman,² varmed han för sin del givetvis var skild från målet. Hans efterträdare på fiskalsposten torde ej heller ha hyst någon varmare trängtan efter ett avgörande utan tillsvidare ställt sig avvaktande. Följaktligen befann sig således hela processen i svävande tillstånd, då Karl XII:s död och enväldets fall för alltid besparade den stridbare själasörjaren vidare efterräkningar.

¹ Så framgår det av ovan anf. brev, där han beklagar sig, »dhet iag för denna gång så confust skrifwit, hwilket [kom]mer af een hastig mig påfallen siukdom».

² Se W. Berg, Samlingar till Göteborgs historia, s. 122.

Bröderna Schechta.

Av Esther Jacobson.

»Jag kan inte låta bli att göra rättvisa åt löjtnant Schechta,¹ som har äran att stå i din tjänst, i den bataljon, som är i Memel under l'Hôpitals befäl. Han har gjort sig bemärkt på ridarhuset genom sina tänkesätt och sin vältalighet. Han har i allt ställt sig kronprinsens vilja till efterrättelse. Han är mycket glad att vara i din tjänst, men ledsen att stå i ett regemente, som ej har något tillfälle att utmärka sig. Han har bett mig säga dig, min käre bror, att hans ärelystnad blott strävar efter att kunna göra sig värd din välvilja, men detta kan aldrig ske, så länge han är kvar i Memel.»

Det var Sveriges unga, vackra och politiskt intresserade kronprinsessa, som den 30 december 1746 skrev dessa ord till sin kunglige broder.² Det var ju alldeles tydligt, både att hon kommit i personlig beröring med och att hon hoppades ej så litet av den vid denna tid 44-årige Magnus Schechta.

Och ej underligt förresten! Visserligen besatt, efter vad synas kan, varken Magnus Schechta eller hans 3 år äldre broder, Börje Philip, mycket av det förfinade umgängessätt eller den litterära bildning, som alltid banade vägen till Lovisa Ulrikas ynnest, men de båda bröderna hörde icke blott till det av Lovisa Ulrika gynnade hattpartiet, de hade också, alltsedan striden om tronföljarvalet, känt sig kallade att, så som ingen av deras meningsfränder, slå sig till tronföljarens och den, efter vad det allmänt sades, ännu hotade tronföljdens riddare. Vid föregående riksdag hade, i de dagar då oron som mest jäste i landet, bröderna Schechta ivrigt förfäktat upprättandet av adliga frikårer, avsedda att användas mot både yttre och inre fiender. Alltså skulle de, enär dalallmogen

¹ Namnets stavning varierar. Ättens stamfader skrev sig Skechta, dess senare medlemmar på flera olika sätt. Så vitt förf. har sig bekant har åtminstone Börje Philip alltid skrivit Schechta.

² ARNHEIM, Luise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrichs des Grossen, I, s. 341.

då var på marsch mot Stockholm, även bekämpa danska kronprinsens val, och Börje Philip hade talat de stolta orden, att en var, som ville, borde få tillstånd att emigrera, om Sverige förnedrade sig så djupt, att man valde en dansk prins till tronföljare.¹ Samme Börje Philip hade också vid den i sept. 1746 öppnade riksdagens början arbetat för ett omotiverat men helt visst Lovisa Ulrika ganska behagligt förslag, att i lantmarskalkseden en förnyad trohetsed mot Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika skulle inryckas.²

Det hörde till Lovisa Ulrikas lott, att hennes förhoppningar sällan gingo i fullbordan. Och på det resultat hon kunde vänta sig av bröderna Schechtas arvfurstetrohet skulle hon bli grymt besviken. Det blev ej de båda bröderna — »Schechtorna», som de ofta med en mindre skön förkortning kallas — beskärt att göra någon större insats i sitt lands historia. De blevo bara till ett par sorglustiga, i viss mån tragiska, typer från ett tidevarv, i vars upprörda partibrottningar det dock krävdes mer tolerans, lugn och besinning, än de voro i besittning av.

De båda bröderna tillhörde, som en mycket stor kontingent av hattpartiet, dit de vid början av 1746—47 års riksdag ännu få räknas, den yngre adeln. Deras farfar, Börje Månsson, som varit befälhavare på Frösö skans, hade blivit adlad. Men under den korta tid släkten tillhört rikets första stånd, hade de skrivelser, som präntats till följd av arvstvister och familjebrytningar, kunnat bilda ett helt litet släktarkiv. I de gamla papperen har Börje Månssons änka, fru Carin Norfelt, förevigat de gruvligaste tillvitelser mot sin måg, Magnus Gabriel Willemsens, och sin son Magnus Israel, »Schechtornas» far. Hon har där bedyrat, att sonen undanskaffat de dokument, som bevisade hennes besittning av Skarsby, och att Willemsens var hennes värsta fiende, med vilken hon ingen försoning ville. Men där har också förevigats den slutliga försoningen mellan Magnus Israel och hans mor. Ty jämte sina syskon skrev han några år senare under ett papper, där Willemsens förklaras böra bli arvlös, enär denne alltid visat en så hjärtskärande hårdhet mot fru Carin, som »jämt vakat och arbetat

¹ Schechta har dock fällt det rätt hovsamma yttrandet, att om adeln äntligen ville förklara sig för kronprinsen av Danmark, så borde detta ske med det uttryckliga förbehåll, att om »vi intet få fred till den utsatta tiden, vi då vilja taga honom, så framt villkoren med honom äro fördelaktigast och därjämte säkra, till vilken ända alla kandidaternas villkor böra göras kunnige, så att hela menigheten får höra av dem» (Adelsprot. ²⁴/₆ 1743) — ett uttalande, som tyder på, att principalatsläran vid denna tid ej var alldeles osympatisk för B. Ph. S.

² Adelsprotokoll ²⁴/₉ 1746.

till allas vårt bästa».¹ Men detta skarpt klandrande dokument hindrade inte Magnus Israel Schechta att några år senare ge sin dotter till hustru åt den hårdhjärtade Willemsens' son.

Magnus Israel var, när händelserna framskridit så långt, överstelöjtnant samt gift med Maria Agnesia Örnstedt från Pommern, där familjen några år tycks ha bott och där väl antagligen sonen Magnus var född. Börje Philip hade däremot först sett dagens ljus på Vängsjöberg i Gottröra socken.

Så vidare lugnt och undergivet påbrå hade ej de båda bröderna, som bägge ägnade sig åt officersyrket. Magnus blev 1719 volontär vid livgardet, 1720 rustmästare och 1723 sergeant. 1733 trädde han som frivillig i konung Stanislai tjänst och blev kapten i dennes livdragoner, men gick sedan över i preussisk tjänst, där han 1746 ännu kvarstod. Med berättigad stolthet kunde alltså Magnus Schechta säga, att »han sökt evertuera sig i krigstjänsten» både i Danzig och Ungern och »slitit ganska mycket ont».²

Mera lugnt hade Börje Philips dagar förflutit. Även han var officer. Han hade blivit volontär vid livgardet 1718 och samma år fänrik och förare samt 1738 löjtnant och sedermera kapten. Han hade vid rätt unga år gift sig med Margareta Silfversparre, dotter till överstelöjtnant Karl Silfversparre, och bosatt sig på hennes gård Vilunda i Hammarby socken i Uppland. Men det var ett lugn bara på ytan. Inte länge hade de unga tu varit gifta, när Börje Philip Schechta mot jägmästare Gardtman började en »vidlöfftig» process om en del av köpeskillingen för ett hemman, som Gardtman sålt och som någon gång på 1600-talet tillhört fru Margaretas förfäder på mödernet.³ Inte dröjde det heller så värst länge, innan Schechta råkade i delo med en annan uppländsk adelsman, Gustav Stiernbielke, arrendator av Strömsdal.

Därvid tycks nu utslaget ha utfallit till Börje Philips eller rättare hans faders förmån. Men rättvist eller icke? Någon blid och foglig fordringsägare var ej Börje Philip Schechta. En gång, när Stiernbielke var bortrest och alltså bara tjänstfolket hemma, anlände herren på Vilunda till Strömsdal. Väl månde han haft med sig både fordon och utmätningsmän. Ty Stiernbielke klagar bittert, att Schechta tog med sig en stor del av hans lösöre, bl. a. 6 stycken skånska dragoxar, dem Stiernbielke värderade till 120 dlr kmt pr styck, 6 goda mjölkkor och 12 gamla svin, salstapeterna

¹ Biografica S. 37. R. A.

² Adelsprot. 6/3 1747.

³ Akter i instämnda och vädjade mål 1738. Sv. hovr. ark. R. A.

och ett ovalt ekbord. Ja, inte ens senapskvarnen och en tallriks-hylla i köket undgingo Börje Philip Schechtas omilda framfart.¹

Det är klart, att för en person av Börje Philip Schechtas lynne skulle frihetstidens parlamentariska liv med dess käbbel och rättgångar äga en sällspord tjusning. Det är också klart, att det myckna ordandet om friheten och den med varje år ökade betydelsen av riksdagsmannarätten skulle sätta hans själs strängar i dallring. Ja, mer än så, de synas rent av gjort ett så kraftigt intryck på honom, att hans icke alltför starka hjärna ej kunde uppställa några gränser vare sig för friheten eller de krafter han kunde fordra att få ställda till sitt förfogande. Helt visst var han, när han på hösten 1746 reste den korta vägen in till Stockholm, dit hans broder Magnus några dagar senare anlände, fast besluten att slå ett stort slag för vad han ansåg rätt och riktigt. Och eftersom han med liv och själ är arvfurstens man, sammanfaller det riktiga och rätta för Börje Philip Schechta, liksom förresten även för Magnus, med vad som vid ett hastigt och okritiskt betraktande kan synas vara arvfurstens intressen — även om ej hattpartiet skulle mena så.

Det är ett underligt, brokigt liv i Stockholm i dessa höstdagar 1746. Långa rader vagnar med fattiga capita eller riddersmän, som ha en sitt partis blankofullmakt på fickan, rike mäns karosser och tunga fordon packade med halvrusiga bönder rulla in genom tullarna. Man vet ju, att nu skall partiernas kraftmätning stå. Man vet ju också, att i huvudstaden finns gott om välvilligt folk, som gärna ser en hederlig danneman på ett mål mat och därunder kan ge vinkar om det system denne bör följa. Och bröderna Schechta, som bägge ha god ekonomi, mena väl, att de också då och då skola kunna traktera bönder — naturligen bara till den rätta sakens fromma. Då är det ju intet ont däri! Annat är det med den styggelse, som vid förra riksdagen bedrevs av t. ex. fabrikör Hedman för Danmarks räkning.

På källaren Tre Kongar gick det livligt till. Redan i arla morgonstund började riksdagsbönder troppa in i källarsalen. De visste ju, att där stodo färska, varma kringlor framdukade och att

¹ *W. 753 U. U. B.* — Någon särskilt sympatisk person tycks f. ö. ej heller Stiernbielke ha varit. Han var i många år gift med Ulrika Ehrenstedt. I egenhändig, av gudliga fraser vimlande anteckningar (*Genealogica 242 R. A*) har han berättat de yttre konturerna av sina levnadsöden, prisat sin maka och angivit de många barnens födelse-, dop- och dödsdagar. Efter lång sammanlevnad skildes makarna till följd av tvister, vari den ovan omtalade utmätningen tycks ha spelat en ej ringa roll. Fru Ulrika ansåg nämligen lösöret som sitt. Stiernbielke gifte sedan om sig med en dam, vars rykte fru Ulrika ej ansåg fullt fläckfritt.

man därtill gratis och för intet kunde få den allra skönaste och starkaste sup — en halva med förresten. Alla visste de kanske inte, vem som bjöd på denna härlighet. Men gick händelsevis fabrikör Hedman från Kättsta vid Västerås genom salen, så hade han alltid ett vänligt ord att säga. Vid middagstid stodo där ett par bord dukade, där bondeståndets ledamöter voro välkomna gäster hos den välvillige fabrikören, som jämte sin hustru, Regina Petronella, född Hvasser, bodde på Tre Kongar. Ibland kunde ju också fabrikören låta några ord falla om sina fabrikers tarv, om att prästerna borde få penninglön eller att man borde värda konung och överhet samt ivra för freden.

Det var inte någon kalasmat, som bestods på Tre Kongar, bara två rätter riklig och vällagad husmanskost samt vin därtill — både franskt och en remmare rhenskt. Efter maten kunde det ju hända, att fabrikör Hedman också bjöd på en bägare pontak och därvid föreslog, att man skulle dricka höga överhetens, konungens, kronprinsparets och den allra som sötaste prins Gustavs skål. Remmarna tömdes och kastades mot taket. Glasskärvorna föllo ned och spridde sig på det smutsiga källargolvet, och värdinnan på Tre Kongar, vilken väl visste, att Hedman betalade både rikligt och kontant, gjorde några krumelurer i en kladd. Det hörde till Hedmans egendomligheter, att han ej ville ha ordentliga räkningar. — Men kom en väl beskänkt riksdagsbonde ut från Tre Kongar och råkade han därvid möta von Korff, ryske ministern, så kan det ju hända, att denne log ett nästan osynligt, men förstående leende.

Bröderna Schechta hade de av partikassan underhållna klubbarna att gå till, om de ville ha sig ett gott mål eller ett politiskt samtal i kretsen av liktänkande. Där flyta orden friare än i källarsalen på Tre Kongar. Där ordar man om fördelarna av ett preussiskt förbund, där knyter man händerna i vrede, när talet faller på ryska kejsarinnan eller hennes planer på att omstörta tronföljden. Och bröderna Schechta förklara med en mun, att för förrädare är intet straff hårt nog, att om så deras egen fader gjorde sig saker till så vidriga brott, de aldrig skulle rösta för någon mildhet mot honom. I Börje Philips kanske redan nu en smula sjuka sinne ta stämplingarna, som det talas om, jättelika dimensioner. Hela luften synes honom fylld av förräderi, som endast rättegångar, undersökningar, kommissioner och stupstockar kunna råda bot på.

På riddarhuset hade generalen friherre Mattias Alexander von Ungern-Sternberg vid lantmarskalksualet tack vare en högst obetydlig majoritet segrat över sin medtävlare, Tessin. Ungern-Sternberg var mössa, men han var ingen hätsk partiman och hattarna fogade sig villigt i hans ledning, helst de med de sina lyckådes fylla deputationerna. Men bröderna Schechta voro inte nöjda alls. Lika litet som Lovisa Ulrika, vilken kallat lantmarskalken »en mycket elak människa, som dessutom är oerhört spirituell».¹ Vare sig nu deras känslor för Ungern-Sternberg voro personliga eller förestavades av att de tillhörde det motsatta partiets allra yttersta ytterlighetsflygel — ett är visst: de båda bröderna gjorde under riksdagens gång lantmarskalken lika mycket bekymmer som tio andra hattar tillhopa.

Redan den 11 okt. anmälde lantmarskalken, att han av någon, som han ej ville nämna, beskylldes för att ej göra propositionerna i rätt tid utan därmed »tardera» — och Magnus Schechta föll för den gången till föga.² Men värre än detta rent personliga angrepp var de båda brödernas ingrepp i arbetet. Kom Börje Philip upp på riddarhuset, när en fråga nyss var avgjord, kunde han börja skrika, att saken ånyo skulle dryftas. Och han höll i sig, tills han fick några andra oroliga själar med sig. Var en debatt till ända utan att någon nämnvärd meningsskiljaktighet yppat sig, hände det, att Magnus Schechta ropade på votering. Diskuterade man båtsmän, kunde Börje Philip ropa, att man skulle upphöra därmed för att i stället tala om brännvin, och kom något missförhållande nu eller i svunna tider på tal, kunde Ungern-Sternberg vara viss på att någon av bröderna Schechta skulle begära tillsättandet av en kommission, den där noga borde undersöka anledningarna till det onda. Börje Philip Schechta har under hösten 1746 föreslagit, att man skulle anställa undersökning om varför Sverige blivit invecklat i krig, om dalupproret 1743, om varför riksråden 1739 licentierades, om orsakerna till oenigheten och varför en del 13—14-åringar knappt visste, hur många gudar man har.

Ungern-Sternberg plägade i hovsamma termer förehålla bröderna Schechta, att de vållade tidsutdräkt, men det båtade föga. Ord ha aldrig fattats »Schechtorna» och lagens paragrafer inte heller. Det var i synnerhet Börje Philip, som älskade att späcka sina anföranden med grundlagens bud. Man får nästan det intrycket, att han alltid bar ett exemplar av Sveriges Fundamentala

¹ ARNHEIM, anf. arb. I, s. 290.

² Adelsprot. 21/10 1746.

lagar i fickan för att ha den fullt korrekta ordalydelsen till hands. Och kort efter det lantmarskalken givit Börje Philip en tillrättavisning, kunde han få höra denne tala om att »subordination är det heligaste bandet i armén», eller göra det om svunna stolta tider minnande förslaget, att ingen hädanefter måtte benådas med adelskap, som icke »efter gamla svenska viset förtjänt den hedern med värjan i hand».

I början av riksdagen ha de båda partierna stått ungefär jämnstarka. Vid årsskiftet, när hattarna genom en kupp lyckats besätta de lediga rådsplatserna, våga de ge vika för sin böjelse för partiförföljelser. Den 11 februari angav borgmästare Boberg en av v. Korffs hantlangare, köpmannen Springer, för dennes förgripliga meningar i principalatsläran, och en kommission tillsattes att döma honom.

Börje Philip känner sitt bröst vidgas av förhoppningar och dådkraft. Han har tydligen en förmåga att folkligt och välvilligt umgås med allmogens män. Den förmågan skulle ju alldeles säkert kunna komma till nytta, ty var om ej hos bönderna kunde man vänta, att den gamla känslan av det berättigade i kungamakten skulle i någon mån leva kvar? Var om icke där skulle man, om oroligheter behövdes, lätt kunna ställa till med dylika? Var om ej där kunde man få riktigt reda på hur det gick till t. ex. på Tre Kongar? Eller på Druvan, där Hedman också lär traktera, ehuru han ej syns till där själv! Den 13 februari anger Börje Philip Schechta i sekreta utskottet, där han fått företräde, Hedman för röstvärning och förgripligt tal om tronföljden.

Egentligen behövde man få tag i påtagliga stämplingar mot tronföljden. Sådana hade ju varit på tal dagligen och stundligen. Och ändå måste sekreta utskottets ledamöter ha tyckt, att Börje Philip var så pass fanatisk och oregerlig, att de ej ville fästa allt för stort avseende vid hans ord. Han blev hänvisad till Kongl. Maj:t. Rådet lät arrestera Hedman, som då befann sig i Söderhamn. »Slagen i järn» fördes denne till Stockholm. Men själva målet förvisades till Svea hovrätt.

»Capitaine Schechta» var inte alls nöjd med forum. Gång på gång sökte han få saken dragen inför en ständernas kommission, men trots hans stora ord om vilka anslag nu skulle komma i dagen, ja, ehuru han fick adeln med sig, förblev Hedman under Svea hovrätts domvärjo.

Det blev en underlig rättegång. Kongl. Maj:t hade ålagt hovrätten att förfara med skyndsamhet, men hur skulle väl detta låta

sig göra, när Börje Philip Schechta, som ansåg hovrätten för orätt forum, helt enkelt underlät att där infinna sig, eller när han vägrade att där fullfölja sitt angivande, då han slutligen värdigats komma?¹ Han visade också sitt förakt för Hedman genom att, så fort fabrikören öppnade munnen, gå ut under påståendet, »att han ej hade öron att höra, vad Hedman hade att säga».² Inte ökade det ju heller förhandlingarnas snabbhet, när advokatfiskalen tillsade kaptenen att stanna och denne förklarade, att han var en fri ridders- och riksdagsman, som ej ville komma i någon sorts ordväxling med advokatfiskalen.³

Ganska snart bötfälldes också den anklagande, Börje Philip Schechta, till 60 dlr smts vite för sidovördnad mot hovrätten och 30 dlr för att han i ämbetet angripit advokatfiskalen.⁴

Det blev en rättegång, där parterna tid efter annan överöste varann med »oanständiga utlåtelse», där Henrik Wrede enligt sitt eget till Svea hovrätt ingivna memorial, när han skulle vittna, av Schechta överhopats med »onaturliga frågor — blandade med gift och sensible tillmälen», för vilka Wrede ansåg, att »capitainen» borde näpas.⁵ Det blev en rättegång, där en brokig skara vittnen hördes, alltifrån den förrymde gardeskarlen Haltén som avgav ett långt och omständligt vittnesmål, som han därpå tog tillbaka, eller hovpredikanten Granholms fru, som måste höras i sitt hem på Södermalm, eftersom »hon led av en passion i höften», men platt intet hade att omförmäla, och till överste Fleming, som en gång hade besökt Hedman i arresten, men som ansåg sig bunden av sin sekreta utskottsred, så att han intet kunde yppa.⁶ Det är en energi, egentligen värd att tjäna bättre mål, Börje Philip visar i sin strävan att få Hedman befördrad till det straff han ansåg honom förtjäna. Han söker med all iver åstadkomma förbud för fru Regina Petronella att besöka sin make.⁷ När detta ej lyckas och Hedman rent av mot borgen blir satt på fri fot, vill han, att cautionisterna skola förbinda sig att undergå det kroppsstraff Hedman kan bli ådömd, ifall denne avviker.⁸ Och otaliga äro de gånger kaptenen

¹ Resol. o. dom ang. Abr. Hedman $\frac{7}{4}$, $\frac{9}{4}$ 1747; Prot. i särsk. mål. Sv. hovr. ark. R. A.

² Dito $\frac{29}{4}$ 1747.

³ Dito dito.

⁴ Dito dito.

⁵ Wredes memorial mot B. P. Schechta; Skoklostersaml. Misc. XXIV. R. A.

⁶ Resol. o. dom ang. Abr. Hedman $\frac{10}{5}$ 1748; Prot. i särsk. mål. Sv. hovr. ark. R. A.

⁷ Prot. Schechta-Hedman $\frac{22}{2}$, $\frac{24}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{29}{3}$ 1748; Prot. i särsk. mål. Sv. hovr. ark. R. A.

⁸ Prot. Schechta-Hedman $\frac{23}{2}$ 1748; Prot. i särsk. mål. Sv. hovr. ark. R. A.

på riddarhuset, mitt under det andra frågor varit före, börjat tala om den Hedmanska saken.

Frampå våren sker något, som hattpartiet länge eftersträvat och som fyller Lovisa Ulrikas hjärta med jublande fröjd. Förbundet med Preussen blir verklighet. Fördragsinstrumentet borde ju nu av en fullt pålitlig person befordras till Berlin. Magnus Schechta var officer i den store preussiske konungens tjänst; en det unga hovets man var han också. Visst fanns det hattar, som ej sågo honom så alldeles gärna, och visst sades det, att han mutat en bonde till det vittnesmål denne fällt i Hedmanska saken,¹ men Lovisa Ulrika var nöjd med valet. Dock var hon alldeles inte benägen att under återstoden av riksdagen umbära Magnus Schechta. I ett elegant, på franska avfattat brev till sin bror ger hon, samma dag som alliansen avslutits, uttryck åt sin tillfredsställelse. Och i ett post scriptum fortsätter hon: »— — Han [prinsen] skulle mycket önska, att Schechta kunde komma tillbaka hit, om du ej har behov av honom i din tjänst, ty han har mycket inflytande i bondeståndet och har bragt i ljuset en mycket viktig sak, som skulle tystas ned, om han bleve borta.»²

Konung Fredrik ville i dessa dagar gärna göra sin svenska syster till viljes, och eftersom han väl också ansåg sina stolta arméer kunna umbära Magnus Schechta, efterkom han Lovisa Ulrikas begäran. Samma dag som ratifikationen är dagtecknad, skrev han: »vad officeren angår, står det kronprinsen fritt att behålla honom i Stockholm, så länge han anser det tjänligt för sina intressen, och vill han ha honom för alltid, skall det bli mig ett nöje att avstå honom.»³ Och eftersom Schechta nu tydligen var en hans systers anhängare och dessutom till Berlin överbragt ett papper, som Fredrik den store länge längtat att få hålla i sin hand, så borde han ju också få sin belöning. Med sin majorsfullmakt på fickan reste han några dagar senare tillbaka till Sverige, och hans hemkomst gav kronprinsessan anledning att skriva: »Prinsen ber mig försäkra dig, hur rörd han blivit över den vänliga uppmärksamhet du visat genom att sända tillbaka herr Schechta. Jag har blivit ålagd att försäkra dig, min käre bror, att han ej skall missbruka den och att han vid riksdagens slut skall sända honom tillbaka, dit hans plikt kallar honom. Det skulle vara att mycket illa belöna honom, om man beröfvade honom fördelen av

¹ FRYXELL, Ber. ur Svenska historien, del XXXVII, kap. 22.

² ARNHEIM, anf. arb. II, s. 37.

³ ARNHEIM, anf. arb. II, s. 442.

att ägna sin tjänst åt en så stor härskare, som utgör sina undersåtars både lycka och förtjusning.»¹

Vad det nu kunde vara för sak, som kronprinsessan menade, att Magnus Schechta bragt i ljuset, och som genom hans frånvaro kunde löpa fara att tystas ned, torde vara litet svårt att utröna. Troligen har hon tänkt på Hedman och i sin iver i viss mån förblandat de båda »Schechtorna».

Däremot är det en obestriddlig sanning, att Magnus Schechta, liksom sin bror, hade stort inflytande i bondeståndet, även om detta ofta manifesterade sig på ett sätt, som bort verka mindre tilltalande på Sveriges förfinade kronprinsessa. Men hon var nu en gång, så underligt detta kan låta, av ett kynne, som hade en viss släktskap med bröderna Schechtas: ängsligt ivrig att nå fram till ej fullt klart fattade mål och ej så oerhört noga om medlen.

Hattpartiet har segrat, stämplingar ha förkunnats, statsprocesser äro i gång, men ytterlighetsmännen finna, att det går långsamt med Hedmans avslöjande, och kanske är det inte en så alldeles angenäm underrättelse för bröderna Schechta, när det förspörjes, att sekreta utskottet försäkrat gamle konungen om sin trohet. Det var förresten en sorglig sanning, att kung Fredrik fattat en högst obegriplig aversion för Börje Philip. Hans Maj:t ville ej ens se honom vid hovet.

Allt mer och mer känna bröderna Schechta klyftan vidgas mellan sig och det stora hattpartiet. De började anse sig kallade att bilda ett nytt parti, vars medlemmar helt skulle ställa sig i det unga hovets tjänst. Och detta nya parti — visst icke på något vis organiserat — borde finna anhängare i alla stånd, icke minst bland bönderna. De äro mest lättledda. De ha under en följd av år villigt fogat sig efter Olof Håkansson, talmannen, och oftast gått samma fjät som prästeståndet. Att söka skapa missämja mellan bönderna och deras talman för att på så sätt få större inflytande i ståndet, det ha hattarna visst inte hållit sig för goda till. Nu blir detta det nya partiets strävan också, ty Olof Håkansson är ej blott en skicklig talman — han är även en frihetsman, som författningen gått i blodet.

Det hände ju ofta, att bröderna Schechta trädde in på förtärringsställen eller samlingslokaler, där bönder höllo till. Det hände, sade man, också mycket ofta, att hovlakejernas granna uniformer blänkte bland vadmalsjackorna. Börje Philip kunde vid

¹ ARNHEIM, anf. arb. II, s. 48.

dessa tillfällen bli rent rörd av vad han fick höra. Bönder, som brusto i gråt av rörelse, bara arvfurstens namn nämndes, påstod han sig ha råkat och andra bönder, som med tårade ögon klagade över det olidliga förtryck deras ståndsbröder voro utsatta för av talmannen. Vid dessa gråtmilda samkväm kommo bröderna Schechta som budskap från en högre värld. Börje Philip kunde ej nog ofta föra tronföljarens namn på läpparna. Hur månede icke den mannen stå hovet nära? Och Magnus Schechta! Han hade i sin taska saker, som kommo böndernas ögon att skimra av lystnad bakom tårarna. Skulle de, skulle de, allmogens enkla barn, få bära »les boutons jaunes»? De hade ju här och där på gatorna sett dessa gula knappar med en svart tofs bredvid och de vita rosetterna. «Schechtornas» meningsfränder bland adeln och en och annan borgare buro dem ju, och att de betydde något, det förstod ju var redlig danneman, om han också ej rätt visste vad. Men där vet Magnus Schechta besked. Den förgyllda knappen, med den menade man arvfursten, tofsen, den skulle föreställa en vinge av Preussens örn och den betydde dels kronprinsessan, dels förde den tanken på preussiska förbundet, den vita rosetten slutligen, det var Frankrikes vita lilja. Men vad skulle väl nu den nådige arvfursten tycka om, att enkla bönder styrde ut sig på detta sätt? Ja, det hade också Magnus Schechta reda på. Just den knappen, den är för det unga hovet ett tecken, att den, som bär den, är en karl att lita på, en karl villig att ge liv och blod för arvfursten och tronföljden. Och »les boutons jaunes» börja allt oftare synas på gator och gränder. I flockar om tio à tjugu stycken gå bärarna av detta söndringens emblem omkring och betrakta med förakt dem, som ej bära det, även om dessa annars äro hattar. De betraktas i sin tur med misstro av dessa, ty nu behövas inga ytterlighetsåtgärder; man har ej av mera söndring behov.

Erik Persson från Herrsta i Skepptuna socken av Stockholms län var inte någon av bondeståndets mera bildade ledamöter. Han kunde varken läsa eller skriva, men han hade lärt sig begagna orden memorial, proposition och votering. Han bär en gul knapp i hatten. Magnus Schechta har läst upp långa stycken ur grundlagen för honom och Börje Philip för honom framhållit behovet av en ständernas kommission — kom bara en sådan till stånd, skulle fabrikör Hedman snart bli befördrad till ett rättvist straff. Och så hände sig, att Erik Persson, när man redan var inne i september, framlämnade ett memorial, vars innehåll hade en förunderlig likhet med Börje Philip Schechtas sedvanliga klagomål.

Det gick för långsamt med rättegångarna, vadan en stor kommission borde tillsättas.¹

Men Erik Perssons memorial gjorde ingen lycka bland hans ståndsbröder, och jämte några andra oroliga bönder tog han sig då för att — i strid med sanningen — hos adeln klaga, att han ej ens fått det uppläst.

Det blev storm på riddarhuset. Skulle man ta sig an Erik Perssons sak? Borde man inte ändå söka få till stånd en kommission. De borna lagstiftarna reste sig från sina platser, röster höjdes och sänktes. Ungern-Sternberg manar rikets första stånd att iakttaga en anständig ordning. Utledsen på allting, ser han Börje Philip Schechta fromt höja ögonen mot himlen och börja tala. Detta vore »ett verk av vår Herre, som uppväckt hos de enfaldigare en sådan brinnande nit och iver. Nu kunna vi få fram alla våra illvilliga arbetare på en gång. Nu kunna vi upprycka ogräset och sätta oss och riket i säkerhet.»²

Ungern-Sternberg tänkte nog, att memorialet mera var »Schechornas» än vår Herres verk. Det vore bättre, om »de voro borta som blåsa i bönderna utom ståndet», sade han. Magnus Schechta kände sig träffad. Om lantmarskalken menade honom, så — Fundamentallagarna hade han köpt, trakterat bönder hade han också, »men aldrig inblåst dem annat än det, som varit för riket nyttigt.»²

Dagen därpå kommer en ny deputation från bönderna och den myndige och av bröderna Schechta hatade talmannen beklagar, att bönderna ej få vara i fred.² Det kom till en undersökning om vem som skrivit Erik Perssons memorial; denna ledde dock ej till något resultat. Men de för undersökningen deputerade avgåvo förstås ett yttrande. Och i detta yttrande förekom en passus, som Magnus Schechta aldrig skulle glömma: »Riksens ständer lära icke utan särdeles missnöje och uppmärksamhet hava blivit varse, hurusom en och annan börjat antaga visse märken och tecken på deras klädebonad. Hos de deputerade har det ock jämväl blivit angivet, hurusom överhetens namn därvid skall blivit missbrukat med förmälan, att ett sådant utmärkande å hög ort icke vore misshageligt. — — Deputerade — — hava — — likväl trott sig icke kunna undgå att låta sådant komma till höga vederbörandes kundskap, som med besynnerligt misshag ansett och alldeles ogillat ett sådant upptåg. — — Som nu ingen — — har rättighet att påstå sig äga mera nit och ömhet för det allmänna — — så lära ock

¹ Adelsprot. ²⁶/₉ 1747.

² Adelsprot. ²⁷/₉ 1747.

Riksens ständer finna bäst vara det ingen — — bör hava rättighet att tillägga sig i det fallet något företräde — —.»¹

Magnus Schechta ingav ett memorial. Hans hjärta blödde över ett så oförskyllt nit emot ärligt och gott känt folk. Han häpnade över att i ett lagbundet samhälle höra menlösa klädesätt så hårt ansedda. Han fann det »hjärtfrätande», att ärligt och nitälskande folk prostituerades i stället för att uppenbare våldskri över lagarnas förkränkning skyndsamt avhjälpes.²

Det båtade ej. Liksom sin bror, som förresten hade mod att sedermera göra Erik Perssons memorial till sitt — ehuru förgäves —, hade Magnus Schechta skjutit över målet. Den rådande hattpluraliteten hade uttalat sitt ogillande, och vilka än tronföljarens känslor innerst må ha varit, så fann han för gott beklaga, att hans namn så ofta missbrukats.

Så försvunno »les boutons jaunes» från gator, gränder och krogar. Magnus Schechtas förbittring kände inga gränser, och den skulle också innan riksdagens slut komma till utbrott.

Det var den 4 december, och man förehade på riddarhuset ett ärende om kofferdisjöfolk, när bröderna Schechta, sin vana likmätigt, fordrade, att andra ärenden skulle tagas upp. Ungern-Sternberg framhöll, att det var han, som hade att bestämma ärendenas ordning. Men detta var en sak, som ingalunda ingick i Magnus Schechtas begrepp om parlamentarisk ordning. Han »utbrast i hårda utlåtelse mot lantmarskalken», och då denne än en gång framhöll, att bestämmanderätten tillhörde honom, skrek Magnus Schechta, att han vore en fri adelsman, vilken som sådan ägde begära, att andra ärenden företoges. Han förklarade sig icke behöva någon moral av lantmarskalken och lät denne veta, att han var en både brav och hederlig karl.

Behärskad, men innerst sjudande av raseri, sade Ungern-Sternberg, att vad som nu skett borde underställas ståndets dom, och gick ut. Magnus Schechta följde efter. Det verkade på de häpna åskådarna, som hade lantmarskalken och Schechta samtidigt gått genom dörren. Några nyfikna rusade efter, ehuru greve Brahe fattade klubban och manade till ordning. Det var en underlig syn de fingo se. Magnus Schechta talade ivrigt och under häftiga åtbörder, och plötsligt grep han lantmarskalken i »mullmudden och kastade honom om». Men då rusade åskådarna fram och grepo tag i Magnus Schechta.³

¹ Adelsprot. 30/9 1747.

² M. Schechtas memorial. Skoklostersaml. Misc. XXIV. R. A.

³ Adelsprot. 5/22 1746.

Strax efteråt inberättades saken för Lovisa Ulrika. Av personer, som bättre än hon kände lagarna, fick hon även höra, att saken kunde få högst allvarsamma följder för Magnus Schechta, enär man ju var skyldig lantmarskalken vördnad. Hon satte sig då i förbindelse med preussiske ministern, som till Schechta framförde hennes hälsning, att han under någon förevändning borde resa bort.¹ Magnus Schechta lydde rådet. Så väl funnen var ju ej förevändningen; Börje Philip talade på riddarhuset om, att hans bror visst inte var rädd. Han hade bara rest bort för att kräva några gäldenärer.²

Kronprinsessan gjorde än mer. Till konungen i Preussen skrev hon: »Jag hoppas, — — att du ej undandrager stackars Schechta din ynnest. Han har felat endast av god vilja och bristande försiktighet. Kronprinsen ber mig särskilt rekommendera honom hos dig — och be dig fortfarande innesluta honom i din välvilja.»¹ Det är helt visst med hennes goda minne, som Rhod samma dag skrev till sin konung: »Han reste utan att göra några svårigheter och av respekt för H. K. H:s vilja, vars hela godhet han vid detta tillfälle fått röna prov på. — — Det syfte han haft manar gott för hohom — —.»³

När Magnus Schechta i mitten på december reser till Preussen, vederfares honom ännu en nåd — den att till kung Fredrik få överbringa ett brev från kronprinsessan. Och där manar hon ännu en gång gott för honom:

»— — tacka på kronprinsens vägnar för din godhet att låta Schechta stanna här. Jag har fått i uppdrag att ge honom det vitsord han förtjänar. Hans nit i att tjäna kronprinsen och hans goda mening ha ofta på riddarhuset gjort sig märkbara, vilket förskaffat honom en oändlig massa fiender. Jag smickrar mig med att han av denna anledning kan få lyckan vinna din ynnest och att du, min käre bror, innesluter honom i din välvilja.»⁴

Så värst strängt blev ej Magnus Schechtas straff. Han dömdes förlustig säte och stämma på riddarhuset, men på Ungern-Sternbergs eget förslag upphävdes domen, innan ständerna åtskildes.⁵ Och ändå blev Magnus Schechtas uppträde med lantmarskalken i viss mån avslutningen på hans politiska bana. Måhända insåg han, »brav och hederlig karl» som han var, att hans tempera-

¹ ARNHEIM, anf. arb. II, s. 89.

² Adelsprot. ^{5/12} 1746.

³ ARNHEIM, anf. arb. II, s. 445.

⁴ ARNHEIM, anf. arb. II, s. 93.

⁵ Adelsprot. ^{16/12} 1747.

ment inte gjorde honom skickad att spela någon roll i sitt lands historia. Måhända menade han också — och kanske inte så alldeles utan skäl — att Adolf Fredrik svikit honom. Visst kom han åter, när det nästa gång blev riksdag. Men han riktade i framtida år sitt intresse mer på lantbruk och brännvinstillverkning än på konstitutionella spörsmål. Under en följd av år var han bosatt i Finland, men kom sedermera tillbaka till Sverige, där han i Strömstad idkade handel, tills han 1771 avled och slöt ätten på svärdssidan.

Även Börje Philip Schechta måste med grämlse säga sig, att hans strävanden och planer runno ut i sanden. Springer blev dömd till livstids fängelse, Blackwell avrättades, men Hedman — frikändes, när domen äntligen den 15 december 1748 föll. Visst tycktes han av svårutgrundliga orsaker ha trakterat bönder och bland dem utdelat penningar, varför han ju ej borde få vistas på ort där riksdag var samlad. Men ehuru ungefär 200 vittnen hörts,¹ hade han ej kunnat överbevisas om någon som helst omstörtningssplan i fråga om tronföljden.

Börje Philip ville denna dag än en gång inför hovrätten konfronteras med sitt offer. Det kom då till ett uppbyggligt uppträde. »Capitaine Schechta» hade, sade han, hört ett rykte om att Hedman ämnade söka komma i handgemäng med honom. Men om Hedman ej hade mer än två armar och två ben, så bure han ingen fruktan. Och Hedman förklarade, att om hovrätten bara tillät ett litet slagsmål, så inte ville han förmäna kaptenen att bevisa sin styrka och mandom — — —.²

Så får Börje Philip på Vilunda invänta bättre tider och mycket, om också ej det han i förvirrade framtidsdrömmar tänkt sig, inträffar. Han får uppleva, att gamle kung Fredrik dör och att Adolf Fredrik bestiger tronen utan den utvidning av konungamakten, som väl även Börje Philip menat skulle bli en följd av tronskiftet. Han får 1751—52 uppleva en relativt lugn riksdag. Får uppleva, hur hans eget gamla parti, hattarna, bryter med tronen, får också uppleva, att ett synbart erkännande av hans förtjänster fästes på hans bröst, ty Börje Philip blir 1748 svärdsridare. Men han får även uppleva, att Hedman av sekreta utskottet får ett penningebelopp som skadeersättning eller uppmuntran i sin fabriksverksamhet.

När det lider mot riksdagen 1755 vet man, att nu skall något ske. Ty nu ha både konung och råd i sin olika mening om

¹ Dom i målet mot Abr. Hedman; Prot. i särsk. mål. Sv. hovr. ark. R. A.

² Prot. i särsk. mål (Schechta-Hedman) 25/12 1748. Sv. hovr. ark. R. A.

konungamaktens gränser vädjat till ständerna. Åter spridas skrifter, utsända av de skilda lägren, kring landet. Åter delas penningar ut, resa röstvärvare ikring. Men — de tala inte nu om hattar och mössor. Dessas kraftmätningar höra det framfarna eller framtiden till. Nu et känner till frihetspartiet och hovpartiet.

Hovpartiet är ej så talrikt, ej så väl organiserat. Det har en enda punkt på sitt program: mera utrymme för konungamakten. Men hur stort — ja, därom äro meningarna delade. Partiets verkliga chef, Lovisa Ulrika, vill all makt med alla medel. De flesta andra intet envälde. Partiet är fattigt på klingande mynt och även på rötter i folkets djupa led. Till detsamma höra en del högaristokrater och officerare, f. d. mössor, som vilja störta rådet, litterära och konstnärliga kretsar och, så hoppas man åtminstone, ej så få bönder. Och deras skara bör ju kunna ökas, bara inte välfägnaden tryter. Här bör Börje Philip Schechta ha en mission att fylla! En stor sekret deputation har utarbetat det svar ständerna skola avge i den tvist konung och råd till dem hänskjutit, och däruti helt och hållet givit rådet rätt. Det är ett förslag naturligtvis. Att antaga detsamma, antaga det med vissa ändringar eller helt förkasta det, ligger hos stånden.

Visst har hovpartiet under de dagar, då svarsskrivelsen varit före i plena, gjort sitt allra bästa. Visst ha de mödosamt hopbragta dukaterna fått rulla och visst har vinet fått flöda. Börje Philip Schechta har med grämlse måst säga sig, att han i viss mån blivit degraderad. 1747 var han dock på sätt och vis en förgrundsfigur, kände sig nästan som partichef. Nu är han blott en hantlangare. Och detta har till följd, att han för lantmarskalken, Axel von Fersen, aldrig blir ett sorgebarn i den grad han var det för Ungern-Sternberg. Han gör långt mindre väsen av sig på riddarhuset än då. Men på sin blygsammare plats gör han sitt allra bästa. Titt och ofta för han konungens namn på läpparna — denne höge, gode, vise herre, som, blott makten blir hans, skall skydda sin allmoge från allsköns orättvisor och talmansförtryck. Och Börje Philip kanske söker dämpa sin kraftiga stämma en smula, när han påminner bönderna om hur konungen själv tagit emot flera av dem. — Ja, ja, de veta ju till och med hur gott snuset i konungens dosa är! — Börje Philip sänker rösten än mer. Honom har H. Maj:t inte bara bjudit på snus. Han har också anförtrött honom vapen, som väl skola behövas, om stånden nu godkänna den där svarsskrivelsen och man alltså med våld måste framtvinga, vad man ej i godo kan ernå.

Men det hjälper ej. Ännu har ständerförfattningen ej lett till missförhållanden, som på allvar kunna försvaga dess sympatier i folkets djupa led. Visst blir det långa debatter, när svarsskrivelsen diskuteras, men de gälla mer ord än sak, och den 28 nov. är den antagen, och det återstår blott att från de olika stånden utse deputerade, som skola överbringa den till konungen.

Följande dag väntar Adolf Fredrik i sittande råd sin förödmjukelses stund. En av de många stunderna av detta slag i hans liv. Men deputationen dröjer. Kanske börjar han redan hoppas, att hans förtrogne i sista stund lyckats åstadkomma något, som kan bespara honom detta ögonblick! Men nej, det ha de ej kunnat! De ha bara kunnat uppskjuta det, och även det endast en kort stund. Ty bland bondeståndets natten igenom trakterade bönder hade, när fråga väcktes om att utse deputerade, ett oväsen uppstått, som ej haft sitt motstycke i Sveriges riksdagshistoria. Börje Philip Schechtas gamla språkrör, Erik Persson, och ett par bönder vid namn Lars Larsson och Erik Johansson hade varit de bråkigaste; ehuru skrivelsen redan var antagen hade man ropat på votering, och de ursinniga hade med skymfliga tillmälen, hugg och slag kastat sig över ståndets talman och sekreterare. Visst hade slutligen en del lugnare bönder slagit vakt om de angripna, visst hade också en deras ståndsbroder vetat lugna dem genom att ta upp en psalm, visst kunde till och med deputerade slutligen utses, men talman och sekreterare kände sig föga belåtna med vad dem vederfarits. Inför sekreta utskottet avgåvo de berättelse om det skedda. Det beslöts, att de värsta bråkmakarna skulle arresteras, och några dagar senare blev en kommission tillsatt att döma över uppträdet i bondeståndet »med allt vad därutav härflyter».

Han var en rå bråkmakare och en hätsk partigångare, Börje Philip Schechta, men han var ingen feg stackare, som i motgångens stund svek sin konung eller de sina meningsfränder, vilkas olycka han vållat. Medan Erik Persson och Erik Johansson arresteras och medan Lars Larsson med kung Adolf Fredriks hjälp lyckas fly, arbetar Börje Philip Schechtas hjärna oförtrutet. Dagen efter bråket i bondeståndet blev en underofficer rent häpen över de frågor kaptenen till honom ställde. Börje Philip hade börjat tala om att konungen illa hanterades, samt frågat, om H. Maj:t vore älskad av gardet. Kanske föreföll frågan underofficeren litet svår, men, sin plikt och väl även sin övertygelse likmätigt, svarade han, att det var han ju viss på. Och nu kom kaptенens nästa svåra fråga. Hade manskapet skarpa skott? Det borde

karlarna ha, påstod kaptenen, och ville underofficeren hjälpa honom, så skulle han nog kunna skaffa dylika.

Men när Börje Philip hunnit så långt, blev samtalet avbrutet genom ankomsten av några bönder.² Så drevos Schechtas tankar in på andra banor, och han började smida andra planer för att kunna hjälpa de sina.

Börje Philip Schechta var de första dagarna i december på rörlig fot. Först avgav han på riddarhuset det stolta löftet att »skaffa obefläckade sanningar i dagsljuset»² och sökte därefter förgäves företräde i bondeståndet. Vände sig sedan först till Svea hovrätt och därpå till justitiedeputationen, men ingenstans ville man ta sig an den för hela riket vådliga sak han hade att omförmåla. Svea hovrätt inberättade den dock för K. Maj:t, och den hänvisades till sekreta utskottet.

Där infann sig också Börje Philip den 6 december 1755 med sin anklagelse. Den gällde bondeståndets talman. Han hade brutit sin ed och »otillbörligen förhållit sig uti dess talemansgöromål inom ståndet».³ — Schechta hade vittnen på saken, bl. a. Lars Larsson, den just nu mot norska gränsen skyndande flyktingen, vilken Schechta förklarade vara »den redligaste svenske man».⁴

Mycket hade väl Börje Philip väntat sig av sin anklagelse — Olof Håkansson inför ständernas kommission, upprättelse åt hovets anhängare i bondeståndet, tvisten mellan konung och råd än en gång under debatt och annorlunda slutförd. Men aldrig hade han väl tänkt på att han faktiskt angav sig själv såsom delaktig i böndernas upptåg och att följderna av hans angivelse därför skulle bli, att sekreta utskottet försäkrade sig om hans person »under bevakning i dess hus».⁵

Så fick då ständernas kommission, dit en mängd rannsakingar i politiska mål samlades, sig ännu ett hänskjutet: Börje Philip Schechtas anklagelse mot Olof Håkansson. Bondeståndet självt förklarade den ogrundad, och där stod nu Börje Philip, som han

² Rikens Högloflige Ständers Commissions Dom, öfwer Capitainen — — — Börje Philip Schechta, s. 54.

³ Dito, s. 1.

⁴ Dito, dito.

⁵ Dito, s. 4.

⁵ Dito, s. 4. Varjehanda rykten tyckas med anledning av Schechtas arrestering ha varit i omlopp. Linné skriver i sina anteckningar om Nemesis divina: »Schiechta, capitaine, anklagar vid Riksdagen 174.. Hedman som myssa för stadsfehl. Schiechta manquerar i witne, hade bliwit olyckelig, om ej favor in judice. Hedmans processe warar länge, gör honom utarmad. — Schiechta blifwer 1758(!) vid riksdagen lika anklagad för förgripeliga utlätelser och förd till Marstrand. Hans egen hustru angaf honom hemligen.» (Th. M. FRIES, Linné II, bil., s. 36).

nog kunde tycka, grymt sviken av de sina. Dock ej av alla. De första dagarna vimlade det i hans rum av besökande. Och de, som med giriga ögon spanade efter förbindelseträdar mellan bondeståndet och tronen, sågo med en viss tillfredsställelse, att det var »rikets ypperste män».¹

Ständernas kommission av år 1755—56 är intet sympatiskt forum. Den är sammansatt av 8 adelsmän, 4 präster, 4 borgare och 4 bönder. Såsom ordförande tjänstgör Börje Philip Schechtas gamla antagonist från Hedmanska rättegångens dagar, Henrik Wrede, och såsom actor borgmästaren Renhorn. Han är hätsk och oförsonlig, Renhorn, försmår ej att spionera och är en statsrättsligt bildad person, ehuru han enligt Börje Philip Schechtas — och kanske inte bara hans — mening tydde lagen som hin håle tyder skriften.

Många gånger hade ju i svunna dagar Schechta ropat på en ständernas kommission, men det är förunderligt, hur litet vördnad han visar för detta illustra forum, när han nu själv ställs inför detsamma. Nog böra kommissionens ledamöter hava blivit litet häpna, när de, redan första gången Börje Philip Schechtas sak var före, finga vänta en och en halv timme på den anklagade, och när sedan en underofficer trädde in med en vänlig förfrågan från kaptenen, om han skulle ledas eller bäras upp — ty godvilligt kom han ej.² Största delen av den tid Schechta befann sig inför ständernas kommission, tillbragtes för övrigt ej med några förklaringar om vad som egentligen lett till hans angivelse mot talmannen eller vad del han haft i böndernas bråk, utan med att han sprang runt ett bord. Han borde, såsom anklagad, stå på detta bords vänstra sida. Men Börje Philip ansåg sig ej som svarande. Han ansåg, att han blivit kränkt i sin riksdagsmänna- och riddersmannarätt, han ansåg, att hans uppgift var att få bondetalmannen befordrad till näpst. Och så ställde han sig på högra sidan. Renhorn föreställde, varnade, hotade. Börje Philip förblev orygglig. Ett par underofficerare tillkallades och ledde honom över på vänstra sidan, men så fort de släppte taget i hans armar, sprang han tillbaka igen. Och under tiden upphörde han ej att fråga, när talmannen skulle uppkallas, och att försäkra, att han ej skulle säga ett ord, förrän detta skett.

För att få den motspänstige kaptenen spakare, hade man

¹ Riksens Högloflige Ständers Commissions Dom öfwer Capitainen — — — Börje Philip Schechta, s. 27.

² Dito, s. 6, 7.

skärpt hans arrest; man förde honom till Kastenhof. Det båtade föga. Börje Philip förklarade, att man gärna finge föra honom till Tjuvkällaren, blott Renhorn höll honom sällskap.¹

Talade inte Schechta så värst mycket, så skrev han desto mer. Och inte gagnade han precis sin sak genom sitt författarskap. Hans svarsskrivelse på actors föreställningar är högst originell. Den innehåller idel anklagelser och tillvitelser. Actor borde »strax gripas».² — I en protestskrivelse begär han, att predikanten Forbus, som sedermera även han blir dömd till fästning, skall få förrätta morgonbön hos honom.³ Han skriver till Riksens ständer, att vittnen, som han namngav, skulle bli i hans sak i plena hörda, och att vid detta remarkabla tillfälle Ridderhustorget skulle besättas med 50 man ur gardet, hela artilleriet vara redo och tullportarna bevakas av 2—300 upplänningar, »så att ingen må undansticka sig av dem, som gjort sig — — förtjante att nämnas capitainens och rikets fiender».⁴ Och, last but not least, han skrev till Riksens ständer, att han ogillade de nyligen tryckta statsrättsliga handlingarne.⁵ Där stod ett gruvligt »tryckfel»: »— — emedan Konungen icke allena utan med råds råde äger rike sino styra — —».⁶

Men allra mest skadade han väl sin sak, den dag han under färden ifrån häktet högljutt skrek åt de undrande människorna, att de skulle be H. Maj:t hjälpa honom.

De undrande människorna hörde kanske inte så noga på denna i nådens år 1756 statsrättsligt sett förgrifliga uppmaning. De hade nog att göra med att betrakta kaptenen. Ty den dagen hade han vägrat att — kläda sig. Han promenerade inför kommissionen omkring med nattrocken fladdrande över en kort skjorta och de bara fötterna instuckna i tofflor. Och under tiden kallade han dess medlemmar för »rikets fiender».⁷

Hans Maj:t hade nog velat hjälpa Börje Philip — om han bara kunnat. Men nu kunde han inte. Lyckas det, detta som männen kring tronen — och kvinnan på den — nu planera, visst skall då häktets dörrar öppnas för den trofaste tjänaren. Men det

¹ Riksens Höglöfige Ständers Commissions Dom öfwer Capitainen — — —
Börje Philip Schechta, s. 17.

² Dito, s. 33.

³ Dito, s. 42.

⁴ Dito s. 44. Schechta hade förut, d. 27 febr., genom underofficeren Örnberg hos lantmarskalken anhållit om samma sak, men då ansett, att 500 upplänningar behövdes för att »ej några skälmar, som då kunde komma att nämnas», skulle få tillfälle att komma undan.

⁵ Dito, s. 45.

⁶ Dito, s. 43.

⁷ Dito, s. 48.

lyckas icke. 1756 års revolutionsförsök röjes och misslyckas i grund.

Och actor spørjer Börje Philip Schechta. Men den underlige kaptenen röjer ingen av de sina. Hans svar är oredigt, men han hade nog trott, att så skulle ske — —.¹

1756 den 7 september avkunnades domen över Börje Philip Schechta. Man lade honom till last att ha angivit talmannen, vilket han som enskild man och ledamot av annat stånd ej haft rätt till. Han hade orätt förstått uttrycket »en Gud, en Konung». Så som Börje Philip förstått det, var det lagstridigt. Han hade t. ex. yttrat, att K. Maj:t skulle hjälpa honom. Han hyste vrånga tänkesätt och hade sökt rubba grunden av det i riket, genom dess besvurna grundlagar, fastställda regeringssättet. Egentligen hade han bort straffas enligt 1 § 5 kap. missgärningsbalken, men — han var ej »ren i huvudet».² Och på det att hans galenskap ej skulle alstra skadliga påföljder, skulle han, som en orolig människa, skiljas från allmänt besök och umgänge samt tillbringa sin återstående livstid på en fästning.³

Bohus utsågs till den plats, där Börje Philip Schechta skulle åtnjuta den något egendomliga sinnessjukvård, man ansåg för honom lämplig. Under det han där genomlevde år, dem hans fru, antagligen ej utan orsak, säger ha varit »fulla av lidanden», bodde hon jämte sin mor, fru Elisabet Burghausen, på Vilunda. Tunga voro tiderna, krig med kungen i Preussen hade man, gården förföll allt mer och mer under de båda damernas skötsel och kontanter började tryta. Fru Margareta beslöt då att till ryttmästare Sparrschöld sälja Vängsjöberg, som varit i Schechtasläktens ägo sedan fru Carin Norfelts dagar. Dyr var hon ej — åtminstone lära 180,000 dlr kmt varit ett synnerligen gott pris. Men fru Margareta hade alla skäl att visa sig älskvärd mot köparen, som gifte sig med hennes och Börje Philips enda kvarlevande barn, Ulrika Margareta. Hoppades fru Margareta, att vid tilltagande ålder få något stöd och hjälp av sin svärson, så bedrog hon sig grymt. Han förde en »slät och fördärvlig hushållning», han sålde, av allt att döma långt innan köpeskillingen var betald, Vängsjöberg, han tycktes ha haft en fenomenal förmåga att få folk att gå i borgen, han förskingrade familjens lösöre och gick så långt, att han pantsatte sin frus

¹ Riksens Högloflige Ständers Commissions Dom öfwer Capitainen — — — Börje Philip Schechta, s. 55.

² Dito, s. 61.

³ Dito, s. 67, 68.

kläder. Detta allt om man får lita på makarna Schechtas ord.¹

Kungaparet hade vid fredsslutet, när detta omsider kom, spelat en roll, som hos Riksens ständer väckte en önskan att betyga höga överheten sin tacksamhet. Nära till hands låg det ju då att bevilja nåd åt några av de statsfångar, som förr hört till hovets omgivning eller anhängare. Så kom det sig, att Riksens ständer den 20 juli 1762 »trodde sig i underdånighet böra tillstyrka» att Börje Philip Schechta borde återfå sin frihet för att i stillhet på sin lantegendom tillbringa sin övriga livstid. Börje Philip borde dock aldrig få bevista någon riksdag eller vistas på ort, där riksdag hölls.²

Så öppnades då fästningsportarna för Börje Philip Schechta, men väntade fru Margareta, att han nu skulle komma hem för att i stillhet leva på sin lantegendom, fick hon länge vänta förväges.

Trävaruhandlaren Anders Drake från Göteborg hade samtidigt med Schechta lösgivits ur fångenskapen. Detta ehuru hans benådning på intet vis kunde anses som en tacksamhetsgård åt hovet! Ty Drake hade varit en förfäktare både av principalatsläran och danske kronprinsens kandidatur. Man skulle vara böjd för det antagandet, att Börje Philip Schechta för denne man skulle känt en avsky liknande den han en gång hyst för Hedman. Men nej! Det var ett rent oroande rykte landshövding Kaulbars två månader senare fick höra. Den vitt omtalte kaptenen vistades i Göteborg, där han bodde hos Anders Drake, vilket ju möjligen kunde väcka farhågor för några samhällsomstörtande planer.³ Kaulbars lät då genom stadens över- och underskult tillsäga Schechta att bege sig av. Men de fingo ett svar, som nogsam visade, att Börje Philip under fängelseåren ingenting lärt och ingenting glömt. Börje Philip var, sade han, en fri adelsman. Han hade ingenting med landshövdingen eller magistraten att göra. Förresten ämnade han resa utomlands.⁴

Men Börje Philip Schechta for ej utomlands. Han drog sig på förvintern i korta dagsresor upp genom landet. Antagligen är det väl under denna resa, som Schechta av kaptenen och riddaren Lake »köpte» egendomarna Lund och Katene för en summa

¹ Makarna Schechtas testam.; Ink. handl. Testam., äktenskapsförord. Sv. hovr. ark. R. A.

² Biogr. S. 37. R. A.

³ Dito.

⁴ Dito.

av 127,000 dlr. kmt. Men betalningen dröjde, ehuru Börje Philip stolt påstod: »min förmögenhet är kunnig, vilken av kreditorens anfall icke minskas, jag är icke blottställd».¹ Köpet tycks ha gått tillbaka, vilket dock drog ut på tiden och gav upphov till suppliker och skrivelser.

Visst hade det varit hårda år för fru Magareta, när hon hade sin »gode och kiäre man» inom fästningsmurarna, men troligen hade hon de tyngsta kvar. Det ingick inte nu mer än förr i Schechtas principer att ställa sig lagar och förordningar till efterrättelse. Det blev intet stilla liv på Vilunda. Det blev en tragedi i — Sigtuna.

Hur svår Sparrschöld än var att ha affärer med, tycks han dock ha erlagt så pass mycket av köpeskillingen för Vängsjöberg, att det räckte till inköp av tre små gårdar i den idylliska mälarestaden, där Börje Philip nu slog sig ned, medan hans fru stannade kvar på Vilunda.² Här kände han sig som en man av betydelse, och här tycks detta »att han icke var blottställd» ha blivit hans fixa idé. Han gick i borgen för sin måg och andra personer, han lånade pengar och skrev reverser, men när vederbörande ville ha betalt, hade han hittat på ett visserligen föga effektivt sätt att undandraga sig betalning. Han påstod helt enkelt, att han glömt, att han skrivit under. Han kunde t. ex., när det gälde hans måg, ej påminna sig att ha ingått den borgen för 12,000 dlr kmt, varom fråga var, »så framt han (Sparrschöld) icke på något besynnerligt sätt därtill funnit utväg vilket vid så fatta omständigheter ej lär kunna anses för lagligt».³ Fall efter fall av denna art upprepas och supplik efter supplik inger han till Svea hovrätt. Han kan aldrig erinra sig — men blir alltid dömd att betala.

Börje Philips föreställning om sin synnerligen solida ekonomi var det väl även, som fann sitt uttryck i det inbördes testamente makarna Schechta den 5 juni 1767 upprättade och som fru Margareta, troligen i medömkan med sin makes sinnessillstånd eller i fruktan för hans vrede, skrev under. Dog fru Margareta först, så skulle hennes käre make få Vilunda, ehuru fru Burghausen där skulle njuta sitt uppehälle till döddagar. Gick Börje Philip först bort, skulle fru Margareta få tillträda all hans lösa och fasta egendom så i Sigtuna stad som annorstädes. Först efter bägge

¹ B. Ph. Schechta till Svea hovrätt. Besvär och ansökn. i civila mål 1764. Sv. hovr. ark. R. A.

² Bouppt. eft. B. Ph. Schechta. Sv. hovr. ark. R. A.

³ B. Ph. Schechta till Svea hovrätt. Besvär och ansökn. 1767. Sv. hovr. ark. R. A.

föräldrarnas död skulle dottern få ärva, och mågen skulle aldrig få på något vis befatta sig med egendomen.²

Men vid det laget visste fru Margareta mer än väl, att hon vid mannens död platt intet skulle få att tillträda. Hon hade redan nu börjat låna upp penningar för att därmed betala några av Börje Philips många »cautioner och sedlar». Och hon förutsåg alldeles säkert, att det ej skulle bli med arvet efter Börje Philip, utan med sitt moderne, hon en gång skulle bringa reda i affärerna. Hon visste ju, att allt lösöret på Vilunda rätteligen ej var kaptenens utan hans svärmoders.³

Bara ett halvt år efter testamentets uppsättande tar sig fru Margaretas förtvivlan ett underligt uttryck. Hon skriver ett klagobrev till Svea hovrätt. Ryktet har förmålt, att hennes man ärnar göra ansökning att få avträda all sin egendom, vartill han blivit tvungen genom att han gått i borgen för en massa personer. Fru Margareta vill ju inte alls klandra sin man. Det är bara bittert, att hon skall få lida för att andra ockra på hennes makes goda hjärta.³ Men en tid senare vänder hon sig ånyo till hovrätten och nu för hon ett annat språk.

»I vad sinnestillstånd och förlegenhet min kiäre man — — beklageligen i flera år sig befunnit är en hos hela allmänheten tillförende — — kiänd och kunnig sak», skriver hon och hänvisar till riksens ständers kommissions dom 1756. Hon framhöll vidare, att ju Börje Philip i ett sådant tillstånd ej kunde sköta sina affärer och att han ändå gång på gång blivit dömd att betala. Hon anhöll slutligen, att Börje Philips många förskrivningar och cautioner ej skulle få ha gällande kraft.⁴ Och hon satte sig troligen att vänta på en resolution, där hennes make, med stöd av hennes ord, riksens ständers kommissions dom av 1756, som hon bilagt sin skrivelse, och mannens många suppliker under de sista åren, på något sätt skulle förklaras omyndig. Men hon bedrog sig även nu. Det gör ett för att citera Magnus Schechta »hjärtfrätande» intryck, när man läser Svea hovrätts resolution: »Communiceras Capitainen och Riddaren af Kongl. Maj:ts Swerds Orden, Wälborne Börje Philip Schechta sig häröfwer att förklara inom 8 dagar efter undfäendet här af vid 10 daler silfwermynts wite.»⁵

² Makarne Schechtas testam.; Ink. handl. Testam., äktenskapsförord. Sv. hovr. ark. R. A.

³ Bouppt. eft. B. Ph. Schechta. Sv. hovr. ark. R. A.

⁴ M. Silfversparre till Svea hovrätt. Besvär o. ansökn. 1767. Sv. hovr. ark. R. A.

⁵ Svea hovr. resol. på M. Silfversparres supplik. Besvär o. ansökn. 1768. Sv. hovr. ark. R. A.

När hovrätten kommunicerade fru Margaretas skrivelse med Börje Philip, kom den troligen tillbaka till Vilunda. Ty sedan en del av kaptenens lösa och fasta egendom i Sigtuna stad gått under klubban, hade han verkligen beslutat att ställa sig K. Maj:ts befallning till efterrättelse och i lugn leva på sin lantegendom. Han flyttade efter 13 års skilsmässa hem till fru Margareta igen.

Men det var som kunde han ej länge härda ut i det stilla livet på Vilunda. Synen hade länge varit dålig. Han hade genomgått svåra tider och kroppskrafterna togo av. Den 3 maj 1770 slöt den gamle riksdagskämpe på Vilunda sina dagar, bara ett par år innan tredje Gustavs revolution förverkligade det ideal hans hjärna kanske aldrig kunnat fatta, men som han i yngre år hänsynslöst kämpat och bittert lidit för.

På tre, fyra gulnade folioark rymmes Börje Philip Schechtas bouppteckning. Några ark, som vittna om nöd och vanskötsel. Lösöreförteckningen upptar nästan undantagslöst blott de allra torftigaste saker. Där fanns visserligen en 8-kantig silverbägare med lock och ett dussin matskedar, men ej en enda silvergaffel. Där funnos 11 tenntallrikar och några skålar av tenn, men inte den minsta lilla tallrik eller skål av porslin hade hittat vägen till Vilunda. Där fanns — tydligen möblemangets högsta lyx — en stor spegel med avsats och förgylld ram, men blott några få torftiga, omålade eller oklädda soffor och stolar. Linneskåpet stod det bättre till med. Sex dussin servetter voro sannerligen en lyx där i huset, där det väl just aldrig kunnat dukas till fest, även om ett plagg bland Börje Philips kläder tyder på, att man då och då såg folk. Cloun i hans garderob utgjordes nämligen av »ett par nya ljusblå sammetsböxor».

I stall och ladugård fanns en besättning, som man knappt behöver vara lantbrukare för att finna underlig. I stallet stodo tio hästar, av vilka fem redan fyllt sina tjugu år, och bland ladugårdens tio kor förde tre tjurar en fridfull tillvaro. Så fanns där också som minne från bättre dagar »en gammal grönmålad coupe».

Inalles stego boets tillgångar till 3,695 dlr kmt. Vad »capi-tainen» ägt av fast egendom hade gått under klubban eller sålts. Skulderna, däribland visserligen inbegreps fru Margaretas fordran på ej erhållen giftorätt ur Vängsjöberg, stego till 107,769 dlr kmt.

Men under bouppteckningen har vice pastorn i Hammarby antecknat, att »de fattige fått ut sin del».

Lohrmanska släktens genealogi.

Av K. W. Herdin.

Släkten Lohrman, som i källorna även förekommer under namnen Larman, Laarman, Lorman och Lårman, säges härstamma från Mümpelgard (Montbeillard) i tyska furstendömet Württemberg, där på 1600-talet forskningar lära ha gjorts om släktens ursprung.

Den äldste i Sverige kända medlemmen var *Jacob Laarman*, köpman i Stockholm och omtalad i tyska kyrkans räkenskaper år 1575, då han skänkte 10 dal. till kyrkans byggnad; var ock föreståndare i församlingen 1580—81.

Såsom barn av honom äro säkert kända dottern *Vendela* och sonen *Bernt*, stamfader för en gren av släkten, som lämpligen torde kunna benämnas *Hudiksvalls-Uppsala-grenen*. Säkerligen härstammar emellertid även en annan gren — *Falugrenen* —, vars förste kände representant är *Gerhard* (Gert) och varom mera nedan, från denne Jacob Laarman.

Vendela Jacobsdotter, † ²²/₁₂ 1656, ingick ³/₁₁ 1606 äktenskap med Erik Larsson i dennes andra gifte, f. i Holland och 1602 borgare i Stockholm, där han drev vinhandel och hade källarrörelse. Han var en av sin tids rikaste köpmän och från 1618 kungl. kommissarie och generalfaktor i Holland, blev 1630 räntmästare vid armén, adlad *von der Linde*, slutligen kammarråd och dog 1636. Hans änka begrovs i Stockholms storkyrka, där hennes gravsten lär upptaga såsom hennes tillnamn *Ros*, möjligen syftande på faderns adliga härkomst. Samma gravsten skall nämligen bära hennes vapen, som beskrives sålunda: en med en sned bjälke avdelad sköld, och under och över bjälken en sexuddig ros. Hon skrives »till Segersjö och Malmvik». Angående deras ättlingar se Anrep, Sv. Adelsn ättartavlor, *von der Linde*.

I.

Hudiksvalls-Uppsala-grenen.

Grenens äldste representant *Bernhard* eller *Bernt Lohrman*, vars födelseår på 1500-talet ej är känt, avled 1624 som borgmästare i Hudiksvall, där han 1607 var borgare och 7 år därefter

borgmästare. Gift 1:o) med *Anna Thomasdotter*, död efter 1602 men före 1608; 2:o) 1608 (?) med *Märtika* (Metke), död i Hudiksvall ²⁰/₄ 1627.

Barn: i 1:a giftet: *Thomas* f. 1602, † 1649, se nedan; i 2:a giftet: *Gertrud* † 1609 och *Kerstin* † 1610. I Hudiksvalls gamla kyrka (nu i den nyas bårhus) fanns en gravsten med bilder av Lohrman och hans hustru Metke samt deras två små döttrar. (Se O. BROMAN, *Glysisvallur*, 2 (1918), sid. 197.)

Bernt L. ägde 1622 ett hemman i Håsta by, Helsingtuna socken, utanför Hudiksvalls stad, vilket var pantsatt för skuld å 2030 rdr in specie till ståthållaren i Kopparbergs län Peter Kruse. Efter 18 års förlopp, varunder skulden med ränta vuxit till 7587 rdr, utkrävde ståthållaren sin fordran och fick rätt till hemmanet, som utbyttes mot jord vid Kopparberget, tillhörig landsgevaldighern Olof Olofsson.

Även såsom borgmästare drev Bernt L. köpenskap och ingick 1622 (²⁹/₅) kontrakt med Kungl. Maj:t och kronan om leverans i Riga av 100 läster strömming å 4 ²/₄ dal. tunnan för krigsfolkets behov. För fullgörandet härav fick han genom öppet k. brev ²⁹/₅ 1622 tillstånd att i Gävle och andra norrländska städer arresteras inländska och utländska fartyg för att mot skälig frakt överföra strömmingen. I k. brev ²²/₂ 1623 ålades honom allvarligen att uppfylla kontraktet. Han arrenderade även kronouppbörderna från hela Hälsingland på ett år genom kontrakt av ¹/₇ 1620, som sedan förnyades på ytterligare tre år (se Widmark, *Beskrifning öfver provinsen Helsingland*, 1860; s. 387 f., där hans räkenskap är avtryckt.

Förbindelsen till dala-hövdingen och andra tecken tyda på att Bernt stått i närmare beröring med Kopparberget och dess invånare (möjligen genom brodern Gert, varom mera nedan). — En teol. stud. Petrus Bullernæsius, som 1619 utgav av trycket ett *Colloquium Christianum de mendacio* (lögnen) dedicerade boken åt bl. a. Bernt Lorman borgmästare på Hudichswald, hans gode befordrare.

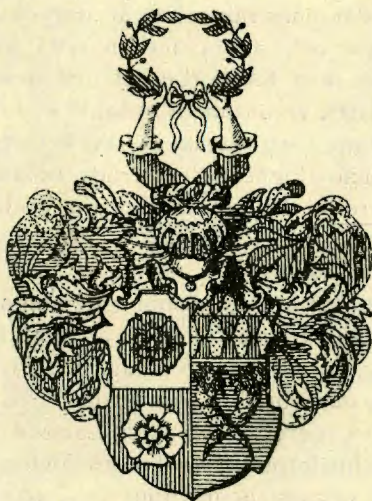
Bernt L:s ende säkert kände son var

Thomas Lohrman, f. ²⁰/₁₁ 1602, † ²⁴/₉ 1649 såsom bygningsborgmästare i Uppsala (levnadsteckning över honom är avsedd att inflyta i ett blivande arbete ang. Uppsala på 1600-talet, del II); gift ⁹/₈ 1629 med *Helena* (Elin) *Gustafsdotter*, f. ¹/₁₀ 1612, † ³⁰/₁₀ 1670, dotter av handlanden (»primus mercator») Gustaf Larsson i Uppsala och h. h. Anna Engelbrechtsdotter. Om hustru Helena säges det i rektorsprogrammet vid hennes begravning ²⁸/₁₂ 1670

(Palmsk. saml., vol. 16 i UB): »Iamque non parum formæ, multo autem virtutum gratia inter primarias habita» (ansedd som en av de förnämsta såväl för fågring som än mer för sina dygder).

Thomas L:s barn voro 7 söner och 4 döttrar:

- 1) *Anna*, f. 16.., † $28/5$ 1707 i Jönköping, gift 1:o) 1647 med hist. professorn *Zacharias Humerus*, f. 1610, † $4/7$ 1650; hon ägde som änka kryddgårdstomt i kvart. Örtedalen, som såldes till Olof Rudbecks hortus botanicus 1669; 2:o) $30/x$ 1653 med *Nicolaus Sparrman*, f. $29/8$ 1622, † $7/4$ 1684, juris akad. adj. 1651, assessor i Göta hovrätt, sedan lagman i Kalmar län, Öland och Gotland. Makarnes son Eric adlades *Sparrskiöld*.
- 2) *Elisabet*, f. $12/xx$ 1631, † $30/9$ 1632.
- 3) *Bernt*, f. $12/8$ 1633, † $11/xx$ 1634.
- 4) *Gertrud*, f. 163.., † 1714; var förlovad med Olof Figrelius, men lät lägga sig av dåv. juris adj. *Carl Lundius* (f. 1638, d. 1715), som sedan tog henne till äkta.
- 5) *Erik*, $24/6$ 1646 inskriven såsom minderårig student i Uppsala, död ung.
- 6) *Bernhard*, $24/6$ 1646 inskriven såsom minderårig student i Uppsala, död ung.
- 7) *En son*, död ung.
- 8) *Vendela*, f. 1637, † 1711, begravd i Uppsala domkyrka $8/7$ s. å., gift 1655 med *Olaus Rudbeck*, sedermera akad. adj. och professor botanices, f. 1630, d. 1702. Ang. makarnas barn, se Örnberg, Sv. ättartal 1891.

- 9) *Gustaf*, f. $12/9$ 1640, † 1694, inskriven såsom student i Uppsala 1646, med. dokt. i Leyden 1667; besökte Rom och Venedig och gifte sig på hemresan i Hamburg med *Sophia Catharina*, f. 1650, † 1701, dotter av stadsphysicus, sedan k. svenske arkitekten Johan Huswedelius; återkom till Sverige 1670; assessor i collegium medicum, stadsphysicus i Stockholm 1672; livmedicus hos Karl XI 1675; adlad 1689 *Lohreman*; hans vapensköld (se vidstående) visar

två rosor, en röd i vitt och en vit i rött fält, hänsyftande på härstamningen från Jacob Laarman och på Vendela Jacobsdotters tillnamn *Ros*, ett till synes gammalt, möjligen adligt släktnamn.

Barnen av Gustaf L. och Sophia Cath. Huswedel:

- a) *Catharina Helena*, f. 1675, g. m. generalkvartermästaren *Johan Brask*.
- b) *Johan Albrecht*, f. 1676, k. hovjunkare i Sverige, kammarjunkare vid Holstein-Plöenska hovet; g. m. *Anna Cecilia Schiöling*. I odat. skrivelse till konungen anhåller han bli antagen till någon hovjunkartjänst (Biogr. RA).
Barn:
ba) *Gustaf*, hovjunkare i Wittenberg.
bb) *Carl Johan*
bc) *Anna Elisabet* } döda unga.
- c) *Gustaf*, f. 1678, † 1748 ogift i Rom, katolik 1698, decanus i kyrkan S:a Maria de Trastevere (se Den svenska Mercurius 1760 ^{5/7}).
- d) *Carl Gustaf*, f. 1680, † som barn.
- e) *Catharina Maria*, f. 1681, † som barn.
- f) *Jacob*, f. o. † 1682.
- g) *Thomas*, f. o. † 1682.
- h) *Thomas Fredrik*, f. 1683, kapten vid Gustaf Adolf Taubes dragoner, sedan vid Skyttes regemente ^{11/2} 1709, döds-skjuten ^{22/2} 1709 vid Krasnokutsk; ogift. (Se A. LEWENHAUPT, Karl XII:s officerare, 1920.)
- i) *Eva Maria*, f. 1685, † 1732, g. m. majoren *Jochim Henrik Schildt*.
- k) *Maria Magdalena*, f. 1687, † barnlös, g. m. borgmästaren i Bergen på Rügen och landssekreteraren i Pommern *Johan Fendrichon*.
- 10) *Thomas*, f. 1644, † 1722, stadssekreterare och syndicus 1670, justitieborgmästare i Uppsala ^{4/2} 1676; g. 1:o) ^{29/3} 1671 m. *Margaretha Agrivillia*, † 1702 ell. 1703, dotter av kyrkoherden i Knutby Abraham Agrivillius; 2:o) 1703 (?) m. *Margaretha Scheffer*, f. ^{20/4} 1652, † 1716 barnlös, dotter av professorn Johan Scheffer och Regina Loccenia, och förr gift 1:o) m. prof. Johan Columbus, † 1684 och 2:o) m. teol. adj. Martin Skytte. (Levnadsbeskrivning är att emotse i ovan nämnda arbete om Uppsala.)
Barn i första giftet:
a) *Abraham*, f. 1671, † ^{22/5} 1728; korpral vid Livregementet

- till häst 1693, slutligen överstelöjtnant, råkade under fångenskap i Ryssland (»Soli Kambi») i delo med Emanuel de Besche, som $7/10$ 1714 begärde generalkrigsrätt. (Biogr. RA.); ogift. (Se A. Lewenhaupt, a. a.)
- b) *Isak*, f. 167 . . , † $16/1$ 1701 i Lais; livdrabant; g. $25/7$ 1694 m. *Anna Maria Werwier*; barnlös. (Se A. Lewenhaupt, a. a.)
- c) *Margaretha*, f. 167 . . , † som barn (?).
- d) *Anna Maria*, f. 167 . . , † som barn (?).
- e) *Helena*, f. $26/1$ 1680, † $16/1$ 1737; g. 1696 m. *Fohan Gertes*, stadssekreterare i Uppsala 1694, † $24/5$ 1713.
- II) *Fohan*, f. 164 . . , † 1674, borgare $28/1$ 1667, handelsman och kämnär i Uppsala; g. 1:o) m. *Anna Andersdotter Cordan*, † före $2/9$ 1671; 2:o) $2/9$ 1672 m. *Elisabet Wolker* i Stockholm (bröllopsverser i KB); fick av magistraten $24/3$ 1670 pass för resa till Hamburg.

Son i 1:a giftet:

Thomas Fohannis, f. $23/6$ 1669, † $22/2$ 1687, begrovs i Uppsala domkyrka d. $29/5$ s. å. (Elias Obrechts rektorsprogram i UB). Efter föräldrarnes död uppfostrades Thomas av farbrodern justitieborgm. Thomas L. (se ovan), blev student 1680 och gav genom flit och begåvning bästa förhoppningar om sig.

II.

Falugrenen.

Gerhard (Gert) Lohrman, f. i Stockholm, † i Falun $2/5$ 1662 och begraven i Kristine kyrka, för vars byggande han var föreståndare och direktör 1636; fick 1622 Kungl. Maj:ts tillstånd att hålla öppen källare i Falun; kronobefallningsman i Sätters och Näs-gårds län 1635—1640, boende å Sätters kungsgård; bergmästare vid Stora Kopparberget $6/7$ 1641 och efter bergs- och stadsrätternas förening en av de förste borgmästarne i Falun 1643; avträdde bergmästaresysslan till sin svåger Philip Lybecker $6/11$ 1644; g. 1:o) 1632 m. *Ebba*, dotter av bergsföreståndaren vid Kopparberget Petter von Benningen; 2:o) m. *Helena Brunskiöld*; erhöi $21/12$ 1644 drottning Kristinas fullmakt på proviantmästarebefattningen över Kornhuset (kronomagasinet) i Falun (enl. riksregistr.) och $29/5$ 1645 för lång och trogen statstjänst samma drottningens dona-

tionsbrev på kronohemmanen Trollbo och Kolarbo i Skedvi s:n i Dalarna mot rekognition av 6 skepp. koppar (enl. riksregistr.); var på 1640-talet »källaremästare» vid stadskällaren i Falun. Hans lön var enligt 1651. års stat 800 dlr. smt. Enligt sönernas ²²/₃ 1676 till riksrådet ingivna ansökning (Biogr. RA) var boet efter Gert L. fattigt och skuldsatt. Sönerna gjorde ock underd. ansökan att få konfirmation å de två av drottning Kristina done-rade hemmanen och åberopade sin fattigdom »i dessa svåra åren i detta grufwones olyckeliga och svåra tillstånd» (sannolikt år 1667).

Ann. I Sam. Schultzes genealogi över Lohrmanska släkten (Westinska saml. 991: 1 å UUB) upptages Gerhard L. såsom son av Bernt L. och broder till Thomas L. d. ä. Av annan hand är emellertid för Gerhard tillskrivet ordet *Jacobsson*, och andra källor (se nedan) angiva, att borgmästaren Gerhard *J.* Lohrman var född i Stockholm och sålunda antagligen son av stamfadern Jacob, så-vida ej denne haft en son med samma namn, vilken bildade mel-lanled och var Gerhards fader, vartill dock alla vidare spår saknas. Schultzes genealogi, som i vissa hänseenden är uppenbart felaktig, har för övrigt även en annan uppgift, som synes tvivelaktig. Där sägs om *Bernt L.*, att han »ifrån Hudiksvall kom till Falun 1615, vide 1617 års protokoll fol. 19». Denna källa har ej kunnat igenfinnas. Uppgiften synes osannolik, eftersom Bernt 1614 var borgmästare i Hudiksvall och där synes ha framlevt hela sitt återstående liv. Förklarligt är, att Schultze förväxlat Bernt med Gerhard, och att uppgiften avser denne.

Gerhards kända barn voro:

i första giftet:

- 1) *Petter*, stadsbokhållare i Falun 1650 (med en lön av 650 dlr. smt.), rådman där 1663, † 1688, g. m. *Anna*, † 1707, dotter av berg- och borgmästaren Per Hansson i Falun; ägde täkt m. m. i Käringträ i Kniva och Vika socken, enligt köpebrev ²⁷/₅ 1666. Hustrun bebodde som änka gård på Presttägten i Falun (1702 års mant.-längd).

Barn:

- a) *Gerhard Petter*, f. 165 . . , † ¹⁶/₁₁ 1720, student i Uppsala ⁶/₁₁ 1673; landssekreterare i Falun 1683, häradshövding i Dalarna 1696—1700, bodde på Åsen i Falun; g. m. *Anna Larsdotter Elfvia*, »domar-mor» kallad, från Orsa i hennes 2:a gifte (gift 1:o med rådm. Lars Christophersson, efter vilken hon fick andel i Rafvelsberg (Rasberg) i Vika s:n, som hon ²⁸/₂ 1741 sålde till bergsmannen Gerhard Naucerus.

- I makarnes inbördes testamente ²⁶/₇ 1699 omtalas såsom deras egendom andelar i Löfåsens silververk, fjärdeparter i Falu stora gruva m. fl. gruvor. Änkan dog 1742 i Falun. (Meddelande av postmästaren H. Lagergren.)
- b) *Ebba*, g. m. *Olof Naucler*, geschworner vid St. Kopparberget och boende å Staberg, Vika s:n. Ett makarnes inbördes testamente är daterat ¹⁵/₁₁ 1676. Såsom änka begärde hustru Ebba hos gruvtingsrätten 31 okt 1707 hjälp i sitt »slätte tillstånd», emedan mannens lön för 6 år voré innestående.² Hon gjorde testamente ²⁹/₆ 1720, vari omtalas barnen: prosten Olaus N., bergsmannen Gert N., dottern Ankin samt sönerne Peter och Johan. (Meddelande av postmästaren Lagergren.)
- 2) *Bernhard*, student i Uppsala ²⁰/₃ 1651; ¹¹/₃ 1657 åtalad inför consistorium academicum för oljud m. m.; avgick 1658 till Åbo universitet, där han ²⁰/₅ 1659 höll en »Oratio illius celeberrimæ Fodinæ metallicæ prope Falhunam in Dalecarlia» (tryckt i Åbo, Palmsk. saml. UUB); återkom 1661; var gift 1666, då han ³⁰/₅ hos konungen begärde utfå sin lön för att begrava ett sitt döda barn (Biogr. RA); kanslist i Stockholm; † 1673.
- i andra giftet:
- 3) »Mons. *Gert Lohrman*» omtalas i ett kvitto av ²⁰/₁₁ 1681, vari Cath. Elis. Brunskiöld i Stockholm erkänner sig bekommit på arrendekontrakt av Trollebo och Kolarbo 66 daler 30 öre kmt, som hennes syster Helena Lohrman låtit leverera efter sin son Gert L. Av detta kvitto och en sluträkning, daterad ³²/₁ 1687 mellan Cath. Elis. Brunskiöld och Helena, »sahl. Lohrmans enkia», har slutits om detta andra gifte och däri födde sonen Gert. (Meddelande av postmästaren Lagergren).

Anm. Följande personer med namnet Lohrman hava i källorna anträffats, men deras närmare anslutning till ovanstående släkt är okänd.

Magdalena Christina Lohrman, madame, i Kolarbo, omtalas ¹²/₁₀ 1735.

Stenarbetaren *Clas Lohrmans* änka, boende på Rådmansgatan i Stockholm, avled i mars 1715.

² Se bergstingsrätters protokoll 1707, sid. 350—352, bergskollegii arkiv, RA.

Garveriarbetaren *Johan Lohrman*. Bouppteckning $\frac{8}{1}$ 1783 efter hans hustru Greta Lundqvist, inga arvingar. (Stockholms rådhusarkiv.)

Ernst Lohrman, född i Westphalen, på 1840-talet statsråd (generaldirektör) över statens byggnader i Finland, var gift med en tyska och överflyttade vid uppnådd pensionsålder till Stockholm, varefter han avled; är begravnen på Solna kyrkogård, där ett monument är rest på hans grav. En gift dotter, fru Olga Wibom, som jämte två L:s ogifta döttrar äro hans enda arvingar och bo i Stockholm, har benäget lämnat uppgifterna om honom.

Översikter.

I.

Hudiksvalls-Uppsala-grenen.

Bernhard (Bernt) Lohrman, borgmästare i Hudiksvall

Thomas d. ä., borgmästare i Uppsala			Gertrud, † ung	Kerstin, † ung	
1. Anna, g. 1:o med Zach. Humerus, 2:o Nic. Sparman	4. Gertrud, g. m. Carl Lundius	8. Vendela, g. m. Ol. Rudbeck	9. Gustaf, läkare	10. Thomas d. y., borgmästare	11. Johan, handelsman
2. o. 3. Elisabet o. Bernt, † som barn	5. Erik, † ung				
	6. Bernhard, † ung				
	7. En son, † ung				
a) Catharina Helena, g. m. Johan Brask	b) Johan Albrecht, k. hovjunkare	c) Gustaf, † ogift, katol. decanus	h) Thomas Fredrik, kapten, † ogift	a) Abraham, överstelöjtnant, † ogift	Thomas, student, † ogift
		d) Carl Gustaf, † som barn	i) Eva Maria, g. m. Joach. H. Schildt	b) Isak, livdrabant, † barnlös	
		e) Catharina Maria, † som barn	k) Maria Magdalena, g. m. Joh. Jendrichon	c) Margaretha, † som barn	
		f) Jacob, † som barn		d) Anna Maria, † som barn	
		g) Thomas, † som barn		e) Helena, g. m. Joh. Gerdes	
ba) Gustaf, hovjunkare	bb) Carl Johan, † ung	bc) Anna Elisabet, † ung			

II.

Falu-grenen.

Gerhard (Gert) Lohrman, borgmästare i Falun

1. Petter, stadsbokhållare och rådmän	2. Bernhard, kanslist	3. Gert, arrendator, † ogift
a) Gerhard Petter, landssekreterare, häradshövding, † barnlös	b) Ebba, g. m. Olof Naucér	

Ætten Tersmedens oprindelse.

Slægten tor Smede fra Stade og Flensborg.

Af Ingeniør **Vilhelm Marstrand**. København.

I Anreps kendte værk over de paa Ridderhuset introducerede adelsslægter: »Svenska Adelns Ättar-taflor», som udkom i Stockholm 1864, findes IV, 355 følgende stamtavle over »Adelige ätten no 1940 C»¹

TERSMEDEN.

Tab. 1.

Guillaume de Saint Lary, sedermera Zeerschmitten, af ett gammalt Fransyskt adeligt hus i Frankrike, vid namn de Terme; nedsatte sig i Never i Bourgogne; född och uppfödd i den protestantiska läran, öfvergick han vid den grufliga förföljelsen till hugenotterna samt måste sedan 1572, vid det s. k. Parisiska bröllopet, fly till Fribourg, hvarifrån han begaf sig till Graubünden i Schweiz, då han kallade sig Zeerschmitten. Gift med Louise de Briquemaut.

Son:

Renaud Zeerschmitten; lärde sig bergshandteringen, men synnerligast messingstillverkningen. — Gift med Maria von Tegenburg, med hvilken han hade flera barn.

Son:

Herman Tersmeden, f. 1616; förvärfvade sig insigt i faderns yrken och blef af konung Gustaf II Adolph införskrifven till Sverige vid messingsbrukens anläggande; bruksarrendator vid Larsbo bruk i Söderbärke socken och Dalarne; † 1667. — Gift på 1650-talet med Catharina von Klein, f. 1623, † 1698, och med hvilken han hade fyra söner och sju döttrar; dotter af konstmästaren Pehr von Klein, som konung Gustaf II Adolph införskrifvit ifrån Brabant till messingsbrukens inrättande.

¹ Citaterne er ørd- og bogstavrette, dog ikke med hensyn til anvendelsen af stort begyndelsebogstav, der kun er anvendt i steds- og personnavne. Uddragene af amiral Tersmedens slægtoptegnelser har det dog kun været muligt at faa ordrette, her er bogstaveringen moderniseret. — Ved opløsning af anvendte forkortelser bruges *kursiv*.

Son:

Reinhold Tersmeden, f. 1655; blef efter fem års vistande hos sin farbroder Thomas Tersmeden i Fredricsborg i Danmark, förvaltare af Larsbo bruk; † 1698 $\frac{3}{8}$. — Gift på 1680-talet med Christina Börstelia, i hennes 1:a gifte, f. 1663, † 1719 $\frac{11}{8}$ och begrafven i Westerås domkyrka; dotter af prosten M:r Laurentius Börstelius på Svartsjölandet samt omgift 1700 med landshöfdingen Jonas Folkern, nobil. och baron Cedercreutz, N:o 143, till Lådvika och Lisjö, i hans 2:a gifte.

Barn:

Jacob Tersmeden, nobil. Tersmeden, f. 1683, † 1752. Se Tab. 2.

Herman Tersmeden, nobil. baron (och greffe) Cedercreutz, f. 1684, † 1754. Se friherrl. ätten Cedercreutz, Tab. 9.

Margaretha Tersmeden, nobil. och friherrinna Cedercreutz, f. 1690, † 1775. Se friherrl. ätten Cedercreutz, Tab. 10.

Reinhold Tersmeden, nobil. och baron Cedercreutz, f. 1691, † 1729. Se friherrl. ätten Cedercreutz, Tab. 11.

Anna Maria Tersmeden, nobil. och friherrinna Cedercreutz, f. 1695, † 1776. Se friherrl. ätten Cedercreutz, Tab. 12.

Beata Tersmeden, nobil. Cedercreutz, f. 1696, † 1717. Se friherrl. ätten Cedercreutz, Tab. 13.

Tab. 2.

Jacob Tersmeden, nobil. Tersmeden (son af Reinhold Tersmeden, Tab. 1), till Larsbo bruk; f. 1683 $\frac{24}{2}$ på Kolsva bruk i Westmanland; student i Upsala; auskultant i Bergskollegium 1701; förvaltare af Larsbo jernbruk 1708; egare af detsamma 1722; bergsråds karaktär 1747; adlad 1751 $\frac{22}{11}$ (introd. 1752 under N:o 1940)- † 1752 $\frac{6}{4}$ på Larsbo och ligger, jemte sin fru, begrafven i Tersmedenska familjegravven i Söderbärke kyrka. Han erbjöds 1711, då stjuvfadern adlades och fick tillstånd att i sitt adelskap intaga sina stjuvbarn, att deraf blifva delaktig, men försakade genast anbudet, under förklaring att han icke ville bortlägga sitt slägtnamn, hvilket förödme följdes af trenne hans syskon, hvaremot de öfriga fem antogo tillbudet; uppsatte 1717 en frikår och försvarade dermed Dalgränsen emot danskarne; blef fördenskill af konung Carl XII utnämnd till öfverstelöjtnant, men begagnade aldrig denna titel. — Gift 1708 $\frac{8}{9}$ i Tuna prestgård i Dalarne med Elisabeth Gangia, f. 1688 $\frac{1}{2}$, † 1753 $\frac{23}{4}$; dotter af prosten och kyrkoherden i Salberget M:r Petrus Petri Gangius och Christina Téet (N:o 550), samt syster till hofrätts-rådet Henric Petersson Gangius, nobil. Rosenstedt, N:o 1353.

Barn: se Anrep l. c.

Det der i det her anførte stykke fortælles om slægtens oprindelse maa forekomme enhver erfaren slægtsforsker for usandsynligt. Ikke fordi saa romantiske tilfælde ikke skulde kunne

forefalde i livet; det kan de meget vel; det usandsynlige ligger navnlig i, at en svensk borgerlig, senere adlet slægt, egenlig var en fransk adelig slægt, men ikke desto mindre skiftede navn, og da den senere blev adlet end ikke optog det gamle vaaben. Alt tyder paa, at der her foreligger resultaterne, ikke af en virkelig slægtstradition, men af 1700-aarenes genealogiske forskning, der ofte ligefrem var indstillet paa at finde slægternes fortid mere straalende end den var i datiden, og som under indtrykket af disse forestillinger foretog de dristigste sammenstillinger af vidtspredte oplysninger.

Mange gange er dette gjort paa en saadan maade, at man ved at se hele en saadan dristigt optømt slægtsrække efter i sømmene, hvilket navnlig vil sige prøve den med aarstal, straks ser, at den falder helt fra hinanden. Om noget saadant er der dog ikke tale her. Der er saavel hos Anrep som i de meddelelser han støtter sig paa, og som skal gengives i det følgende, meddelt en saadan rigdom af ikke modstridende oplysninger og aarstal, at man har lov til at sige, at er der noget sted, hvor det gamle ord: *si non e vero, e bien trovata* — »hvis ikke det er sandt, saa er det godt fundet paa» — passer, saa er det her.

Men foruden de her nævnte indre grunde, saa peger en anden ting i helt anden retning. Der levede i Flensborg en meget kendt købmand, raadmand *Reinhold tor Smede* c₂ 1532—1584.² Han bar altsaa samme navn som den i Sverige adlede Reinhold Tersmeden 1655—1698. Flensborgkøbmanden var søn af en *Thomas tor Smede* c₃ 1500—1553 og havde selv en søn af samme navn 1564—1625, og det laa da nær at tænke sig, at den farbror Thomas i Hillerød som den svenske Reinhold blev opdraget hos var en efterkommer af Flensborgslægten, hvorefter den svenske slægts forfædre ogsaa maatte søges her.

Dette lød iogforsig sandsynligt, men det viste sig forbundet med betydelige vanskeligheder at føre bevis herfor, og det er først lykkedes efter over 15 aars indsamling af oplysninger. Men til gengæld er det herigennem blevet muligt at kaste et ikke

² Naar der staar c foran et aarstal betyder det, at aarstallet, eventuelt datoen er udregnet ved hjælp af en aldersangivelse.

Ved betegnelsen c₂ angives, at aarstallet er skønnet, naar dette er nogenlunde sikkert, mens c₃ betegner et mindre sikkert skøn. Aarstal med foransat c₂ vil som regel være indbyrdes rigtige, og bruges saaledes ved fødselsaar, naar børnenes rækkefølge er kendt. Er rækkefølgen ukendt eller usikker, benyttes c₃.

Det kan endvidere bemærkes, at fødsels- og dødsdatoer i teksten altid sættes foran aarstallet, mens datoer efter betegner daabsdagen, henholdsvis begravelsesdagen.

uinteressant lys over, hvorledes de fejle oplysninger hos Anrep er blevet til, og der skal derfor her gøres nærmere rede for disse forhold. Redegørelsen vil naturligt omfatte følgende fire afsnit.

- I De to ældste slægtled i Sverige.
- II Hvorledes sammenknytningen til slægten St Lary foregik.
- III Beviser for den svenske slægts samhör med Flensborgslægten.
- IV Flensborgslægten.

I

De to ældste slægtled i Sverige.

Om disse er det blevet mig muligt at give en betydelig række sikre oplysninger udover det Anrep meddeler. Dette skyldes dels den elskværdighed, hvormed major Petrus Tersmeden har givet mig meddelelser fra slægtens arkiv, dels den ihærdighed og interesse, hvormed landsarkivet i Uppsala har gennemgaaet de der bevarede arkivalia. For begge dele vil jeg gerne her udtale min bedste tak.

Herman Tersmeden, født c. 1610, død november 1667 i Söderbärke. Beskæftiget ved Ölösa bruk i Gryt sogn i Södermanland c. 1636. Sammen med Jakob Pette eller Piet arrendator af dette værk $^{22}/_4$ 1640. Værkets daværende ejer var feltmarskalk grev Lennart Torstenson, og kontrakten er paa hans vegne underskrevet af Georg von Emerson, direktör for Torshälla smidesverk i Södermanland, der ligeledes ejedes af Torstenson. Kontrakten er endnu til, ligeledes 25 breve (1—25) fra Tersmeden, næsten alle dateret Ölösa i tiden fra $^{24}/_7$ 1641 (1) till $^{26}/_1$ 1648 (25), dog er brevet af $^{22}/_6$ 1642 (7) dateret Leggestabro, af $^{4}/_2$ 1643 (15) Torshälla og af $^{26}/_{11}$ 1643 (19) Björnedam, og sidstnævnte er tillige underskrevet af Jakob Piet. Brevene af $^{2}/_5$ 1642 (4) og $^{26}/_{11}$ 1643 (19) er skrevet til grundlæggeren af den svenske metalindustri den i Liège fødte Louis de Geer til Leufsta, resten fra $^{24}/_7$ 1641— $^{1}/_3$ 1643 (1—3 og 5—18) til dennes bogholder Diderich de Keyser og efter en længere pølse, rimeligvis forvoldt ved Keysers død, fra $^{27}/_7$ 1646— $^{16}/_1$ 1648 (20—25) til Keysers efterfølger Abraham Bex.

Alle brevene, der findes i arkivet paa Leufsta, er skrevet paa højtysk, og overensstemmende hermed er underskriften i dem alle

Herman zur Schmiden, i nr 20 synes dog at staa *zu* och i nr 7—10 *Schmide*. De bærer dog tillige en omtrent samtidig arkivpaategning: *Herman ter Smeden*.

De handle alle om jærnværksdriften, og kunde maaske i anden forbindelse fortjene at udgives til belysning af jærnværksindustriens udvikling i Sverige. Af særlig interesse for undersøgelsen af Herman Tersmedens livsløb er brevet af $\frac{20}{2}$ 1647 (21), i hvilket det hedder:

. . . dass ich nunmehr beij 11 jahren alhier vff Ölösa ein schmit beij mir gehabt . . . Vnndt weilen ich nun alhier auss mangell von malm nicht lenger bleiben werde als diess instehendes jahr auch nicht selbsten weiss wo ich wieder gelegenheit bekommen werde . . .

Brevenes ophør hænger maaske sammen med værkets nedlægelse, men endnu i maj 1648 synes han at have boet i Ölösa, idet Söderbärke kirkebog har følgende indførsel, der ihvertfald viser, at datteren *Katrine* er født i Södermanland og ikke i Västmanland, hvor familien senere fandt tilhold.

1697] maj 30: Hr arendatorens hr Jacob Robsams *kiäre* hustru på Malingzbobruuk, den ereborne och mycket dygderijke matrona hustru Catharina Torsmeden född i Södermanland, upfostrat i Larsbo, en gudfruchtig och hedersam hustru och är 48 åhr och några dagar.

Samt under testamentpenge:

1697] maj 30: Hr arendatorens hustru på Malingzbobruuk hr Jacob Robsams: 100 daler kopparmynt till kyrkan och 30 daler *kopparmynt* till de fattige.

Efter denne angivelse skulde *Katrine* ganske vist først være født i maj 1649, men da det af det følgende vil fremgaa, at der er en datter født $\frac{6}{2}$ 1650, og da saavel ovennævnte brevs indhold som *Katrine*s giftemaal allerede i 1666 ikke frister til at gøre hende yngre, saa er aldersopgivelsen rimeligvis et aar for lav, men næppe heller mere, da vi før hendes fødsel mindst maa antage to ældre døtre opkaldt efter bedstemødrene.

Hermans giftemaal fandt nemlig, saavel efter et i slægten endnu bevaret sølvbæger som efter sønnen Reinholds optegnelser, sted i 1644. Hustruen hed *Katrine Kleen*. Sønnen opgiver hende født $\frac{1}{3}$ 1623 i Liége, og siger at hun var datter af den fra Liége c 1626 till Sverige indkaldte mineralog *Peter Kleen*, død c 1627 i Skultuna og *Gertrud Rougland*, som c 1628 ægtede *Nicolaus Nothman*, forvalter paa Skultuna messingbruk. Han opgiver hende død 1698 efter faderen, men Söderbärke kirkebog viser, at det først skete i 1699, hvor kirkebogen herom beretter:

1699] octob. 8: Katharina Klein ifrå Larsbo bruuk, född i Brabant gift i 32 åhr sampt så mycket änka gamal 76 $\frac{1}{2}$ åhr.

Samt under testamentpenge:

1699] octob. 8: Katharina Klein i Larsbo 40 daler kopparmynt till kyrkan och 15 daler kopparmynt till de fattige.

Den første indførsel er ikke helt rigtig. De 32 aar er hendes enketid, men hun var kun gift i 23 aar, dette er dog maaske blevet fejlskrevet som 32, og har derved givet anledning til indførselens noget mærkelige udtryk. Men bortset herfra er indførslen rigtig nok, alderen 76 $\frac{1}{2}$ aar og fødestedet Brabant passer udmærket med opgivelsen født i Liége $\frac{1}{3}$ 1623. Om hendes forældre kan jeg ikke oplyse andet end det ovenfor anførte, samt at hendes mor i amiral Tersmedens nedennævnte optegnelser fra 1795 siges at være halvsøster till den bekendte myntmester *Marcus Kock*, om hvem følgende kan oplyses:

*Markus Kock*² født $\frac{24}{1}$ 1585 i Liége, død $\frac{20}{11}$ 1657 i Avesta, søn af *Daniel Kock* født i Limburg, død i Liége, og *Catharina Havens* — der altsaa 2) maa have været gift med en *Rougländ* — myntmester i Bromberg 1613, i Königsberg 1621, i Berlin c 1625. I svensk tjeneste 1626 som kgl. myntmester i Nyköping, Arboga, Säter og Stockholm, tillige direktør for Avesta kopparbruk 1637. Han indkaldte mange bjærgværkskyndige og anlagde foruden Avesta kopparbruk mange andre bruk. Gift $\frac{28}{7}$ 1614 i Danzig *Elisabeth van Eyck* født $\frac{22}{10}$ 1598 i Danzig, død $\frac{3}{5}$ 1665 i Avesta, datter af myntdirektør i Danzig *Isaach van Eyck* født i Brabant.

Kleen er som det ses indkaldt samtidigt eller omtrent samtidigt med Kock, og begges inkaldelse fandt sted i forbindelse med de laan Louis de Geer ydede kronen og hans arbejde paa at rejse en svensk metalindustri. Der kan selvfølgelig ikke være fjærneste tvivl om, at det er gennem Louis de Geer og hans foretagender, at Herman Tersmeden er blevet kendt med Katrine Kleen, hvorimod der af det foreliggende ikke fremgaar noget om, hvorfor eller hvorledes Tersmeden er kommet til Sverige.

I amiral Tersmedens optegnelser hedder det om Herman efter Ölösatiden:

² Hans børn og børnebørn blev adlet. *Cronström* $\frac{24}{5}$ 1667. — Se ANREP nr 786 Cronström (I, 503).

Sedermera blev han av dess frus morbroder [Kock] anlitad att förbättra Skultuna mässingsbruks tillverkning. Där han av någon händelse ändrade sitt namn och kallade sig Tersmeden.

Från Skultuna övertalte Marcus Kock honom emottaga Larsbo bruks arrende . . .

Amiralens oplysninger er, som det vil fremgaa af den følgende gengivelse, meget upaalidelige, men det er ikke udelukket, at Herman i tiden mellem Ölösaværkets nedlæggelse og hans overtagelse af Larsbo nogle aar har opholdt sig hos hustruens stiftar paa Skultuna. Paa Larsbo synes han nemlig ikke godt at kunne være kommet før hen paa sommeren 1652, hvilket fremgaa af en i det Tersmedenske kapel i Söderbärke kirke endnu værende ligsten. Af denne ligsten har major Petrus Tersmeden sendt mig et fotografi, efter hvilket omstaaende noget forstørrede gengivelse er udført.

I stenens 4 hjørner er evangelistmærkerne afbildet. Mellem de to øverste læses i 5 linier, skrevet med versaler af forskellig størrelse²: *THE RETFERR|diga Om The Än|bitijda · döör · så · äro | THE Doch · I · Røligheet · | sap. 4 cap.* og derunder i billedets venstre hjørne foroven: *LARS/BO*. Til højre har der her vistnok staaet et aarstal (1653?), men dette kan ikke mere læses.

Selve billedet forestiller en lille pige, der rækker et kranie til en til højre for hende staaende smukt klædt yngre mand med langt udslaaet haar, løs kappe og en klokkehat under venstre arm, knæbenklæder, strømper holdt oppe med sløjfebundne baand, og lave sløjfesko. Ansigtet ser mildt ned paa den lille pige, og hans højre haand er parat til at tage kraniet, mens en fra en sky til venstre kommende haand holder en krans over hendes hovede.

Til venstre og højre for billedet læses, mellem evangelistmærkerne og vendt indad mod billedet, i to langlinier paa hver side:²

Sich OHEIM · Sich ·

Dir Gebe Ich ·

Dis Beine[?] Anzv Schawen |

Dan Durch Den Todt ·

Gehn Wir Zv Godt ·

Drumb Las Dich Des Nie Grawen |

² Salomos Visdom 4,7 (BUHLS oversættelse): »Men den retfærdige er i fred, om han end dør før tiden».

² Se onkel, se dig giver jeg dette ben at skue, ti gennem døden gaar vi til gud; derfor lad det dig ikke volde gru. Ja pigelil, dødens pine er vi kommet forbi, og har nu glade sæde hos gud med alle fromme.

*Ach MEDDERlein ·
Des Dodes Pein ·
Seind Wir Vorbei Gekomen |
Vnd Haben Itz ·
Der Freuden Sitz ·
Beij GOTT Mit Allen Fromen |*

Mellem evangelistmærkerne forneden læses i 7 linier:²

*Magdalena. THOR | SCHMIDEN. nata 1650. 6 feb. | obijt.
1651. 7 juli. æt. I an 18. sept. | Heinric. Helbec² Holsatz | natz
1623 2 Iuni. obijt 1652 10. iuni. | F H Hoyer fecit |
Larsbo. Hammer. |³*

Alle bogstaver er versaler undtagen i kunstnernavnet: *F H Hoyer fecit*, og tillige ophøjede, undtagen kunstnernavnet og dateringsstedet: *Larsbo Hammer*, i hvilke ord bogstaverne er nedgravet.

Den *Magdalene tor Smede* her nævnes er utvivlsomt Herman Tersmedens datter, ti *Henrich Helbec* kalder hun som det ses for onkel, og hun maa da have været i huset hos ham som plejedatter. At Herman har overladt hende til Helbec kan iogforsig ogsaa være naturligt nok, idet hun ifølge stenen er født $\frac{6}{2}$ 1650, altsaa i de vanskelige aar Herman har haft efter Ölösa-værkets nedlæggelse.

Hun døde $\frac{7}{7}$ 1651, og omtrent et aar efter døde Helbec $\frac{20}{6}$ 1652. At Helbec var forvalter paa Larsbo kan der efter indskriftens samlede tekst ikke godt være tvivl om, og Herman Tersmeden kan følgelig ikke have overtaget Larsbo før efter $\frac{20}{6}$ 1652. Helbec var som det ses af ligstenen ikke mere end 29 aar gammel da han døde, og det er da rimeligvis i taknemlig ihukommelse af denne begivenhed, at Herman, som derved fik lejlighed til at overtage forpagtningen af Larsbo, lod denne smukke sten lægge over datteren og svogeren.

At Herman ihvertfald var paa Larsbo i 1655 fremgaar af sønnen Reinholds oplysning:

Anno 1655 den 15 julii blef jag Reinhold Tersmeden till denna usla världen född wid Larsbo bruk och woro öfwer mit dop dessa

² Magdalene thor Schmiden født $\frac{6}{2}$ 1650, død $\frac{7}{7}$ 1651, i alder 1 aar 18 uger. Heinric Helbec fra Holsten født $\frac{2}{6}$ 1623, død $\frac{20}{6}$ 1652. F. H. Hoyer udførte (stenen paa) Larsbo Hammer.

² Maaske $\frac{7}{7}$ der da her, som i de følgende ord skal læses *us*.

³ Alle bogstaver hvis læsning er usikker er fremhævet med en undersat prik.

LIGSTEN I DET TERSMEDENSKE KAPEL I SÖDERBÄRKE.
 Udført c 1653 af Frederik Herman Hoyer (c 1621—1698).

witnen: pastoris i Söderberke hr Lars Petri, bruksförvaltaren hr Baltzar Leemon, hr Fredric Herman Høyer,² pastoris kiärsta i Norrberke, och giästgifwaren wälachtad Mats Olsson i Biörsbo.

Ligeledes viser Söderbärke kirkebog, at sønnen Peter er födt i januar 1657 sammesteds:

1695] junij 16: Mons. Peter Tersmeden wijd Wästerby hyttan, född wijdh Larsbo bruk, en gudfruchtig heedersam och rättrådigh man, lef^t 38 åhr 27 wick. 4 dag^r.

Samt under testamentpenge:

1695] junij 16: Petter Tersmeden wid Wästerbyhyttan 30 daler kopparmynt till kyrkan 15 daler *kopparmynt* till de fattiga.

I Söderbärke tingslags dombøger synes Herman Tersmeden første gang at være nævnt ^{27/6} 1659, hvor det hedder:²

Herman zur Schmidten åtalar . . . Hans Carlsson, för det denne utspriit kränkande tal om hans hustru.

1660 kaldes han sammesteds:

bruksföreståndaren vid Larsbo.

1663—1666 var 2 af hans børn sendt til opdragelse hos hans broder Thomas i Hillerød i Danmark, hvorom den ene, sønnen Reinhold i sine förnævnte optegnelser beretter følgende:

Först war jag hemma hoos mine kära föräldrar till *anno* 1663, då jag tillika med min syster Chatarina Tersmeden reste till wår salig farbroder h. Tohmas Tersmeden i Danmark och Fredricsborg, derest jag war till år 1666, då jag efter min käre faders befallning gaf mig till Sverje igen, under bemänte tid så wähl som sedan jag ständigt hölt wid skolan, in till dess Gud den högste *Anno* 1667 i december täktes hädankalla min salig käre fader.

Overensstemmende hermed nævner dombøgerne 1671:

Sahl. Herman zur Schmidens enckia wid Klockarbo.

og i husförhörslängden 1673 findes følgende indførsel for enke-sædet under Larsbo, mens indførsler for selve bruget er udrevet i 1673, ligesom indførslerne for begge steder er udrevet i husförhörslängden 1694.

Klockarbo]:

hustro Chatarina Clen

jungfru Elisabet dotter heela *catheches*

Maria dotter heela *catheches*

Chersten dotter hela *catheches*

Jon d. [!] föd i Warmland heela *catheches*

¹ Denne Fredrik Herman Hoyer er den billedhugger, som har udført den foran omtalte ligsten. Det vil af det følgende fremgaa, at han er Herman Tersmedens kødelige sætter (kusin).

² Dombøgerne er bevaret fra 1646 og løseligt gennemgaaet til 1672.

Hertil er med lidt senere skrift tilføjet i samme linie som Chatarina Clen

Oluf Hansson landbon

og under hele indførslen i ny linier:

Annika *logerande person* föd i Westerby xxxxxx: xxz

Lars mon[?]

Hans föd i Erlandzbo xxxxxx: xxx

Krydsene efter Annikes og Hans navne betegner vistnok de gange de har været til alters. Det følgende vil vise, at krydsene udfør Annike rimeligvis gælder hende og hele familien ovenfor, mens krydsene udfør Hans gaar paa ham, den foranstaende Lars og »Oluf Hansson landbon», som rimeligvis er far till Hans.

Elisabet, Maria og Cherstin var Chatarina Clens døttre, de kendes ogsaa fra andre kilder og maa alle antages fødte paa Larsbo. Jon kan, da han opgives født i Värmland, ikke være søn af Katrine Kleen, er maaske af slægten Robsahm, og yngre broder til hendes ældste datters mand Kristian Robsahm paa Malingsbo. Det tilføjede d. plejer at betyde dotter, men er vel her brugt for dreng eller drengébarn.

Den første af de tilføjede personer er derimod en slægtning af manden, ti der kan ikke være tvivl om, at denne Annike er den *Annike tor Smede*, om hvem kirkebogen 1675 har:

1675] Annike i Klockarbo *Dominica 5 post Trinitatem*

altsaa begravet $\frac{4}{7}$, og under testamentpenge samme aar:

1675] Efter Annicka Turschmiden ... 12: *daler kopparmynt*

Da hun ikke opføres under Katrine Kleen, men for sig selv, er det udelukket, at hun er Hermans datter. Den da nærliggende tanke, at hun var Hermans søster og tillige enke efter den paa ligstenen nævnte Henrich Helbec maa imidlertid ogsaa anses for udelukket, eftersom hun siges født paa Västerby, men hun kan være enten enke efter eller datter af en broder til Herman, og det maa være denne broders enke som har været gift med Helbec.

Denne hidtil ukendte broder til Herman Tersmeden har altsaa enten været gift med en datter af en tidligere forvalter paa Västerby, eller selv boet paa Västerby i 1640erne, maa i begge tilfælde antages død paa Larsbo c 1648, hvorefter hans enke blev gengift c 1649 med den da 26 aarige Henrich Helbec født $\frac{2}{6}$ 1623, død $\frac{20}{6}$ 1652, og de har taget Hermans datter Magdalene

født $\frac{6}{2}$ 1650 till sig. Hun dør $\frac{7}{7}$ 1651 og kan i begge tilfælde kalde Helbec for sin onkel. Efter hans død $\frac{20}{6}$ 1652 overtager Herman Larsbo, og svigerinden flytter til Klockarbo, og da der ikke er noget ivejen for, at hun som enke efter det kortvarige ægteskab med Helbec kan have kaldt sig med den første mands navn, saa er den i 1675 begravede Annike maaske enken, men hun kan naturligvis ogsaa være en datter af denne enke, der da maa være død paa Klockarbo før 1673. Hun er vistnok først død efter 1667, ti efter Hermans død dette aar flytter ogsaa Hermans enke til Klockarbo.

At det paa ligstenen anførte slægtskabsforhold til Helbec saaledes kræver, at Herman har haft en hidtil ukendt broder som forgænger paa Larsbo, strider ikke mod hvad der iøvrigt vides om slægten fra svensk side, men synes tilmed at give en naturlig forklaring paa en i slægtens besiddelse værende gammel optegnelse af følgende indhold.

Petter Klein Catharina Klein född 1623 d. 1698 Christina Börstelia född 1663 Elisabet Gangia född 1688 d: 1753	_____ gift 1644 _____ gift 1682 _____ g. 1708 _____	Gertrud Rouglans Herman Tersmeden } dess fader dog 1667 } dog 1648 Reinholdt Tersmeden född 1655 g: 1682 d. 1698 d 23 Aug: Jacob Tersmeden född 1683, g 1708 d: 1752
---	---	--

De paa denne stamtavle værende oplysninger stemmer ganske overens med Reinholds optegnelser, saaledes særligt oplysningerne om familien Kleen, Kristina Börstelias fødselsaar, hendes tilføjelse af Reinholds dødsdag, hvorimod de ikke stemmer med amiralens oplysninger, og det maa derfor hævdes, at disse optegnelser stammer fra en optegnelse af Jakob Tersmeden, hvortil hans og hans hustrus dødsaar *senere* er føjet. Optegnelsen der nu kun foreligger i en afskrift fra c 1800 er muligvis oprindelig sket i forbindelse med amiralens i det følgende nævnte forespørgsel i 1735. Han spurgte da faderen nævnte Jakob Tersmeden ud om slægtens oprindelse, men faderen vidste ikke besked om farfaderens afstamning, saaledes som det fremgaar af hans søn amiralens egne ord fra 1795:

I min ungdom [1735] hørde jag av min fader, det han ej heller ågde kändedom om dess farfaders födelse ort, utan i anledning av det namn han fört vid dess inkomst i Sverige, trodde honom vara från Skottland eller Irland.

Her blander amiralen som sædvanlig vistnok et par forskellige ting sammen. At Jakob af navneformer som zur Schmidten og lignende skulde slutte til skotsk eller irsk afstamning er næppe rimeligt, han har langt snarere fortalt, at forvalteren paa Malingsbo *Kristian Robsahm*, hvis søn i 1666 blev gift med Hermans ældste datter, var fra Skotland, og dette har saa i amiralens bevidsthed forskudt sig til ovennævnte beretning. Men meddelelsen, at han ikke kendte farfaderens hjemsted lyder rimelig nok, idet farfaderens far døde, da farfaderen kun var 15 aar gl., og den eneste meddelelse som findes i ovenstaaende, og som gaar ud over faderens optegnelser, heri medregnet moderens *Kristina Börstelia*s tilføjelse om faderens død i 1698 samt de naturligt fra Jakob selv stammende oplysninger om farmoderen Katrine Kleens død kort efter faderen, dog galt opgivet 1698 for 1699, og om hans giftermaal med Elisabeth Gangia og hendes fødsel, er ordene:

»dess fader dog 1648»,

Denne meddelelse kan derfor først være tilkommet senere end 1735 og snarest samtidigt med oplysningerne om Jakobs og Elisabeths dødsaar 1752 og 1753, altsaa *efter* sidstnævnte aar. De nævnte ord maa som de staar i teksten angaa Herman Tersmeden, men ham kan de ikke gælde, idet hans far, som det vil fremgaa af det følgende, døde 1625. Men hvis den mand, der har udvidet den her drøftede optegnelse, har faaet oplyst, at der døde en Tersmeden som forvalter af Larsbo i 1648, var det jo kun naturligt, at han opfattede denne forgænger af Herman som sidstnævntes far, og indtil positive oplysninger om noget andet foreligger, vil jeg derfor betragte denne oplysning som et vidnesbyrd om, at en *broder* til Herman døde paa Larsbo i 1648.

Ifølge Reinholds et par gange i det foregaaende nævnte optegnelser havde Herman ialt 4 sønner og 7 døtre. Af dem er allerede omtalt: *Katrine* vist født maj 1648 og gift 1666, *Magdalene* født $\frac{6}{2}$ 1650, død $\frac{7}{7}$ 1651, *Elisabet* hjemme 1673, gift c 1674 og død 1675, *Reinhold* født $\frac{25}{7}$ 1655, *Peter* født c $\frac{1}{2}$ 1657, *Maria* og *Kristina* begge hjemme i 1673 og begge gift i Söderbärke $\frac{29}{8}$ 1680, ialt 2 sønner og 5 døtre. Der mangler altsaa 2 sønner og 2 døtre. Sammenholdes de kendte børns navne med bedsteforældrenes, taler sandsynligheden for, at der før Katrine har været 2 døtre, muligvis et tvillingpar, opkaldt efter bedstemødrene *Gertrud* og *Magdalene*, samt en søn, opkaldt efter farfaderen, *Thomas*, idet de 2 kendte sønner har navn efter henholdsvis farfars far og morfar. Den 4de søn er rimeligvis, ligesom

datteren *Elisabet*, fra tiden mellem Magdalenes og Reinholds fødsler, og har vel været opkaldt, enten efter morfaderen *Peter* eller efter moderens stiftar *Nicolaus*. Disse 4 børn er utvivlsomt alle døde som smaa, saaledes at man kan opstille følgende genealogi over slægtens ældste led i Sverige.

Table I.

. *tor Smede*, død 1648 i Söderbärke, forvalter paa Larsbo i Söderbärke. Hans enke gift 2) c 1649 i Söderbärke *Henrich Helbec* født $\frac{2}{6}$ 1623 i Slesvig-Holsten, død $\frac{20}{6}$ 1652 i Söderbärke, forvalter paa Larsbo. Enken hed maaske *Annike* og var isaafald født paa Västerbyhytten i Söderbärke, samt begravedes fra Klockarbo sammesteds 1675 $\frac{4}{7}$, dog er der her maaske tale om en datter født c₃ 1645. Isidstefald er det datteren som er født paa Västerbyhytten, og saa maa enken være død mellem 1667 og 1673.

Table II.

Herman tor Smede, højtysk *zur Schmiede*, svensk *Tersmeden* født c₂ 1610, død $\frac{1}{11}$ 1667 i Söderbärke, ansat paa Ölösa c 1636, sammen med Jakob Piet arrendator af dette værk $\frac{29}{4}$ 1640 til værkets nedlæggelse c 1648, vistnok nogle aar ved Skultuna messingværk, derefter forpagter af Larsbo bruk, vist fra juni 1652. Gift 1644 i Skultuna(?) *Katrine Kleen* født $\frac{1}{3}$ 1623 i Liège, død 1699, begr. $\frac{2}{10}$ i Söderbärke, datter af mineralogen *Peter Kleen* død c 1627 i Skultuna, og *Gertrud Rougland*, gift 2) c 1628 *Nicolaus Nothman* forvalter af Skultuna; kom c 1626 til Sverige, og boede efter mandens død 1667 paa Klockarbo i Söderbärke.

4 sønner og 7 døtre, af hvilka 2 sønner og 4 døtre overlevede faderen.

1—3 Vistnok en søn *Thomas* og døtrene *Gertrud* og *Magdalene*, de sidste maaske tvillinger, fødte 1645—47 i Gryt, og døde smaa.

4 *Katrine tor Smede* født c $\frac{1}{5}$ 1648(?) i Gryt, død 1697 begr. $\frac{30}{5}$ i Söderbärke. Med broderen Reinhold opdraget hos farbroderen *Thomas tor Smede* i Hillerød i Danmark 1663—1666. Gift 1666 i Söderbärke *Jakob Robsahm* født c 1646 i Söderbärke, død 1716 i Karlskoga, søn af *Kristian Robsahm* (født c 1615 i Skotland, begr. 1685 $\frac{32}{5}$ i Söderbärke) og *Katharina Bertelt* (født c $\frac{1}{3}$ 1624 i Tyskland, begr. 1694 $\frac{22}{3}$ i Söderbärke), forvalter paa Nyhytten eller

- Björshöyten i Norrbärke sogn fra c 1666 til efter 1679, af Malingsbo bruk i Söderbärke sogn før 1681 til efter 1697. Senere gengift og ejer af Bofors bruk i Karlskoga i Värmland. Med Katrine Tersmeden 11 sønner og 3 døtre.¹
- 5 *Magdalene Torsmede*, født $\frac{6}{2}$ 1650 i Skultuna(?), taget i pleje hos onklen Henrik Helbec paa Larsbo i Söderbärke, hos hvem hun døde $\frac{7}{7}$ 1651, 1 aar og 18 uger gl.
 - 6 En søn vistnok kaldet *Peter* eller *Nicolaus* født c. 1651 og død lille.
 - 7 *Elisabet Torsmede* født c. 1653, død 1675 paa Jönsarbo i Heds sogn, hjemme hos moderen i 1673, gift c 1674 i Söderbärke med *Frederik Angerstein* født c. 1642 paa Turbo i Hedemora sogn, død 1675 som ejer af Jönsarbo, søn af den 1639 til Sverige indkaldte *Anders (von) Angerstein*, født $\frac{7}{10}$ 1614 i Bennikenstein i hertugdømmet Halberstadt, død $\frac{22}{9}$ 1659 paa Turbo, gift 2) c 1640 vist paa Turbo *Anna Katrine Dorns* født c 1617 vist paa Turbo, død $\frac{2}{3}$ 1675 paa Turbo.² Ingen børn.
 - 8 *Reinhold Tersmeden* født $\frac{25}{7}$ 1655 på Larsbo, se tavle III.
 - 9 *Peter Tersmeden* født c $\frac{1}{2}$ 1657 i Söderbärke, begr. 1695 $\frac{26}{6}$ i Söderbärke, 38 aar 27 uger og 4 dage gammel, forvalter paa Västerbyhytten i Söderbärke. Ugift.
 - 10 *Marie Tersmeden*, vistnok tvilling, født c 1659 i Söderbärke, hjemme 1673, gift 1) $\frac{29}{8}$ 1680 i Söderbärke *Förgen Kort* bruksskriver paa Hällsjöhytten i Norrbärke sogn, død 1692 i Norrbärke, og maaske gift 2) c 1693 med dennes eftermand paa Hällsjö *Isak Lund*. Med Kort vistnok 4 børn: *Kristoffer* døbt 1681 i Söderbärke, *Herman* døbt 1684 $\frac{8}{6}$ i Norrbärke, *Katrine* nævnt i husförhörlängder og *Förgen* døbt 1689 $\frac{16}{8}$ i Norrbärke.
 - 11 *Kristina Tersmeden* vistnok tvilling født c 1659, ellers født c 1661 i Söderbärke, hjemme 1673, gift samme dag som søsteren Marie $\frac{29}{8}$ 1680 i Söderbärke med *Mathias Hammarbeck*, der maaske er fra Högbo bruk i Högbo sogn, Gäfneborgs län.

¹ ÖRNBERG anfører 5 s. 396: 13 sønner og 3 døtre, men af disse beror nr 4 afgjort og nr 5 vistnok paa et par misforstaaelser. I kirkebøger og husförhörlängder kan kun paavises 14; af disse er de 6 ældste døbt i Norrbärke, de 7 yngste i Söderbärke, mens daab for nr 7, der nævnes i husförhörlängd for Söderbärke og nr 11, der paa samme maade nævnes i husförhörlängd for Söderbärke ikke er indført.

² Se LEIJONHUFVUD: Ny svensk släktbok (1906) side 86 og ALF GRABE: Upp-täckten av ställets kritiska punkter i »En Bergsbok till Carl Sahlin» side 268.

Tavle III.

Reinhold Tersmeden født $^{25}/_7$ 1655 i Söderbärke, død $^{23}/_8$ 1698, begr. $^{2}/_{10}$ i Söderbärke 43 aar 5 uger gl., opdraget hos farbroderen Thomas tor Smede i Hillerød i Danmark 1663—1666, efter sine egne optegnelser »fattig och faderlös» i 1667, 1674 forvalter paa Gisslarbo hammer for senere raadmand Jöns Person i Köping, paa hans vegne tillige participant i Skinskatteberg, Baggå og Liksjö i Söderbärke 1675. Jöns Person døde 1676; enken Anna Schrymsieur ægtede Hercules Strang, og som enke efter ham udtalte hun c₃ 1700 følgende meget anerkendende ord:

— — — och salig Reinholdt Tersmeden, de tänkte ärliga och gjorde sina räkningar riktiga, derfor har Gud hjelpt dem till stor heder och rikedomar.¹

1676 forvalter paa Norrhammer i Heds sogn, nu V. Skedvi, for købmand Robert Petré. Fra $^{2}/_1$ 1679 med Lars Dahl for fru Elisabeth Funck arrendator af Larsbo bruk i Söderbärke, 1682 omtrent fra midsommertid at regne alene arrendator af, ogsaa kaldet inspektor for Larsbo bruk. 1693 tillige arrendator af Hedhammer med flere, og var da en meget velhavende mand. Ved datteren Elisabeths begravelse i 1695 gav han saaledes sort klæde til kirken og til de fattige »1 tunna 4 fjärdingar spannmål».

Og ved hans egen og datteren Helenes begravelse i 1698 hedder det under henholdsvis begravelse og testamentpenge:

1698] oktober 2: Reinhold Tersmeden på Larsbobruk, en gång giff, en förnähm och mycket from man, 43 år 5 wickor.

1698] oktober 2: Reinhold Tersmedens dotter allenast 10 wickor och en half.

1698] oktober 2: Reinhold Tersmeden på Larsbo: 300 daler kopparmynt i testamente till kirkian 2 stycken silfver liuusstakar och till de fattige 50 daler kopparmynt.

Begravelsen har sikkert været meget fornem, ti, skønt Helene døde den 24 juli og faderen den 23 august, saa fandt begravelsen først sted den 2 oktober, rimeligvis fordi det Tersmeden-ske gravkapel netop blev indrettet i den mellemliggende tid.

Gift $^{2}/_6$ 1682 i Bro med *Kristina Börstelia* født $^{20}/_{11}$ 1663 i Stockholm, død $^{4}/_8$ 1719 i Västerås, men ikke begravet der, datter af *Lauritz Jakobsson*(?) *Börstelius* (som 1668 blev præst i Sänga og Skå paa Svartsjölandet, död i Sänga 1672), gift før 1662 *Regina*

¹ L. L. LORICHS: »Ur ett gammalt arkiv» s. 33 — efter CARLBORG: »Kohlswa järnverk» s. 44.

Christina Elbfas, gift 2) 1673 med häradshövding Peder Larsson Höök, ejer af Kolsva bruk i Bro $^{22}/_{22}$ 1675, 1687 adlet Gyllenhöök. Kristina Börstelia ægtede 2) $^{3}/_{2}$ 1700 i Söderbärke *Fonas Folkern Larsson* født $^{22}/_{3}$ 1661 i Stora Tuna, død $^{24}/_{4}$ 1727 i Ludvika, søn af præsten magister *Lauritz Jonsson Folkern* og *Anna Salberg*, inspektor hos grev Rutger von Ascheberg paa Sövdeborg, landssekretare 1699—1700, overtog Kolsva $^{1}/_{2}$ 1700. Arrenderade Ludvika bruk 1711, købte fundrettighederne i Silberg 1711, vice lagmand i Stora Kopparbergs län, ordinarie i Närke 1711, lagmand i Västmanland og Stora Kopparbergs län 1712, landshövding i Stora Kopparberg 1713, tillige i Västmanland 1716, tog afsked af statstjenesten 1720, ejer af Ludvika bruk med Väster Silberg 1726, tillige ejer af Lissjö ved Skultuna. — 1711 med 5 af stiftbørnene adlet *Cedercreutz*, 1719 friherre.

Med Tersmeden 13 børn:

- 1 *Jakob Tersmeden* født $^{24}/_{2}$ 1683 paa Kolsva bruk i Bro sogn, ikke adlet *Cedercreutz* i 1711, men $^{22}/_{22}$ 1751 med navnet *Tersmeden* og stamfader for den adelige slægt *Tersmeden*.
- 2 *Herman Tersmeden* født $^{3}/_{2}$ 1684, døbt $^{6}/_{2}$ i Söderbärke, 1711 adlet, friherre og greve *Cedercreutz*.
- 3 *Regina Katrine Tersmeden* født $^{1}/_{2}$ 1686 maaske paa Kolsva i Bro, da hendes daab ikke er anført i Söderbärke kirkebog, død 1724, gift kamrerer *Anders Berk* født $^{20}/_{2}$ 1662, død 1734.
- 4 *Thomas Tersmeden* født $^{4}/_{10}$ 1687, døbt $^{9}/_{10}$ i Söderbärke, ejer af Kolsva efter moderens død 1719, død $^{24}/_{8}$ 1721. Gift 1716 *Fohanne Margrethe Djurclou* født $^{26}/_{3}$ 1683, død $^{6}/_{7}$ 1765, datter oberst *Niels Djurclou* og *Elisabeth Morgenstjerne*. 4 døtre.
- 5 *Maria Tersmeden*, tvilling, født $^{25}/_{9}$ 1688, døbt og død samme dag.
- 6 *Magdalene Tersmeden*, tvilling, født $^{25}/_{9}$ 1688, døbt samme dag i Söderbärke, død c $^{23}/_{10}$, 29 dage gl.
- 7 *Margrethe Tersmeden* født $^{22}/_{5}$ 1690, døbt $^{26}/_{5}$ i Söderbärke, 1711 adlet, friherreinde *Cedercreutz*. 2 gange gift.
- 8 *Reinhold Tersmeden* født $^{2}/_{9}$ 1691, døbt $^{6}/_{9}$ i Söderbärke, 1711 adlet, friherre *Cedercreutz*.
- 9 *Kristina Tersmeden* født $^{26}/_{12}$ 1698, døbt $^{28}/_{12}$ i Söderbärke, død 1759. Gift 1) $^{26}/_{5}$ 1708 kancelliraad *Daniel Plaan* født 1672, død $^{9}/_{3}$ 1731. 2) 1733 öfveritnt. *Vilhelm Nisbeth* født 1681, død $^{1}/_{9}$ 1767.

- 10 *Elisabeth Tersmeden* født $\frac{1}{2}$ 1694, døbt $\frac{7}{2}$ i Söderbärke, död c $\frac{19}{12}$ 1694, begravet $\frac{29}{12}$ sammesteds, 1 aar 11 maaneder og 18 dage gl.
- 11 *Anna Marie Tersmeden* født $\frac{11}{3}$ 1695, døbt $\frac{19}{3}$ i Söderbärke, 1711 adlet, friherreinde *Cedercreutz*. Gift 1 gang.
- 12 *Beate Tersmeden* født $\frac{9}{12}$ 1696, døbt $\frac{13}{12}$ i Söderbärke, 1711 adlet, friherreinde *Cedercreutz*, død $\frac{6}{8}$ 1713, ugift.
- 13 *Helene Tersmeden* født $\frac{18}{5}$ 1698, døbt $\frac{19}{5}$ i Söderbärke, død $\frac{24}{7}$ 1698 sstds. 10 $\frac{1}{2}$ uge gammel, begravet sammen med faderen $\frac{2}{10}$ i Söderbärke.

Om slægtens senere skæbne henvises til stamtavlerne Tersmeden og Cedercreutz hos Anrep, samt det af major Petrus Tersmeden i 1922 udgivne lystryk over ätten Tersmeden i Sverige.

II

Hvorledes sammenknytningen til slægten St Lary foregik.

Første gang denne afstamning nævnes er i Rehbinders Matrikel af 1794. I den foregaaende matrikel af 1782 var under adelige ätten nr 1940 opført amiralen *Carl Tersmeden*, og hans biografi anført. Men i matriklen 1794 hedder det side 241:

1940 Tersmeden. Viceamiralen Carl, är chef för 2:dra volontaire-regimentet. Efter erhållen pålitelig underrättelse om denna ätts ålder och ursprung, har jag trott mig härstädes vinna tilfälle, at lämna en fullständigare beskrifning, än den, hwilken framlidne herr canzlirådet och riddaren von Stjernman, och äfvenledes jag til förene gifwit:

Tersmedenske ätten härleder sig ifrån Frankrike, och anser til sin stamfader herr Guillaume de Saint Laris af huset de Terme, som satte sig neder i Never i Bourgogne. Denne har varit född och upfostrad i den protestantiska läran, intil des den grufweliga förföljelsen öfwergeck Huguenotterna, hwilken kom i fuld utöfning under Carl IX och Catharina Medicis regering år 1572, då det förskräckeliga blodbadet, Parisiska brölloppet kalladt, anställes, hwars grymhet sträckte sig til alla orter, där någon Huguenotte ännu vistades. Herr Guillaume, gift med Lovise de Briquemaut, nödgades fördenskull med sin hustru söka en säkrare ort; i hwilken afsigt de också flygtade ifrån Nevers til Fri-

bourg, och undweko därmed den dem förestående faran, innan dödsbudet hunnit framkomma. Han tilbragte wäl härstädes någon tid; men som han också på denna ort började förspörja någon osäkerhet, så wäl utaf regeringen, som sine anhöriges trolöshet, af hwilka de fleste woro catholiquer; så måste han med förenämnde sin fru för andra gången taga til flykten, då han begaf sig til Graubunt i Schweiz, där han satte sig neder i das Hoge Gericht Betton, och des loos Jungschmitter, hwarest han lefde okänd, sedan han bårtlagt namnet Guillaume (sic!), och i det stället kallat sig Zeerschmitten.

Efter et længere stykke om de mere berömte medlemmer af slægten St Lary de Termes hedder det herefter:

Denne Guillaume eller Zeerschmitten lefde sedermera i fattigdom, och upfödde en sin son, wid namn Renaud, uti bergswetenskapen, men isynnerhet mässingstilwerkningen. Renaud blef gift med Maria von Tegenburg, hwilken lämnade honom flere barn, hwaribland sonen Herman, som förskaffat sig fadrens insigter, blef af högstsallig konung Gustaf Adolph införskrifwen til Swerige, och anlade härstädes det första mäsingsbruk.

Med sin hustru Catharina von Klein, blef han farfader til framlidne bergsrådet Jacob Reinholdsson Tersmeden, som 1751 d. 22 nov. wid konung Adolph Fredrics kröning uphöjdes i adeligt stånd och wärdighet, samt farfars far til vice amiralen och commendeuren Carl Jacobsson Tersmeden . . .

Åt disse oplysninger, omend ad omveje, stammer fra amiralen, vil fremgaa af følgende gengivelse af amiralens i 1795 nedskrevne slægtsoptegnelser, der, da amiralen var født $^{23}/_4$ 1715 paa Larsbo, er skrevet i hans alders c 80 aar, c 2 aar før han døde $^{22}/_{12}$ 1797.

TERSMEDISKA SLÄKTREGISTRET,

samlat från 1502, då dess första upprinnelse blivt känt och fortsatt till 1795 års slut

av

Carl Tersmeden,

viceamiral och kommendör av kongl. swärds orden.

Att giva min läsare liten kännedom, vad som föranlätit mig till detta släktregisters sammanskrivande, får jag först nämna, det jag 1735 under mitt vistande i Haag träffade logera tillsammans med en ung kapten av Saliska Schweizer regementet uti holländsk sold wid namn von Dersmeden och vi lierade inom en månad sådan vänskap, att

vi gjorde ett ekipage tillsammans. Bruket här lika som i Tyskland att hos främmande kavaljerer lägga artikeln von för ens namn, blev även mitt öde, varigenom von Dersmedens och von Tersmedens namn ofta bortblandades och i societeten åstadkom löjliga händelser, så att de mesta husen trodde vi voro av en och samma familj, ehuru genom någon händelse att ena grenen utspritt i Sverige, och den andra i Schweiz, emedan endast initialbokstäverna D. och T. differerade.

Detta gjorde von Dersmeden uppmärksam och började tro möjligheten härav, frågade mig, huru långt tillbaka jag kände min familjs upprinnelse? Jag lämnade honom, vad jag visste och i min ungdom hört, att min farfaderns fader, som först flyttat till Sverige hetat Herman Zeerschmitten gift med en Catharina Klein, och han sedermera ändrat sitt namn, kallat sig Tersmeden; men om hans härkomst hade jag ingen kunskap. — Då ha våra vänner rätt, som souponerat oss vara av en och samma familj, svarade han, jag skall i morgon med posten låta hämta min genealogi från Breda, där min garnison är, och därav få den glädjen visa Eder, det vi härstamma från en och samma rot, ty min farfaderns fader hette äfven Zeerschmitten och jag vill påminna mig, att vår farfaderns farfader hade 2 söner, så att det ofelbart måste vara samma familj. — Vi bemötte då varandra som släktingar och i nästa vecka fick han sin genealogi, vilken blev vårt morgonstudium flere dagar, och varav jag fick taga en avskrift; dock dess vidlyftighet uti en lysande biografi över den ännu i Frankrike florerande grenen av samma rot, varifrån vår härkomst utspriddes, var mig allt för vidlyftig, då jag ej satte någon vanité däruti att räkna släktskap med höga anor, tog därför endast avskrift av den mindre lyckliga grenen, varifrån vi härstammade och lämnade allt det övriga av duc, pairs och marechaux de France, varpå von Dersmeden satte mycket värde.

Följande avskrift ifrån 1552 var för mig tillräcklig, ehuru hans genealogi briljerade ifrån 1502 med stora män.²

Renaud St. Laris de Termes, lieutenant general och guvernör i Bourgundien, hade med dess fru Marie Louise Bellemont 2:ne söner, då han 1554 avled och lämnade sin änkefru på Terme, deras stamgods vid Nevers.

Louis St. Laris, äldste son, var redan 2 år före modrens död brigadier och hade uti Orleans gjort ett stort och rikt gifte.

Guillaume St. Laris gick ej i tjänst, utan blev som herre av godset hos sin moder, född 1547. Då han 1567 gjorde en utrikes resa genom Schweiz, Böhmen, till Italien och på återkomsten uti Friburg blev dödligen kär uti en ung skön flicka av adligt hus vid namn Briquemont, men till hans olycka var hon av protestantiska läran, så att föräldrarna ej ville lämna tillstånd till deras förening, utan [han] måste med oförrättade ärenden resa till sitt.

Hemkommen dör hans moder några dagar efter. Hans häftiga kärlek bragte honom till den desperation, att han strax efter modrens död återreser till Friburg och där efter kort vistande övergår till den protestantiska lärans bekännelse, varigenom han 1569 fick sin önskan fullbordad

² Se det följande.

och blev gift med Louise de Briquemont, som nyss fyllt 17 år, och reste till hans stora egendom i Bourgundien. Hans kärlek och hennes charm stämde överens, så att de till hans mera säkerhet avtalte, att aldrig någon skulle få veta, det han changerat religion, och ehuru övertygad om preferencen av den reformerta, såg han sig par politique oblikerad att utvärtes bevista den katolska religion, varuti han var född.

1570 i maj fick detta unga paret en dotter, som uti katolska kyrkan kristnades med namn Louise. Han har förmodligen ej i alla fall så kunnat cachera sin övergång till reformerta läran, att icke dess sluga bikt-fader drog någon soupçon, det Guillaume av sin frus lära vore smittad.

När nu huguenottförföljelse i Frankrike under Carl d. IX och Catarina de Medicis började 1571 utbryta och sträckte sig till alla av den läran, såg han sig nödsakad avsända sin unga fru till sina föräldrar i Friburg med dess lilla späda dotter och trodde, det han själv med sin föreställning att vara äkta katolik kunna så länge soutinera sig, till dess han fick förvandla sina mobilier i kontant att då resa till sin unga fru; men följande året, då religionsraseriet utbrast till den gruvlighet, som Parisiska bröllopet utmärkte, och prästernas outsläckliga hat mot huguenotterna ej skonade någon, som misstänkt vara av denna lära smittad, såg Guillaume St. Laris sig nödtvungen att förklädd och helt ensam med några 100:de louisdorer han samlat i all tysthet flykta utur riket, och av dess hätska bikt-fader samt broder så förföljd, att då han äntligen undankommit till Friburg hos sin hustru och svärföräldrar, hade hans religions förföljare där sådana anstalter, att han ofelbart blivit gripen, så framt hans svärfader ej redan fått underrättelse om detta försåt, och varigenom Guillaume under ny förklädnad och genom svärfadrens försorg lyckligt undankom till Graubunderland och distriktet Jounschmitter, där Briquemont hade nära släktingar vid namn Zeerschmitten, vilket namn St. Laris antagit, och levde där incognito.

1571 i december föll hans fru i barnsäng och fick en son, Renaud kallad, och hade från sin man ständiga underrättelser; men han vågade ej återkomma till Friburg, dock resolverade frun att följande året flytta till sin man med sina bägge späda barn och av hennes föräldrar där soutinerade uppfostrades barnen uti protestantiska läran med all möjlig soin. Födde av vackra och hederliga föräldrar fingo de all den education, som skulle med framtiden visa deras börd.

Dottren Louise uppväxte som en ortens största skönhet, och dess lyckliga talanger satte henne uti allas estime.

Renaud (även vacker figur och kvick) applicerades att få de kunskaper uti handel, varigenom han med tiden som fattig gosse [skulle] kunna finna sin bärgning.

1580 avled Guillaume Zeerschmitten och lämnade sin unga änka med desse 2:ne barn under nog knapp utkomst, ty hennes fader avled även året förut, dock saknade hon ej en nödtorfig utkomst till sin och barnens soutien, och dottren tilltog så i skönhet, att hon allmänt omtaltes.

1585 hade försynen utsett bägge desse barnens framtida lycka, då en ung handlande vid namn Togenburg från Ertzbergen uti Böhmen,

som för dess rike faders stora handelskontor uti Jounschmitter hade affärer [, anlände dit].

Han blev känd med den sköna Louise, blir dödligan kär, begär henne till hustru; men som hon nyss på 15 året, ville modren ej lämna sin unga dotter från sig; dock blevo de sins emellan i tysthet förlovade och efter flitig korrespondens återkommer Hindrich Togenburg 1587 till sin sköna, och deras giftermål fullbordades. Mågen, som kände dess svärmoders knappa villkor och tillika fattade mycken vänskap för sin nya svåger, vars framtid han trodde sig kunna genom sin fader befordra, oblierade svärmodren låta Renaud göra sin syster sällskap. Bägge syskonens kärlek för varandra förmådde utverka modrens bifall, och de avreste till Ertzbergen. Där ankomne, med mycken glädje av Togenburgs föräldrar emottagne, togs Renaud först på kontoret, där han fick kunskap om sin patrons ägande koppar- och mässingsverk där i nejden, fattade lust till denna rörelse och blev på dess svågerns tillstyrkan på dess 18 år lämnad vid Togenburgska bergverken att där inhämta desse kunskaper samt tillika kontrollera driften och tillverkningen. Detta utförde han med så mycken flit och eftertanka, att han vann sin patrons vänskap i den grad att bliva dess måg och intressent, vilket giftermål 1613 fullbordades med Maria Togenburg, och förblev vid direktion av dess svärfaders bergverk allt till dess död 1627.

Deras barn voro:

Hindrich Zeerschmitten född 1615. Det var sedermera kapten von Dersmedens stamfader, vars son sedermera gift i kanton Bern i Schweiz, där dess efterkommande ibland patricierne är i mycket anseende.

Herman Zeerschmitten född 1616. Blev hos dess fader uppfostrad vid desse bergverk att lära grundligen känna desse metallers förädlande. Systrarna Maria, född 1619, och Josepha, född 1621, går jag här förbi som ej hörande till vår släkts efterkommande [!].

Här har jag anfört den fullständiga underrättelse jag av von Dersmedens genealogi vår släkt rörande till deras första ursprung, och nu vill anföra de övriga orsaker, som animerat mig detta lilla arbete.

Uti kanslirådet Stjernmans svenska matrikel tros, att Tersmediska släkten härstammar från Flandern, möjligen av den orsak, att denne släktens stamfader, som först flyttade hit till Sverige, hade dess gifte från Lüttich.

Uti lagman baron Rehbinders svenska matrikels V:te del, pag. 241, har jag vid tillfälle funnit, det han väl hänleder Tersmediska ätten utur huset St. Laris de Terme, men varest han erhållit denna underrättelse är mig obekant, då den i flere delar [är] mycket skiljaktig² med vad jag utur kapten von Dersmedens autentiska och omständliga genealogi allt ifrån 1502 till 1730 sett och extraherat, vilket dokument i anseende till dess omständliga biografier bör äga vitsord.

I min ungdom hörde jag av min fader, det han ej heller ägde kännedom om dess farfaders födelse ort, utan i anledning av det namn

² Se det följande.

han fört vid dess inkomst i Sverige, trodde honom vara från Skottland eller Irland.

Desse tre särskilda meningar blev föremålet av mitt företagande att lämna mina efterkommande en pålitligare underrättelse om vår släkts härstammande, som bör anses autentisk, då den är utdragen utur en fullständig genealogi, där dess biografi för var och en [är] redigt utförd och dessutom fylld med en artig anekdot, som tyckes upplysa orsakerna, att vår i Sverige inkomne stamfader arrenderade Larsbo bruk, som då tillhörde hans hustrus morbroder Marcus Kock, stamfader till Cronströmska ätten och år 1626 av konung Gustav Adolf införskriften till Sverige såsom myntmästare och ganska kunnig uti metallers tillverkningar och förädlingar, anlagt Skultuna mässingsbruk samt Larsbo, Malingsbo och flere järnbruk, född i Lüttich 1585, svåger till vår stammoders fader Peter Klein, varav släktskapen förmodligen bragt honom att uppdraga dess systems måg arrendet av Larsbo.

Denne anekdot har mycket bidragit, att jag sedermera genom korrespondens samlat Tersmediska släktens genealogier — — —.

I denne beretning undrer amiralen sig ganske vist over de afvigelser der er mellem hans beretning og Rehbinders, og han overspringer i modsætning til Rehbinder alle oplysninger om de fornemme Franskænd, som hørte til slægten, i det »jag ej satte någon vanité däruti», nemlig i modsætning til hans studiefælle den hollandske kaptejn Dersmeden.

Men i 1735, da han selv kun var 20 aar gammel, har sagen sikkert stillet sig anderledes for ham, og ihvertfald er det utænkeligt andet, end at han som tak for de fra hans far sendte oplysninger har sendt faderen en afskrift af de fra Dersmeden modtagne oplysninger. Det maa være en ikke synderlig god afskrift af denne meddelelse, Rehbinder i tiden omkring 1790 er kommet i besiddelse af. Dette forklarer fuldt ud afvigelserne, medens disse paa ingen maade kan faa en til at tro, at oplysningerne kan være kommet til Sverige paa nogen anden maade end netop gennem den ungdomsoplevelse amiralen havde, og som han i det foregaaende har givet en saa livlig beskrivelse af.

At den unge løjtnant Tersmeden under de forhold maatte falde kaptejn Dersmeden om halsen og anse ham som sin slægt er kun naturligt. Dersmedens oldefar *Hindrich Zeerschmitt*en født 1615, havde efter hans optegnelser en broder *Herman Zeerschmitt*en født 1616. Amiralens far Jakob Tersmeden fortalte sønnen, at han ikke vidste, hvor hans farfar stammede fra, men han vidste, at han hed *Herman*, var begyndt paa Ölösa bruk, og at han var blevet gift i 1644.

At betragte den svenske *Herman* som den samme som den i

1616 fødte *Herman Zeerschmitten* var en baade nærliggende og naturlig tanke, men havde amiralen, da han nedskrev sine slægts-optegnelser været noget mere opmærksom, vilde han alligevel nok have haft visse betænkeligheder. Paa stamtavlen over *Zeerschmitten* fandtes ingen broder *Thomas*, hos hvem Hermans søn Reinhold kunde opdrages, og da Herman har været paa *Ölösa* allerede c 1636, maa han efter al sandsynlighed ogsaa være født c 5 aar tidligere end *Herman Zeerschmitten*, hvormed muligheden for hans identitet med denne helt forsvinder.

Men den overbevisning om at have fundet det rette, som han havde haft fra 20 aars alderen, gjorde, at han ikke fik øjnene op for dette forhold, og derfor fortsatte den ovenfor gengivne indledning til slægtens historie med følgende fremstilling af den svenske stamfaders historie.²

VÅR STAMFADER HERMAN ZEERSCHMITTEN.

Född 1616 uti staden Hertzbergen i Böhmen av välmående föräldrar, uppföddes från yngre åren att få full kännedom av koppar- och mässingstillverkningen, som var hans faders yrke. Att häruti göra honom mera fullkomlig skickades han av dess fader år 1640 först att bese och taga kännedom av alla Böhmiska bergverk, sedermera till Sachsen att lära känna silvertillverkningen och slutligen till Lüttich att där hos den i hela Europa namnkunnige mineralogisten Peter Clein få studera under hans inseende de teoretiske delarne av alla malmarters rätta användande. Uti detta förmögna hus vann han sådan vänskap, dess läraktighet och kännedom gjorde, att han 1643 blev måg i huset, och gick sin svärfader till handa vid dess bruksdrift.

Troligt synes att Marcus Kock genom korrespondens med dess svåger Clein fått underrättelse om dess mågs stora kunskaper och i grund härav givit drottning Kristina anledning att införskrika *Zeerschmitten* till Svenska bergverkens och metallers förbättrande, varunder morbrodern haft eget intresse få employera en systemmåg vid någotdera av dess här anlagde bergverk; men med vad villkor visste ej den förutnämnde genealogi, men nämner endast, det han som förmögen år 1644 med dess unga fru Catharina Clein inflyttade till Sverige.

Det första prov han av dess kunskaper här avlade, har jag hört min fader säga, skedde vid *Ölösa* järnbruks förbättrande, som tillhörde greve Torstenson. Sedermera blev han av dess frus morbroder anlitad att förbättra *Skultuna* mässingsbruks tillverkning. Där han av någon händelse ändrade sitt namn och kallade sig *Tersmeden*.

Från *Skultuna* overtalte Marcus Kock honom emottaga *Larsbo* bruks arrende, och under dess vistande där anlade han för egen räk-

² Dette stykke følger i hans fremstilling umiddelbart efter det ovenfor gengivne afsnit.

ning Kolsva bruk på Hedströmmen, och avled 1667 på Larsbo, där han lämnade sin hederliga änka med fyra barn, och vår stammomoder blev likafullt kvarboende, till Kolsva var fullbyggt, då hon 1681 ditflyttade, och Larsbo-arrendet uppdrogs hennes äldsta son, som hade den glädjen fågna sig av dess hulda moder allt till 1698, då hon på Kolsva avled.

Mens det første stykke synes bygget paa en nogenlunde sammenhængende beretning, saa er det her gengivne afsnit i hovedsagen amiralens ikke synderligt gode følgeslutninger af det foreliggende stof.

Af Reinholds optegnelser fremgaar, at Peter Kleen døde i Sverige, da datteren var 4 aar gammel, altsaa c 1627. Hermans rejse til Böhmen, Saxen og Liége i 1640 og det der stedfindende giftermaal er altsaa fuldkommen frit opdigtet. Indflytningsaaet 1644 er ogsaa opfundet, det er bryllupsaaet her gaar igen.

At Herman begyndte paa Ölösa, som amiralen siger, at hans far havde fortalt ham, er rigtigt, men han er sikkert begyndt der som skriverdreng uden særlige kundskaber, hverken angaaende messing- eller jærntilvirkning. Hvad han har endt med at kunne, har han lært paa værkerne i Sverige.

Det er sandsynligt, at oplysningen om hans ophold i Skultuna er rigtig, maaske ogsaa, at han arrenderede Larsbo af Marcus Kock, men hele resten er fri fantasi. Han efterlod sig ikke 4 børn, men 6, hans mor døde ikke i 1698 paa Kolsva, men i 1699 paa Klockarbo under Larsbo, og efterretningen om, at han anlagde Kolsva, er uden nogen forbindelse med virkeligheden.

Dette værks historie foreligger nemlig klart oplyst gennem den af Kolsvas nuværende ejer bruksägare Kristoffer Huldt ved H. Carlborg i 1924 udgivne »Kohlswa Järnverk», og det fremgaar af denne bog, at der meget tidligt har været drevet jærntilvirkning i Kolsva, men at den gamle hammerplads var øde i 1640. $\frac{1}{8}$ 1641 opnaaede Olof Michelson Hising imidlertid tilladelse til at opføre en ny hammer, der efter hans død blev drevet først af en søn, saa af en svigersøn, der $\frac{11}{11}$ 1675 solgte den til:

Peder Larsson Höök, 1687 adlet *Gyllenhöök*, født 1643, død $\frac{20}{8}$ 1706 paa Kolsva i Bro, søn af kronobefallningsmand i Olands härad, senere borgmester i Östhammar *Lars Andersson Höök*, broder til Raphael de Geers hustru Elisabeth Höök, c 1661 bokhållare og kamrerare hos grevinde Ebba Brahe, der 1652 havde overtaget en væsenlig del af Louis de Geers ejendomme, og som døde 1674, hvorefter Höök $\frac{11}{11}$ 1675 købte Kolsva for 15 000

daler kopparmynt, 1682 blev häradshövding i Norrbo, Norbergs og Skinnskattebergs herreder, og 1685 af kronen tilbyttede sig Ängelsbergs hammer 1685.

Han var bekendt for de gode jagtmiddage han gav Carl XI, saaledes $\frac{26}{3}$ 1687, $\frac{20}{2}$ 1688, og $\frac{26}{2}$ 1691, hvilket næppe var uden forbindelse med hans adling i 1687. Fik $\frac{26}{11}$ 1692 tilladelse til at anlægge endnu en hammer ved Kolsva, den var færdig 1694.

Gift c 1673 *Regina Kristina Elbfas*, der 1) før 1662 var gift med præsten *Lars Jakobsson*(?) *Börstel* (*Laurentius Börstelius*). Han formodes født i Roslagen, synes ikke immatrikuleret ved Uppsala universitet, i 1663 bosat i Stockholm, formodentlig som lærer, 1668 fuldmagt paa Sånga og Skå pastorater paa Svartsjölandet, død der 1672. Med Gyllenhök fik hun sønnen *Anders* i 1674 og af ægteskabet med Börstel bragte hun ham børnene:

Jakob Börstel, vel ogsaa født i Stockholm, forvalter Kolsva 1688, fik rejsepas for at undersøge nordlandske mineralforekomster $\frac{2}{4}$ 1701, og vistnok identisk med bruksforvalteren af samme navn i Stabäck i Norbergs bergslag 1724.

Kristina Börstel, født 1663 i Stockholm, død $\frac{4}{8}$ 1719 i Västerås. Gift 1) $\frac{1}{6}$ 1682 i Bro *Reinhold Tersmeden* født $\frac{25}{7}$ 1655 i Söderbärke, død $\frac{23}{8}$ 1698 sammesteds, forvalter af Larsbo 1679. Gift 2) $\frac{3}{1}$ 1700 i Söderbärke *Fonas Folkern Larsson* født $\frac{22}{3}$ 1661 i Stora Tuna, død $\frac{24}{4}$ 1727 i Ludvika, 1711 adlet *Cedercreutz*, friherre 1719.

Hendes ældste søn *Jakob* fødtes $\frac{24}{2}$ 1683 paa Kolsva og hun og hendes 2den mand overtog Kolsva $\frac{1}{1}$ 1700, som efter hendes død i 1719 overlodes til sønnen *Thomas Tersmeden*.

Naar man ser, at disse kendsgerninger i amiralens gengivelse kan blive til, at Herman Tersmeden anlagde Kolsva (før sin død 1667), at den først blev færdigt 1681, hvorefter hans enke flyttede did, og døde i 1698, skönt hun lige til sin død i 1699 blev i Söderbärke, ja saa er man ikke paa forhaand synderlig tilbøjelig til at tillægge amiralens oplysninger om endnu ældre slægtled synderlig værdi.

Men da det paa den anden side naturligvis ikke godt kan tænkes, at han skulde have digtet det hele, saa staar det spørgsmaal tilbage, om det af beretningen er muligt at udskille en kærne, som kan vises at være rigtig, eller i det mindste have en vis sandsynlighed for sig. For at lette overblikket, skal amiralens oplysninger først gengives i stamtavleform:

Renaud St. Lary de Termes født c₃ 1515, død 1554 paa stamgodset Termes¹ ved Nevers, lieutenant general og guvernør i Burgund. Gift c₂ 1544 *Marie Louise de Bellemont* født c₃ 1520, død 1567 paa Termes. 2 sønner.

- 1 *Louis St. Lary* født c₂ 1545 paa Termes, gift c 1565 i Orléans, officer.
- 2 *Guillaume St. Lary* født 1547 paa Termes, død 1580 i Graubünden. Ejer af Termes, udenlands 1567, gift 1569 i Freiburg reformert *Louise de Briquemont*, født c 1552 i Freiburg reformert. 1571 sendt til Freiburg, hvor han senere paa aaret fulgte hende, og strax efter maatte flygte til en af hendes slægtninge *Zeerschmitten* i Graubünden og Jungschmitten.
 - a *Louise St. Lary* født $\frac{1}{5}$ 1570 paa Termes, katolsk døbt, 1571 kaldet *Zeerschmitten*. Gift 1587 *Heinrich Togenburg* født c₃ 1560 i Erzgebirge, død som ejer af bjærgværker i Böhmen.
 - b *Renaud St. Lary* kaldet *Zeerschmitten* født $\frac{1}{12}$ 1571 i Freiburg, død 1627 i Böhmen, fulgte 1587 med svogeren til Böhmen, lærte messingtilvirkningen fra 1590. Gift 1613 *Maria Togenburg*. 4 børn.
 - 1 *Hindrich Zeerschmitten* født 1615. Stamfader til den hollandske slægt *Dersmeden* gennem en søn, gift i kanton Bern i Schweiz.
 - 2 *Herman Zeerschmitten* født 1616, oplært i messingtilvirkningen, stamfader til den svenske slægt *Termeden*.
 - 3 *Maria Zeerschmitten* født 1619.
 - 4 *Josepha Zeerschmitten* født 1621.

Helt frit opfundet kan alt dette som sagt næppe være, men en af fejlene er ikke svær at opdage. Naar man ser, at Louise St. Larys broder Renaud, der blev taget i huset og opdraget af svogeren Henrik Togenburg efter at han havde ægtet søsteren 1587, og senere optaget i hans virksomhed, først 26 aar senere, i en opgiven alder af c 42 aar, naar at ægte Henrik Togenburgs søster Maria, saa kommer man til at nære en i høj grad berettiget tvivl om, hvorvidt Maria Togenburgs mand Reinhold Zeerschmitten har noget som helst med Renaud St. Lary at gøre. Og tvivlen bliver til vished, naar man ser Reinhold Zeerschmittens børns navne.

¹ Termes ligger nord for Pyrenæerne c 40 km vest for Middelhavet.

Var han Renaud St. Lary, maa det anses for ganske utænkeligt, at han ikke skulde have kaldet to af sine børn *Guillaume (Villum)* og *Louise*.

Sammenhængen er sikkert følgende: Stamtavlen St. Lary er maaske rigtig, blot er Guillaumes søn Renaud død som barn. Datteren Louise er maaske som anført i 1587 gift med Henrich Togenburg, og ihvertfald er det denne Henrich Togenburg som er fader til den Maria Togenburg, der 1613 ægtede den c₃ 1585 fødte Reinhold Zeerschmitten.

Efter navnene at dømme maa denne Reinhold være søn af en *Herman Zeerschmitten*, født c₃ 1555, og denne kan, som det vil fremgaa af det følgende, meget vel være uægte søn af den c₂ 1532 fødte *Reinhold tor Smede* i Flensborg og født under sidstnævntes rejser før han 1562 satte bo i Flensborg. Dette vilde til en vis grad kunne forklare, at den hollandske slægt har søgt sig en anden afstamning, og i den anledning »regnet ud», at Reinhold Zeerschmitten maatte være den samme som Togenburgs svoger Renaud St. Lary.

Men naturligvis kan slægtskabet med Flensborgslægten ogsaa være fjærnere, og da snarest saaledes, at den formodede Herman er søn af en ellers ukendt *Reinhold*, kødelig fætter til Reinhold tor Smede i Flensborg.

Den eneste maade, hvorved man kan faa disse spørgsmaal afgjort, er naturligvis at finde oplysninger om disse personer i samtidige kilder. Men alle de undersøgelser familien Tersmeden i saa henseende har ladet anstille ved kyrkoherde Södersteen i Askersund i Czekoslovakiske arkiver og andetsteds har hidtil intet resultat givet, og det er derfor ikke mig muligt her at sige mere, end at sandsynligheden taler for, at grundlaget for de gamle genealogier maa søges i en stamtavle af omtrent følgende indhold:

Herman? Zeerschmitten født c₃ 1555, maaske søn af *Reinhold tor Smede* i Flensborg eller en fætter til denne af samme navn, men i øvrigt ukendt. Søn:

Reinhold Zeerschmitten født c₃ 1585, ansat ved de Tegenburgske bjærgværker i Erzgebirge. Gift 1613 med *Marie Tegenburg*, født c₂ 1588, datter af *Henrich Tegenburg*, gift 1587 *Louise St. Lary* født $\frac{1}{5}$ 1570 paa Termes ved Nevers i Bourgogne, datter af *Guillaume St. Lary* født 1547 paa Termes, død 1580 i Graubünden under Hugue-

notforfølgelserne, gift 1568 i Freiburg *Louise de Briquemont* født c 1552 i Freiburg. 4 børn:

- 1 *Henrich Zeerschmitten* født 1615, opkaldt efter morfar, og gennem en søn, gift i kanton Bern i Schweiz, stamfader til den hollandske slægt *Dersmeden*.
- 2 *Herman Zeerschmitten* født sidst i 1616, vist opkaldt efter farfar.
- 3 *Maria Zeerschmitten* født 1619, har moderens navn, men er maaske tillige opkaldt efter farmor.
- 4 *Josepha Zeerschmitten* født 1621, er vist opkaldt efter en af moderens slægt, rimeligvis hendes stiftmor.

III.

Beviser for den svenske slægts samhör med Flensborgslægten.

I forrige afsnit er det vist, at den svenske slægts stamfader Herman efter al sandsynlighed ikke er identisk med den i Erzgebirge 1616 fødte Herman Zeerschmitten. Af amiralens oplysninger fremgaar, at hans far ikke vidste, hvor farfaderen Herman var født, men den oplysning hans far Reinhold har efterladt os, at han og hans søster Katrine i aarene 1663—1666 blev opdraget hos farbroderen *Thomas* i Hillerød i Danmark kan maaske hjælpe os paa rette vej.

Desværre begynder Hillerød kirkebog ikke før 1697, men af byens skattelister fremgaar, at der har levet en mand af dette navn der i byen, at han er død c 1673, og at hans enke *Karen* 1678 havde 3 døttre boende hos sig, og at hun døde c 1679. Ad forskellig vej kan vi skaffe oplysninger om en datter *Margrethe* født c 1655, gift 1680, en søn *Reinhold* født c 1660, og en datter *Karen* født c 1662, gift c 1686 og 1703. Men disse oplysninger kan væsenligt øges, idet et ganske enestaaende tilfælde her kommer os til hjælp. ^{2/10} 1651 erhvervede han nemlig et kongebrev af indhold:

at vi, Thomis Thorsmede, borger och indvaaner udi vor kiøbstad Nachschouff, paa underdanigst ansøgning och begiering naadigst haffuer bevilget och tillat, at han sig udi Hillerøed liggendes for vort slot Frederichsborg maa nedersette och der falholde adskillige kram vahre

Hillerødsholm, det senere Frederiksborg slot, kom i Frederik II's besiddelse ved mageskifte $\frac{2}{7}$ 1560, og $\frac{27}{7}$ 1569 skriver kongen, at han agter »at lægge for vort slot Frederiksborg en købstad», som væsenlig blev beboet af hoffets betjente. Byen sorterede under lensmanden paa slottet, først 1680 udnævnes en særlig byfoged, og egenlig købstad blev byen først i 1732. Det var derfor nærmest en slags forsigtighedsforanstaltning, at Thomas tor Smede søgte kongen om lov til at nedsætte sig der som købmand; der var ikke sket ham noget, blot han havde faaet lensmandens tilladelse. Naar han imidlertid foretog et saadant skridt, som jeg kun kender tilsvarende eksempler til, naar talen er om indvandrede jøder eller folk af anden religion, og bevillingen ikke som i disse tilfælde giver ret til fri religionsudøvelse, saa maa forklaringen paa bevillingens udstedelse sikkert søges i det rent personlige forhold, at *Reinhold tor Smede*, som findes opført i lönregnskaberne 1635—57 som vinskænk paa slottet, var hans broder, og i den anledning har udvirket bevillingens udstedelse.

Men altsaa, han kom fra Nakskov. Der begynder kirkebogen 1636, og i den findes følgende børns daab: *Magdalene* 1649 $\frac{6}{5}$, *Thomas* 1650 $\frac{20}{10}$ og *Bertel* 1651 $\frac{30}{11}$. Ved det første barns daab træffes som fadder en *Hans tor Smede* og ved det sidste dennes anden hustru.

Hans tor Smede boede ogsaa i Nakskov, hvor han blev gift 1) $\frac{2}{3}$ 1641 og 2) $\frac{28}{3}$ 1652. Af iste ægteskab døbtes følgende børn: *Thomas* 1643 $\frac{4}{6}$, *Kristen* 1644 $\frac{20}{11}$, *Magdalene* 1646 $\frac{28}{4}$, *Thomas* 1648 $\frac{22}{1}$, og af 2det: *Hans* 1654 $\frac{12}{6}$. Da sønnen Kristen er opkaldt efter morfar maa vi regne, at faderen Hans er søn af en *Thomas tor Smede* gift *Magdalene* og disse hans formentlige forældre er, som det ses, ogsaa opkaldt i Hillerødkøbmanden Thomas tor Smedes børn, saaledes at man med ikke ringe sandsynlighed maa hævde, at Thomas tor Smede er broder til Hans tor Smede.

Men netop denne omstændighed har voldt uhyre store vanskeligheder. Ti om Flensborgslægtens 3die generation *Thomas tor Smede* (1564—1625), der $\frac{26}{5}$ 1591 ægtede *Magdalene Hoyer*, har vi i et af den yderst nøjagtige Flensborgrektor Olaus Henrik Mollers mange genealogiske skrifter bevaret følgende oplysning i skriftet: »Erneuertes Andenken Ehrn Thomas Attzersen», Flensborg 1778 side 58—59:

Seine kinder sind gewesen: 1 Reinhold. 2 Anna verheirathet an Paul N. secret. in Dännemark. 3 Reinhold thor Smede, der

1622 noch gelebt. 4 Gesa. 5 Maria. 6 Elsabe. 7 Claus. 8 Peter. 9 Dorothea, verm. 1643 den 20 juni mit Hermann Bötlicher, des Hamb. obergerichts advocat. 10 Drude. 11 Hermann. 12 Caspar. 13 Metta. 14 Magdalena. 15 Hans. 16 Claus. 17 Maria. 18 Peter und 19 Claus thor Smede.

Her er som det ses baade en Reinhold (nr. 3) en Herman (nr. 11), og en Hans (nr. 15), men ingen Thomas. Og naar man faar opgivet navnene paa 19 børn, af hvis navne det i øvrigt fremgaar, at alle som smaa døde er medregnet, saa vover man kun med største betænkkelighed at tilføje et zode.

Nu er der imidlertid en omstændighed, som gør, at denne betænkkelighed bliver noget mindre end den ellers vilde være, og det er oplysningen, at Reinhold lever 1622. Den første Reinhold, født 1592 maa være død lille, saa hedder det om Anne født ca 1593, »gift med Paul N. sekretær». Jeg har anstillet meget store efterforskninger for at finde ud af, hvem denne sekretær Paul er, men har endnu intet resultat naaet. Blandt sekretærene i tyske kancelli i København findes han ikke. Men selv om man ikke ved hvem han er, saa taler hendes alder dog for, at de er blevet gift før 1622, og oplysningen om nr 3 »lever 1622» kunde da tyde paa, at hele listen er fra dette aar. Hustruen Magdalena var purung, da hun blev gift i 1591, 16 eller 17 aar, og det er, naar man tager hensyn til, at hun har født et saa uhyre antal børn, ikke helt udelukket, at hun kan have faaet det sidste barn omtrent samtidigt med mandens død i 1625, hvor hun var 50 a 51 aar gammel. Oplysningen om Dorotheas giftermaal i Hamburg er rigtig; den kan selvfølgelig først være tilføjet efter 1622, men Moller har en masse af sine oplysninger fra bryllupssange opbevaret i Hamburg, og der kan han ogsaa have stødt paa hende. Vielsen fandt sted i S. Katrine kirke, hvis kirkebøger endnu er bevaret, og der fik ægteparret 3 sønner og 1 datter døbt. Ved den sidstes fødsel maa Dorothea have været c 46 aar gl., altsaa temmelig højt til aars. Men evnen til barnefødsler i høj alder maa vistnok ligesom evnen til tvillingfødsler betragtes som en arvelig egenskab. Ihvertfald findes den ofte i visse familier og ikke i andre. Dette kunde følgelig sandsynliggøre, at Magdalena Hoyer fik børn i meget høj alder, men at Thomas er hendes søn fremgaar med positiv sikkerhed af følgende:

1) Opkaldelserne af hans børn, 2) broderskabet til de 3 børn, hvis levetid passer med Magdalene Hoyers børns, og 3) hvad der

i dette tilfælde slutter beviskæden, fadderlisterne i Nakskov ved Hans og Thomas tor Smedes børns daab.

Hovedparten af fadderne er naturligvis andre af byens borgere. Tillige ser man, at de gensidigt staar fadder til flere af hinandens børn, men desuden træffer man blandt de fjærnere boende:

»Bo Hansen hører»	1643	$\frac{21}{6}$	hos	Hans	tor	Smede.
»hr Bo Hansen»	1648	$\frac{22}{4}$	»	»	»	»
»hr Axel i Ryde»	1649	$\frac{6}{5}$	»	Thomas	»	»
»Maren hr Boes»	»	»	»	»	»	»

Og disse kan ikke være andet end børn og svigerbørn af Thomas tor Smedes kødelige fætter *Hans Vake*, om hvem det i Mollers ovennævnte værk side 36 hedder:

Hans Vake, kaufmann in Flensburg, in dessen güther 1614 gerichtliche immission geschehen. Mit seiner ehfrau Brigitta, Boy Lauritzen tochter, (die 1635 Jacob Petersen von Nackschau ehgattin gewesen) zeugte er: Ingeborg, Catharina und Boy Vake.

Hans Vakes enke er da antagelig den *Birgitte Boesdatter* som blev begravet i Nakskov 1639 $\frac{24}{2}$ og deres 2 yngste børn er i alle tilfælde:

Katrine Hansdatter Vake født $\frac{7}{5}$ 1613 i Flensburg, død $\frac{19}{5}$ 1650 i Ryde. Gift c 1638 *Axel Hansen* født $\frac{22}{12}$ 1605 i Vesterborg, død $\frac{4}{7}$ 1676 i Ryde, sognepræst i Ryde og Gurreby i Lollands Sønder herred 1637, ed aflagt $\frac{20}{12}$.

Bo Hansen Vake, født c 2 1615 i Flensburg, død 1650 i Sandby, imm. fra Odense skole $\frac{7}{5}$ 1638, hører Nakskov sognepræst i Sandby, Lollands Nørre herred 1647, antagelig gift samme aar med *Maren*.

Det er hermed givet, at man i Nakskov maa have Thomas tor Smedes børn for os, ti nogen anden mulighed for forbindelse med Flensborgslægten er der ikke, og man kan følgelig med sikkerhed hævde, at Thomas tor Smede foruden de hos *Moller* opførte 19 børn har haft en søn Thomas rimeligvis født efter 1622 og da sandsynligvis i faderens dødsaar 1625; dog er det ikke udelukket, at han er født lidt tidligere.

Da vi kender vielsesaaret og det 2ode barns fødsel, kan man, selv om mulige tvillingfødsler kan forrykke de nedenfor givne aarstal nogle enkelte aar, med ret stor nøjagtighed angive følgende fødselsaar.

- 3 *Reinhold* født c 1595, mundskænk før 1635, død kort efter 1657.
- 11 *Herman* født c. 1610—11, hvilket passer godt med, at han c 1636 nævnes paa Ölösa og 1640 blev arrendator af værket.
- 12 *Caspar* født c. 1612, eller 18 *Peter* født c. 1621, eller 19 *Claus* født c. 1623, og snarest den første, kan være den broder til Herman, som blev gift c. 1645 og som døde paa Larsbo 1648.
- 15 *Hans* født c. 1615, død 1660, gift 1) 1641.
- 20 *Thomas* født c 1625, død c. 1673, gift c 1648.

Til jævnføring med de forholdsvis unge giftermålsaldre for de sidstnævnte kan anføres, at faderen kun var 26—27 aar gammel ved sit giftermål.

Hermed maa beviset for den svenske slægts afstamning fra Flensborgslægten siges at være endelig ført.

Men det vil da tillige ses, at mange af de i det foregaaende givne oplysninger om den svenske slægt yderligere bekræfter dette resultat. Den højtyske stavemaade: *zur Schmidten* i brevene til Louis de Geer fra aarene 1641—48 og i tingbøgerne 1659 og 1671. Den nedertyske stavemaade: *Thor Schmidten* paa ligstenen 1652, *Turschmidten* i Söderbärke kirkebog 1675 og *Torsmeden* sammesteds 1697. Svogerskabet til Henric Helbec *Holsatus*, altsaa til en i Slesvig eller Holsten født mand, og endelig for at gøre beviset fuldstændigt ogsaa fra svensk side: opkaldelserne af Reinhold Tersmedens sønner.

Efter at hans ældste søn, der fødtes i Kolsva 1683, var blevet opkaldt efter moderens farfar Jakob Børstel og tillige efter morbroderen af samme navn og fastermanden Jakob Robsahm, opkaldte han i

1684 barnets farfar	Herman	c 1611—1667,
1687 barnets farfars far	Thomas	1564—1625, og i
1691 barnets farfars farfar	Reinhold	c. 1532—1584,

efter hvem han selv ogsaa var opkaldt.

Det kan ikke være mere fuldstændigt eller tilfredsstillende som bevis betragtet. Og dobbelt tilfredsstillende er det, at man istedet for den afstamning, som traditionen hidtil har tillagt slægten, kan paavise en, maaske mindre romantisk, men i virkeligheden langt interessantere afstamning. Ti de 3 slægtled, som kan paavises forud for den svenske slægts første mand, udgør Danmarks rigeste og kulturelt betydningsfuldeste borgerlige slægt i den paagældende

periode. Det var denne slægts formue, som tillod Frederik II's livlæge dr. med. Peter Sørensen eller Severinus at fortsætte sine videnskabelige studier, og bevare sit i ungdommen vundne ry som den tids berømteste læge i Europa. Det var denne slægts formue, og den med denne slægt gentagne gange besvoglede Flensborgske slægt Finckes formue, som muliggjorde det rige videnskabelige liv, som trivedes ved Københavns universitet omkring aar 1600, og endnu giver genklang, naar navne som Bartholin, Fincke, Hamsfort, Worm og flere nævnes.

Selve slægten *tor Smede* uddøde i Danmark ret hurtigt efter dens store blomstringstid i 1500aarene, og det vil derfor kun være naturligt at slutte med en kortfattet oversigt over samtlige slægtens kendte medlemmer, og dette saa meget mere som en saadan overhovedet ikke foreligger.¹ Men inden dette gøres, skal her først gøres rede for, hvorledes Herman Tersmeden og hans broder kom til Sverige, idet førnævnte ligsten giver os bestemt anvisning i saa henseende.

Det er kunstnernavnet, som her er vejledende. Helt tydeligt er det ganske vist ikke bevaret, men der kan dog ikke være tvivl om, at der har staaet

F. H. Hoyer fecit

og denne mand maa være den *Frederik Herman Hoyer*, der nævnes som fadder i Söderbärke 1655, og om hvem oftnævnte O. H. Mollers far Johannes Moller i sit store værk »Cimbria litterata» (København 1744) I, side 264, fortæller:

sculpturæ peritia Holmiæ inclaruit

altsaa »at han blev berømt i Stockholm for sin færdighed i billedhuggerkunsten», en dom, der ikke kan forekomme os uberettiget gennem det indblik i hans færdighed, som den kunstnerisk set smukke og meget personligt udførte ligsten i Söderbärke giver os.

Han var fætter til Herman Tersmeden paa Larsbo, idet han var søn af staller² i Eiderstedt *Harmen Hoyer* til Hoyersworth, født c. 1564 i Oldensworth, død ²³/₉ 1622 i Husum. Denne

¹ Nogle udmærkede oplysninger om Thomas *tor Smede* d. ældre og børn, samt om Reinhold *tor Smede* og børn findes i et par noter i O. H. MOLLERS førnævnte »Erneuertes Andenken ehm Thomas Attzersen», Flensborg 1778, henholdsvis side 66 og 57—59, men ellers foreligger ikke noget samlet om denne slægt.

² Stalleren var amtmand paa kongens vegne, men blev altid valgt blandt landskabets rigeste mænd. Det var i lange tider arveligt indenfor nogle faa familier i disse næsten fuldstændigt selvstyrende frisiske landskaber Eiderstedt og Nordstrand paa Slesvigs vestkyst.

Harmen Hoyer var søn af *Caspar Hoyer*, hvem han efterfulgte i stallerembedet, og dermed broder til Thomas tor Smedes hustru Magdalene Hoyer. Færfaderen *Caspar Hoyer* var en af den tids betydeligste mænd. Han var født $^{28}/_7$ 1540 i Husum, som søn af *Harmen Hoyer*, ogsaa kaldet *lange Harmen*, født 1477, død $^{20}/_1$ 1540 i Husum, en af Frederik I's mest betroede mænd, hvis første hustru *Katrine*, født c. 1491 i Husum, død c. 1534 sstds. var en naturlig datter af Frederik I (1471—1533). Han ægtede hende c. 1507 og efter hendes død c. 1535 en datter af Frederik I's anden naturlige datter *Geseke* født c. 1493 i Husum, død c. 1535 i Kiel. Denne *Harmen Hoyers* anden kone *Marie Splenters* født c. 1515 i Husum, død $^{29}/_9$ 1560 i Odense, ægtede efter mandens død c. 1541 den i efterfølgende stamtavle omtalte dr. med. *Cornelius Hamsfort d. ældre*, født $^{26}/_4$ 1509 i Amersfort i Holland, død $^{8}/_3$ 1580, begr. $^{32}/_3$ i Odense, og gennem hende kan den Tersmedenske slægt føre sine aner op i det gamle danske og svenske kongehus.

Sønnen *Caspar Hoyer* blev immatrikuleret i København 1557, i Wittenberg $^{29}/_{11}$ 1558, var derefter sekretær i tyske kancelli indtil han kun 23 aar gl. ægtede borgmester i Kiel *Conrad Wolf-sens* datter *Anna Wolf*, hvis ejendomsgaard i Angel han solgte og opførte derefter gaarden Hoyersworth i Oldensworth sogn i Eidersted 1564. Han blev staller i Eidersted $^{28}/_9$ 1578, og fik adelig frihed for sit store jordegods mod at tage det til len af Kristian IV 1590. Han forfattede en beskrivelse af Eidersted og døde i Husum $^{29}/_{11}$ 1594, kun lidt over 54 aar gl.

Han stod kongehuset meget nær, og det kom hans svigerdatter *Anna Ovena* til gode. Hun var født 1584 i Koldenbüttel, og var eneste datter af den rige bonde og astronom *Hans Owens*, født c. 1560, død 1584 i Koldenbüttel, og *Wencke, Jakob Hunnens* datter, født c. 1567, død 1587 i Koldenbüttel. Hun ægtede $^{25}/_4$ 1599 ovennævnte staller *Herman Hoyer*, og bragte ham en meget stor medgift, c. 100 000 mark. Hun var fra barndommen meget sværmerisk anlagt og udgav allerede i 1617 nogle meget følelsesfulde religiøse digte, dog uden navn. Efter mandens død i 1622 blev hun grebet af en da raadende sværmerisk bevægelse, gav dennes ledere ophold paa Hoyersworth, og flyttede i 1624 til Husum for at være bevægelsen nærmere. Hun kom til at nære et saa fanatisk had til de daværende lutherske præster, hvem hun ikke havde hadord nok overfor, at det utvivlsomt var gaet hende meget slet, om ikke kongen havde holdt haanden over hende. Men hendes

stilling blev alligevel i længden uholdbar, 1632 solgte hun sine ejendomme i Eidersted, som blev overtaget af Frederik II's datter enkehertuginde af Holsten-Gottorp Augusta (1580-1639) der døde i Husum. Med hendes anbefaling henvendte Anna Ovena sig til enkedronning Maria Eleonora (1599-1655) av Sverige, hvis afdøde mand Gustaf Adolph (1594-1632) var søstersøn af hertuginde Augustas mand hertug Johan Adolf (1575-1616) af Holsten-Gottorp.

Hun blev vel modtaget, fik først anvist bolig i Västervik, og derefter 1633 eller 1634 en mindre ejendom i Sittvik¹ »in tractum Laagardensem Holmiæ vicinum», det vil sige paa Ladugårdslandet i den østre del af det nuværende Stockholm. Der døde hun i sit 72de aar ^{27/11} 1655, til det sidste ivrig i pen og mund. Hendes ældste datter *Anna*, født c. 1600, blev i Eidersted, hvor hun var gift før moderen rejste til Sverige, men 3 sønner og 2 døtre fulgte moderen. Datteren *Maria* født c. 1602 levede endnu 1643, ligeledes datteren *Kristine*, der da siges gift med en svensk billedhugger. Sønnen *Caspar*, født c. 1608, »in prædiolo Sveciæ materno Sittwicensis cauponem egit», det vil sige drev gæstgiveri i moderens ejendom i Sittvik, og skal senere have været kompagniskriver ved garden. Sønerne *Hans* født c. 1610, og *Conrad* født c. 1612, maa antages døde før rejsen til Sverige. Om sønnen *Kristian* født c. 1615, hedder det: »e mineris ferri, quarto ab Holmiensi regia lapide conductis, victum quæsivit» — altsaa, at »han skaffede sig livets ophold (victum quæsivit) ved forpagtning (conductis) af jærngruberne» eller »Järna gruber» (e mineris ferri), hvorefter resten rimeligvis maa oversættes »ved den fjerde milesten fra» eller »ved kvartmilestenen fra» (quarto ab) Kongsstenen ved Stockholm» (Holmiensi regia lapide). Der maa her være tale om bruket i Över Järna sogn i Södermanland, hvor der findes »en ovanligt hög sten kallad Kungstenen».² Selve gruberne ligger c 5 mil sydvest for Stockholm. Yngst af hendes børn var ovennævnte billedhugger *Frederik Herman Hoyer* født c 1621, død 1698 som »ålderstyrman vid amiralitetet» og kendt kobberstikker.³ Han udførte ligstenen i Söderbärke kirke c 1653 og var endnu paa Larsbo i 1655.

Om disse børns senere skæbne maa svenske slægtforskere

¹ Efter elskværdig meddelelse af CARL SAHLIN kan Sittvik ikke nærmere stedfæstes, og det fremgaar i øvrigt af Cimbria litterata, at hun selv havde givet ejendommen navn.

² Se Hist. Geografisk Statistisk Lexikon öfver Sverige IV (1863), 88—89 (ifølge elskværdig meddelelse fra CARL SAHLIN).

8—261510. Personhistorisk tidskrift 1926.

kunne skaffe nærmere besked,² men i denne sammenhæng er det nok at vide, at Anna Ovena Hoyer levede i gode kaar i Sverige i 1634, mens forholdene i Flensborg dengang var yderst vanskelige. Selv om Thomas tor Smede synes at være kommet nogenlunde paa fode efter falliten i 1602, saa har han dog næppe efterladt sine talrige børn synderlig formue. 1625 døde han, 1627—29 var Flensborg besat af de kejserlige tropper, der tog hvad de kunde, mens hovedparten af byens købmænd flygtede til bogstavelig talt alle rigets øvrige ikke jyske købstæder. Efter tropernes bortdragning vente de fleste hjem igen, men for at gøre ulykken fuldstændig, i stormnatten ^{11-12/10} 1634 brød havet ind over Nordstrand og Eidersted, i hvis jorder en stor del af den Flensborgske købmandstands formuer var anbragt, 6 408 mennesker af c 9 000 drunknede med c 50 000 stykker kvæg, og 20 kirkesogne blev ødet og rejste sig aldrig mere. Derved fik hele landsdelen et knæk, som det i virkeligheden endnu ikke har fundet.

At to af Thomas børn under disse forhold er rejst op til deres morbrors gunstigt stillede enke i Sverige, er der ikke noget mærkeligt i. Der er heller ikke noget mærkeligt i, at det netop blev Herman født c. 1610, opkaldt efter hendes mand, og rimeligvis Caspar født c. 1612, opkaldt efter hendes svigerfar. Der er heller ikke noget mærkeligt i, at disse 2 unge mennesker og deres jævnaldrende fætter, hendes søn Kristian, fandt beskæftigelse ved det svenske jernværksdrift, saa rivende en blomstring denne da befandt sig i.

At de herunder kom i forbindelse med Louis de Geer er lige saa naturligt, som det efter det her oplyste er sikkert, at de *ikke* er blevet *indkaldt* til Sverige. De kom derop som forældreløse, men af gammel købmandsslægt. De har faaet hele deres bjærgværksmæssige uddannelse ved de svenske jernværker, og det er altsaa ikke ved udenlandske værker erhvervede kundskaber, men deres købmandstradition og slægtsforbindelser, som sammen med det de lærte i Sverige atter bragt dem velstand og ære.

² I indledningen til slægten Hoyer i G. ELGENSTIERNAs Svenska Släktkalendern II (1913) nævnes sønnerne Casper og Frederik Herman. Begge siges at have efterladt sig afkom, som dog ikke anføres.

IV

Slægten tor Smede fra Stade og Flensborg.

Slægtsnavnets oprindelige form *tor Smede* er nedertysk. Paa latin gengives navnet *de Smede*, paa højtysk *zur Schmieden*, fra Böhmen nævnes formen *Zeerschmitten*, hvorfra den hollandske slægt *Dersmeden*. Paa dansk træffes hyppigt formen *tor Smed*, paa svensk blev navnets form *Tersmeden*, men forøvrigt træffes navnet stavet paa alle tænkelige maader, med *tor* eller *thor*, *ter* eller *ther* i særligt ord eller trukket sammen med efterledet, *sch* for *s*, *ie*, *i* og *ij* for *e*, og *den*, *de*, *dh*, *dt*, *dth* eller lignende i slutningen.

Betydningen maa være »den der hører til eller kommer fra en smedie», i lighed med andre nedertyske navne som *tor Straten*, *tor Müllen* eller *tor Möhlen* o. s. v.

Tavle 1.

Reinhold(²) *tor Smede*. Dette navn maa nedennævnte Thomas tor Smedes far antages at have haft, og han har rimeligvis boet i Stade, hvorfra der skete en livlig indvandring til Flensborg i 1500-aarenes begyndelse. Maaske 2 sønner:

Tomas tor Smede født c₃ 1500, vist i Stade, se tavle 2.

Peter tor Smede født c₃ 1505, vist i Stade, hvor han i 1535 af Jürgen Kremer paa dennes søsters Katrine Kellinghusens vegne køber hendes ejendom.¹ Den Hans Kellinghusen født 1514 i Stade, som c 1557 i Flensborg ægtede Thomas tor Smedes datter Mette — tavle 2 —, er vistnok hendes brodersøn.

Tavle 2.

Thomas tor Smede født c₃ 1500, vist i Stade (se tavle 1), død ¹⁶/₁₁ 1563 i Flensborg Nikolaj, klædekræmmer i Flensborg, forstander for Helliggeiststiftelsen ²³/₄ 1551, raadmand c 1552. Gift c₂ 1531 i Flensborg Nikolaj *Drude* født c₂ 1510 i Flensborg Nikolaj, død ²¹/₇ 1565 sstds. Hun var vistnok datter af

¹ Ifølge ælskværdig meddelelse af stadsarkivar i Hamburg dr phil. H. KELLINGHUSEN.

Peter Jepsen (født c₃ 1480, død c₃ 1525 i Fl. Nik., gift c 1508 sstds. *Katrine Jensdatter Lorup* født c₂ 1485 sstds., død c 1542 sstds. og gift 2) c₃ 1530 sstds. *Claus Potter* født c₃ 1495, død c 1541 sstds), idet det positivt vides, at hun arvede sin stiffaders ejendom, og denne var før hende ejet af de nævnte personer. Det maa være hende, der særlig havde købmandsblodet i sig, ti hun fortsatte efter mandens død forretningen, hjulpet af sin »svend» Harder Vake, som 1562 blev hendes svigersøn og kompagnon med sønnen Reinhold. Hun vandt kongehusets uindskrænkede tillid, blev foruden i handelssager benyttet i et meget stort antal pengesager, og var ved sin død utvivlsomt Danmarks rigeste borgerlige kvinde. Vistnok 3 sønner og 5 døtre alle født i Flensborg Nikolaj.

- 1 *Reinhold tor Smede* født c₂ 1532, formentlig opkaldt efter farfar, 1543 sendt til Strassburg og Wittenberg, se tavle 3.
- 2 *Anne tor Smede* født c₂ 1534, formentlig opkaldt efter mormors mor, idet mormor da var i live, død ¹²/₁ 1561 i Fl. Nik. Gift c₂ 1553 sstds. *Jakob Fincke* født c₂ 1525 i Fl., død ²⁴/₃ 1570 sstds., søn af raadmand *Jakob Finke Petersen* (født c₂ 1490 i Fl. Frue, død c₂ 1564, gift c 1519 *Birgitte* født c₃ 1495, død 1550 i Fl.), imm. i Wittenberg ¹²/₁₁ 1548, borger i Flensborg c₂ 1553, raadmand, og gift 2) c 1562 i Fl. *Ingeborg*, levede 1595. Med Anne tor Smede 2 sønner og 3 døtre.
- 3 *Mette tor Smede* født c₂ 1536, død 1565 i Fl. Nik. Gift c₂ 1557 sstds. *Hans Kellinghusen* født c 1514 i Stade, død ¹⁷/₇ 1588 i Fl., Nik., søn af borger i Flensborg, tillige fattigforstander og hospitalsforstander *Harmen Kellinghusen* (født c₃ 1475 i Stade, død c₂ 1527 sstds., gift 2) c 1511 *Agnete* født c₃ 1480, død før 1558). Han ægtede 2) *Katrine Smede* født c₂ 1513 i Fl. Frue, død c₂ 1587 i Fl. Nik., datter af borgmester *Nis Smede* og 2den hustru *Anne*, og gift 1) c₂ 1541 i Fl. Frue borgmester *Martin Schulte* født c₃ 1515, død ²⁴⁻²⁵/₃ 1555 i Fl. Frue. Af ægteskabet med Mette tor Smede 1 søn og 2 døtre.
- 4 *tor Smede*, født c₂ 1538, død 1565 i Fl. Nik., gift ²¹/₇ 1560 sstds. *Lütke up der Heyde (Upperheyde)* født c₃ 1530 i Fl. Frue, død ⁷/₄ 1599 i Fl., søn af borgmester i Flensborg *Lütke up der Heyde* (født c₂ 1488 i Fl., død ²⁷/₃ 1549 i Fl. Frue, gift 2) c 1524 *Anna* født c₃ 1500,

- død c₃ 1542), købmand i Flensborg 1575 og gift 2) ²³/₁ 1567 sstds. *Magdalene Holst* født c₂ 1542 sstds, datter af borgmester *Frants Holst* født c₃ 1500 i Fl. Nik., død ²⁵/₅ 1560 sstds., gift 1535 sstds. *Marina Paysen* født 1510 i Fl., død ²⁸/₁₀ 1585 i Roskilde domsogn. Med tor Smede mindst 1 søn.
- 5? *Peter² tor Smede* født c₂ 1540, død lille, idet man vistnok kan gaa ud fra, at der har været en søn opkaldt efter moderens afdøde far, før stiftfaderen blev opkaldt i nr. 8.
- 6 *Katrine tor Smede* født c 1542, død ²⁴/₃ 1598 i Fl. Nik. Gift ²⁰/₅ 1562 sstds. *Harder Vake* født c 1528, maaske i Stade, død ¹/₁₁ 1599 i Fl. Nik., søn af en *Cosmus Vake* og dennes formentlige 2den hustru *Dorothea*, Drude tor Smedes »svend» c₂ 1553, kompagnon med hendes søn Reinhold 1562, raadmand ²²/₈ 1575, godgørende og gavmild, skænkede sammen med svogeren et bibliotek til St. Nikolaj kirke 1580, gav døbefont til St. Johannes kirke 1592. Gift 2) faa maaneder før sin død ²²/₇ 1599 i Flensborg med en *ukendt*, der senere ægtede *Bertel Wichbold*. Med Katrine tor Smede 4 sønner og 2 døtre.
- 7 *Dorothea tor Smede* født c₃ 1544, død ²¹/₄ 1574 i Fl. Nik. ugift. Hun kan godt være enten ældre eller yngre end her anbragt.
- 8 *Claus tor Smede* født c ²²/₂ 1547, død ²/₁₀ 1590 i Fl. Nik., medlem af de 24 mands raad ⁷/₁₂ 1575, testamentarieforvalter ²²/₆ 1579, raadmand 158., ejer af den »Frisiske lykke».² Gift c₂ 1570 *Dorothea Hamsfort* født c 1550 i Kolding, død ⁵/₆ 1608 i Slesvig, datter af dr. med. *Cornelius Hamsfort d. ældre* (født ²⁶/₄ 1509 i Amersfort, død ⁸/₃ 1580, begr. ³¹/₃ i Odense, gift 1) c 1541 i Husum *Marie Splenters* født c₃ 1515 i Husum, død ²⁹/₉ 1560 i Odense). Efter Claus tor Smedes død ægtede hun 2) ²⁰/₂ 1594 i Flensborg dr. med. *Mathias Carnarius* født c₂ 1558 i Slesvig, død i 1620erne, søn af dr. med. livlæge paa Gottorp og kannik i Slesvig *Johannes Carnarius* (født c₃ 1525 i Gent, død ¹/₁₀ 1562 i Slesvig, gift c 1557 i Kiel *Margrethe Knutzen* født c₂ 1537 i Kiel). Ingen børn.

² En lykke er et indhegnet stykke agerjord.

Tavle 3.

Reinhold tor Smede født c. 1532 i Fl. Nik., død $\frac{8}{12}$ 1584 sstds., søn af raadmand Thomas tor Smede og Drude (se tavle 2), i skole i Strassburg c. 1543, imm. i Wittenberg $\frac{1}{9}$ 1543, hvor han som det omtales paa hans epitafium hørte Luther. 1553 døde faderen, men han synes derefter at have uddannet sig videre i udlandet,¹ i det han først i 1562 sammen med svogeren Harder Vake blev optaget som kompagnon i moderens store forretning, som de ligeledes overtog i fællesskab efter hendes død 1565. De gav sammen et bibliotek til St. Nikolaj kirke 1580. Raadmand 1580. Han var meget rig. Saaledes siges den kendte borgmester Peter Pommerening i 1572 at have forsikret kong Fredrik II: »dass er allein im stande wäre, den restirenden sold der 500 soldaten vorzustrechen vnd bezahlen»,² men at denne lovlig nærgaaende forsikring ikke rystede den tillid der var mellem familien og kongehuset fremgaar af følgende indførsel i en gammel Flensborgsk aarbog:

d. 2ten juli 1586 kam Ihro Mayst. hier, und wolte nach Dütschland, was averst den folgende dach, als dem 3ten dito mit seinem hrn broder, herzog Hans, vnd den jungen herzog Christian, thor Reinhold tor Schmeden dochter kost, so Joh. Timmen vermehlet worden, op dem rahthuss, alwo sick Ihro Mayst. sehr lustig gemacket, und mit den bürger-fruen dantzet.³

Gift $\frac{17}{20}$ 1563 i Flensborg *Gesa Lange* født c. 1543 sstds., begr. 1603 $\frac{11}{3}$ i Fl. Nik., datter af raadmand *Hans Lange* født c. 1510 i Westfalen, død $\frac{19}{5}$ 1571 i Fl., gift c. 1542 sstds. *Elsebe Fincke* født c. 1522 sstds., død $\frac{21}{8}$ 1576 sstds. (hun var søster til Reinhold tor Smedes ovennævnte svoger Jakob Fincke). 3 sønner og vistnok 7 døtre, alle fødte i Flensborg Nikolaj:

1 *Thomas tor Smede* født 1564, se tavle 4.

2 *Birgitte(?) tor Smede* født c. 1566, død c. 1575. Denne datter er ikke paatruffet, men man kan ikke forklare de iøvrigt ganske regelmæssige opkaldelser, og særligt ikke opkaldelsen med moderens navn Gesa, hvis ikke der forud for Drude har været en datter, som har været opkaldet

¹ I sin ungdom, hvor han utvivlsomt rejste meget, har han maaske udenfor Flensborg faaet sønnen Herman Zeerschmitt, se under II side 105 ovenfor.

² CLÆDEN: Monumenta Flensb. II, 42. Efter RIVESELL: »Der Stadt Flensburg» 426.

³ Diarium Flensb. MS. efter RIVESELL »Der Stadt Flensburg» 328; »kost» betyder bryllupskost, bryllupsgilde. RIVESELL har læst Emen for Timmen.

efter mormor Elsebe Fincke, eller da hun endnu var i live, efter hendes mor Birgitte.

- 3 *Drude tor Smede* født c $\frac{19}{4}$ 1567, død $\frac{21}{9}$ 1610, begr. $\frac{24}{9}$ i København Frue. Gift $\frac{9}{6}$ 1583 i Fl. Nik. *Peder Sørensen* eller *Severinus* født c 1542 i Ribe, død $\frac{28-29}{7}$ 1602, begr. $\frac{1}{8}$ i København Frue, søn af raadmand i Ribe *Søren Jessen* og *Bodil Sørensdatter*, imm. i København c 1560, baccalaur c 1562, lærer i latinsk poesi c 1562, fik det til medicinsk uddannelse bestemte kanonikat i Viborg $\frac{28}{10}$ 1563, rejste til Italien $\frac{1}{11}$ 1563, magister i Kbh. 1564, professor i pædagogik 1564, praktiserende læge 1565, atter til Italien $\frac{23}{1}$ 1566, kongelig rejseunderstøttelse $\frac{19}{6}$ 1566, hjemme 1568—69, i Wittenberg $\frac{1}{11}$ 1569, Köln, Venezia 1570, afsluttede $\frac{1}{11}$ 1570 i Firenze sit hovedværk »Idea medicina philosophia», der udkom i Basel 1571, dr. med. i Frankrig 1571, hoflæge $\frac{14}{6}$ 1571, kgl. livlæge $\frac{24}{6}$ 1571, bestalling $\frac{15}{10}$ 1571, kannik i Roskilde $\frac{18}{10}$ 1573, imm. paa en rejse med kongen i Rostock $\frac{1}{1}$ 1576, tillige professor medicinæ 1602. 4 sønner og 4 døtre.
- 4 *Gesa tor Smede* født c $\frac{2}{2}$ 1568, død $\frac{19}{8}$ 1591 i Fl. Nik. Gift $\frac{1}{7}$ 1586 sstds. *Hans Timm* født c 1548 i Stade, død $\frac{12}{4}$ 1608 i Fl. Nik., købmand i Flensborg, gift 2) $\frac{19}{10}$ 1592? med en hustru fra Kiel. Af ægteskabet med Gesa tor Smede 1 søn og 1 datter.
- 5 *Mette tor Smede* født c $\frac{2}{2}$ 1570, død $\frac{2}{8}$ eller $\frac{3}{8}$ 1588 i Fl. Nik. i barselseng. Gift $\frac{10}{9}$ 1587 sstds. *Cornelius Hamsfort d. yngre*, født $\frac{6}{5}$ 1546 i Kolding, død $\frac{23}{5}$ 1627 i Odense, søn af dr. med. *Cornelius Hamsfort d. ældre* (se tavle 2: Claus tor Smede), gift 2) c 1596 i Kiel *Katrine Fertzen* født c $\frac{3}{3}$ 1570 i Kiel, død c 1655 i Odense, datter af raadmand *Hans Fertzen* og *Anna Mathiasdatter Knutzen*, der vistnok var en yngre halvsøster til Cornelius Hamsforts mor Marie Splenters, og begge døtre af Frederik I's naturlige datter Geseke. Af ægteskabet med Mette tor Smede ingen børn.
- 6 *Anne tor Smede* født c $\frac{2}{2}$ 1572, død $\frac{18}{10}$ 1604 i Helsingør. Gift 1) $\frac{24}{8}$ 1589 i Fl. Nik. *Hans Mejer* død 1602 i Helsingør. (Han var vistnok af den bekendte præsteslægt om hvilken Krafft² fortæller saa meget, og rimeligvis den

² I. M. KRAFFT: Ein zweyfaches zweyhundertjähriges jubel-gedächtnis. Anhang I Husumische kircken- und schul-historie. Hamburg 1722 side 147 f.

Hans Mejer, som det fortælles Tycho Brahe tog sig af. Denne Hans Mejer kan, som Krafft ogsaa har set det, ikke være den kendte korttegner, men maa være en brodersøn af dennes farfar mag. Hans Mejer født 1530 i Hamburg, død 1584 som sognepræst i Flensborg Frue.)
 2) 1603 i Helsingør *Kristen Davidsen* født c. 1570 i Helsingør, begr. 1659 $\frac{3}{5}$ i Helsingør Olai, skifte $\frac{5}{5}$, broder til søsteren Dorotheas mand, borgerskab $\frac{4}{11}$ 1603, raadmand $\frac{12}{12}$ 1610, tillige toldskriver $\frac{30}{20}$ 1623, fastelavn borgmester 1622 og 1626—28, gift 2) c 1605 *Sofie Knopper* født c. 1587, en søster til nedennævnte Hans Davidsens anden kone, med hvem han fik 3 sønner og 4 døtre. Anne tor Smede døde 1604 uden børn. Ved skiftet nævnes samtlige sødskende, derimod ikke hendes i 1601 døde søsters barn.

7 *Hans tor Smede* født c. 1574, se tavle 4.

8 *Dorothea tor Smede* (opkaldt efter dronning Dorothea) født c. 1576, død $\frac{25}{4}$ 1601 i Helsingør, skifte $\frac{7}{1}$ 1605. Gift $\frac{17}{8}$ 1595 i Fl. Nik. *Hans Davidsen* født c. 1565 i Helsingør, død $\frac{12}{12}$ 1609 sstds., søn af raadmand *David Hansen* (født c. 1530, død 1599 i Helsingør, gift c. 1561 *Katrine Hansdatter* født c. 1535, død 1589 i Helsingør), i Sorø skole, imm. i København c 1586, i Leipzig $\frac{23}{4}$ 1587, i Leyden $\frac{10}{9}$ 1591, købmand i Helsingør, skifte $\frac{28}{11}$ 1610, gift 2) c 1603 *Elsebe Knopper* født c. 1583, datter af dr. juris, lensmand paa Ringsted kloster *Hans Knopper*, født c. 1550 i Københavns Frue, død 1591 i Ringsted, gift c 1582. Med Dorothea tor Smede 1 datter.

9 *Claus tor Smede* født c. 1578, se tavle 6.

10 *Elsebe tor Smede* født c. 1580, død 1653 i Aalborg, skifte $\frac{29}{3}$ 1653, gift $\frac{27}{8}$ 1598 i Fl. Nik. *Poul Popp* født c. 1565 i Aalborg, død 1630 sstds., skifte $\frac{26}{6}$ 1630, søn af borgmester *Poul Poulsen Popp* født c. 1533 i Aalborg, død $\frac{29}{11}$ 1597 sstds., gift 1563 trol. $\frac{5}{2}$ i Aalb. Frue *Maren Føgensdatter* født c. 1533 i Aalborg, død $\frac{29}{5}$ 1599 sstds. 1 søn² og 2 døtre.

² Gennem denne søn nedstammer slægten *Weidemann* i Aalborg, Nibe og København, og derigennem meddelelsen af herværende oplysninger.

Table 4.

Thomas tor Smede født 1564 i Fl. Nik., begr. 1625 $\frac{6}{9}$ sstds., ældste søn af raadmand Reinhold tor Smede og Gesa Lange (se tavle 3). Om forholdene i hans fars hus har fyrstelig general-superintendent for Slesvig mag. Jakob Fabricius d. ældre¹ skrevet nogle yderst interessante erindringer, af hvilke det fremgaar, at Thomas var en forvænt og vanskelig elev.

Anno 1574 kam ich zu Henrico Johannis, damahligen cantore der schulen; denn weil er vernahm, dass ich gerne etwas wissen wollte, dazu auch der leichtfertigen bursche und andern übeln verhaltens mich entschlug, sprach er mich an: Ob ich bey ihm auf seiner stube seyn, und also auf ihn warten wollte, als wollte er sich bemühen, dass ich einen freyen tisch erlangete. Ich verwilligte auf meiner mutter rath hierin, begab mich von meinem mönch,² wie wohl wider seinen willen, zu gedachtem Henrico. Er hatte aber zu der selbigen zeit wie zu Flensburg nicht ungebraüchlich war, seinen tisch an unterschiedlichen oertern, bey bürgermeister Thomas Finck, bey Elsabe Langen, bey Reinhold zur Schmiede, bey Olef Meckelborg und ob ihrer mehr gewesen seyn. Bey denselben erholte er, dass ich meinen tisch auch hatte an denselbigen tagen, wenn er bey ihnen zu tische war. Das währte also dies jahr über. Immittelst erweisetete ich meinem fleiss im studiren, auch unter andern in poesi, dass der damahlige conrector Joh. Segerus mit meiner poeterey ziemlich zufrieden war, und Pauli Sperlingii und die meine allen andern vorzog.

Anno 1575: Diweil es dem cantori Henrico beschwerlich fiel, also an unterschiedlichen oerter seinen tisch zu haben, auch Reinhold zur Schmieden nach beforderung³ M. Schattenbergii den tisch anbot, beforderete er mich auch dahin umb oestern, dass ich bey Reinhold stets war, meinen tisch bey ihm hatte pro institutione seines sohnes Thomæ, dazu hernach kahn Claus Dencker aus Ditmarschen, Boye Nann Denckers sohn. In diesem jahr fiengen die bursche eine cantorey an, welche zuvor unerhört. Mein herr liess mich auf der præceptoren rath mit hineintreten, gab zu anfang ziemlich geld, 6 bis 8 mark, dafür ich mir unterschiedliche bücher kaufte. Meine mutter liess es auch geschehen, als ich sie darum ersuchte.

Anno 1576 fuhr ich also fort in meinen studiis, hatte grosse verdriesslichkeit mit meinem discipulo, der nirgends fortwollte und nichts lernet, wie fleissig ich ihn auch ermahnete. Alle morgen, wenn er recitiren solte und wenig wuste, forderte mich der præceptor in seine classen in der schule, besprach mich darum; ich verantwortete mich,

¹ Født $\frac{30}{1}$ 1560 i Tønder, død $\frac{3}{11}$ 1640 i Slesvig.

² Lütke Namensen 1498—1575, søn af raadmand i Flensburg Namen Jensen, den eneste munk som blev tilbage i klostret i Flensburg. Fabricius skildring af forholdet hos ham i 1573 giver et af de interessanteste og mest levende tidsbilleder, som haves af de sidste katolikere i Danmark.

³ d. i. auf Veranstaltung, Anrathen.

dass die schuld bey mir nicht wäre, mit mehrem. Dieweil nun aber die meisten gesellen in prima von dannen reiseten, auch Reinhold zur Schmieden, Hans Kellinghusen und Harder Vake entschlossen wurden, ihre kinder nach Strasburg zu verschicken, dazu sie dann Henricum als einem præceptorem berieffen, und Paulus Sperling als ihr famulus sich gebrauchten liess; gefiel mir besser nach gemeiner art anderer jungen gesellen nach Lüneburg zu rücken, welche schule damahls in grossem beruff war.²

Med ovennævnte Henrik Johansen som præceptor og to fætre af samme fornavn Thomas Kellinghusen og Thomas Vake blev han sat i skole i Strassburg 1576—81, og derefter immatrikuleret i Leipzig ²³/₄ 1582, Heidelberg ⁶/₂ 1583, hvorefter han over Jena og Wittenberg vistnok kom hjem efter faderens død ⁸/₁₁ 1584. Raadmand ²⁹/₁₁ 1593. Som saadan er hans navn sammen med blandt andre onklen Harder Vakes og daværende sognepræst ved Nikolajkirken ovennævnte Henrik Johansen indskrevet paa den ⁴/₆ 1599 i skolen anbragte mindetavle over Lütke Namensen.² Fallit ¹⁸/₃ 1602, et aar før moderens død, en af de største falliter, som den tid har set. Maatte forlade byen, men kom dog tilbage ⁷/₃ 1604, og deltog i afviklingen af det uhyre vidtløftige bo, hvis afslutning kongen gentagne gange fremskyndede. Gift ¹⁶/₅ 1591 i Husum *Magdalene Hoyer* født c. 1575 i Oldensworth, død efter 1625, datter af staller i Eidersted *Caspar Hoyer*³ født ²⁸/₇ 1540 i Husum, død ²⁹/₁₁ 1594 sstds., staller siden ²⁰/₉ 1578 og ejer af den i Oldensworth liggende gaard Hoyersworth, som han selv opførte 1564, og gift c 1563 i Kiel *Anna Wolf*, født c. 1543 i Kiel. — 11 sønner og 9 døtre, af hvilke 5 sønner og 2 døtre vides at være blevne voksne, 4 sønner og 2 døtre at være døde smaa, medens der ikke vides nærmere om de resterende 2 sønner og 5 døtre.

- 1 *Reinhold tor Smede* født 1592 i Fl. Nik., begr. c 1592 sstds.
- 2 *Anna tor Smede* født c 1593 i Fl. Nik. og gift før 1622 *Poul*... sekretær. Senere skæbne ukendt.
- 3 *Reinhold tor Smede* født c 1595, død c 1657 i Hillerød, vinskænk paa Frederiksborg slot, i hvis lønregnskaber han

² Trykt i MOLLER: Vermischte nachrichten und urkunden, welche . . . Ludolphum Naamani . . . betreffen. Flensburg 1775, s. 7—11 og RIVSELL: Der stad Flensburg s. 611—12.

³ MOLLER: Erneuerte andenken der milden stiftungen, durch welche sich . . . Ludolphus Naamani und dessen gottselige eltern . . . verdient gemacht haben. Flensburg 1774. s. 53.

³ Om slægten Hoyer se nærmere foran side III.

- forekommer fra før $\frac{2}{5}$ 1635 til efter $\frac{2}{5}$ 1657, men udgaaet før $\frac{2}{5}$ 1658.
- 4 *Gesa tor Smede* født c 1597, begr. 1598 i Fl. Nik.
 - 5 *Marie tor Smede* født c 1598, begr. sidst i 1598 i Fl. Nik.
 - 6 *Elsebe tor Smede* født c 1600, senere skæbne ukendt.
 - 7 *Claus tor Smede* født c 1602, død lille.
 - 8 *Peter tor Smede* født c 1604, død lille.
 - 9 *Dorothea tor Smede* født c 1606, gift $\frac{20}{6}$ 1643 i Hamburg St Katrine *Herman Bötticher*, overretsadvokat i Hamburg $\frac{9}{6}$ 1643. 3 sønner og 1 datter.
 - 10 *Drude tor Smede* født c 1608, senere skæbne ukendt.
 - 11 *Herman tor Smede* født c 1610, c 1636 paa Ölösa järnverk, stamfader for den svenske slægt *Tersmeden*, se tavle 7 og i afsnit I tavle II.
 - 12 *Caspar tor Smede* født c 1612, se under nr. 19 og tavle 8.
 - 13 *Mette tor Smede* født c 1613 maaske tvilling til nr. 14 senere skæbne ukendt.
 - 14 *Magdalene tor Smede* født c 1614, senere skæbne ukendt.
 - 15 *Hans tor Smede* født c 1615, se tavle 9.
 - 16 *Claus tor Smede* født c 1617, død lille.
 - 17 *Maria tor Smede* født c 1619, senere skæbne ukendt.
 - 18 *Peter tor Smede* født c 1621, se under nr. 19 og tavle 8.
 - 19 *Claus tor Smede* født c 1623, se tavle 8 og i afsnit I tavle I. (En af sønnerne 12 Caspar, 18 Peter eller 19 Claus og snarest den første Caspar maa ogsaa være kommet til Sverige).
 - 20 *Tomas tor Smede* født c 1625, se tavle 10.

Tavle 5.

Hans tor Smede født c 1574 i Fl. Nik., død 1632 i Fl. Nik., søn af Reinhold tor Smede og Gesa Lange (se tavle 3), købmand. Gift i Fl. $\frac{23}{9}$ 1601 *Sofia Nisdatter Vestersen* født c 1575 i Fl., nævnes som enke 1637 og 1640, datter af raadmand *Nis Jensen Vestersen*. død c 1609 i Fl. Mindst 8 børn. Samtlige arvinger kendes 1666.

- 1 *Reinhold Hansen tor Smede* født c 1602 i Fl. Nik., vist død kort efter 1667 i Store Hedinge, hvor han ifølge fad-

derlisterne for Køge boede allerede 1646 ²⁰/₁₀, og hvor han nævnes som borgmester i aarene fra 1650 till 1666. Gift med *Birgitte*, der nævnes som fadder 1667 ¹⁷/₂ i Køge. Som regel kaldes han kun *Reinhold Hansen*, hvorfor det ikke med sikkerhed kan fastslaas, om han havde mere end 1 datter, dog vistnok mindst 2.

‡ a *Sofie Reinholdsdatte* født c₃ 1648 i Store Hedinge, gift ⁵/₇ 1668 sstds. *Peder Humfeldt*.

b *Anne Reinholdsdatte* døbt 1650 ¹/₁₁ i Store Hedinge, begr. 1651 ²⁶/₆ sstds.

2 *Mette Hansdatte tor Smede* født c₃ 1604 i Fl. Nik., død før 1665, gift c₃ 1632 i Fl. Nik. *Fokum Wilhelm* i Finkenhausen, død før 1637, hvor hun nævnes som enke i Flensborg. 1 ukendt søn skal være i live 1665.

3 *Gesa Hansdatte tor Smede* født c₃ 1606 i Fl. Nik., død 1640 i Køge, skifte ²³/₉ sstds. Gift c 1632 i Fl. Nik. *Augustus Velou* født c₃ 1600, begr. 1647 ²⁰/₄ i Køge, tolder sstds. ²/₄ 1631.

4 *Nis[†] Hansen tor Smede* født c₃ 1608 i Fl. Nik. er vistnok navnet paa den søn, som begr. 1613 i Fl. Nik., i det man maa gaa ud fra, at morfaderen er opkaldt før fars og farfars broder.

5 *Claus tor Smede* født c₂ 1610 i Fl. Nik., begr. 1649 ¹⁸/₄ i Aalborg Budolphi, skifte ⁷/₅ sstds., købmand i Aalborg. Gift c 1640 *Sille Mar*, der overlevede ham. 2 sønner, 3 døtre, af hvilke 1666 kun en søn levede, alle døbte i Aalborg Budolphi:

a *Lisbet tor Smede*, døbt 1641 ²¹/₄, død før 1666.

b *Geske tor Smede*, døbt 1643 ²²/₂, død før 1666.

c *Hans tor Smede*, døbt 1644 ¹⁸/₈, begr. 1646 ²/₆ sstds.

d *Sofie tor Smede* døbt 1646 ³/₆, begr. 1646 ²/₆ [1] sstds. (Kirkebogen har ved begravelsen ²/₆ kun, at det var 2 børn, men skiftet 1649 viser os, at det er Hans og Sofie som døde. Naar Sofie saaledes opføres begravet dagen før hendes daab, maa der her være indløbet en fejl, rimeligvis er daaben i kirken berammet til ³/₆, men ikke blevet udført.)

e *Fokum tor Smede* døbt 1648 ³⁰/₃, var 1665 i tjeneste hos nedennævnte farbroder af samme navn.

- 6 *Anders tor Smede* født c₃ 1612 i Fl. Nik., boede i Store Hedinge, og nævnes som fadder i Køge 1663 ²²/₃ og 1667 ²⁷/₂.
- 7 *Fokum tor Smede* født c 1615 i Fl. Nik., død ²⁰/₇ 1665 i Aalborg Frue, skifte 1666 ⁷/₈ sstds., købmand, ugift.¹
- 8 *tor Smede*, født c₃ 1617 i Fl. Nik., begr. 1617 sstds.

Table 6.

Claus tor Smede født c₂ 1578 i Fl. Nik., død 1633 paa rejse i udlandet, søn af Reinhold tor Smede og Gesa Lange (se tavle 3), immatrikuleret i Strassburg 1599, Paris, Orléans, købmand i Køge c 1602, raadmand 1613, af universitetet forlenet med tiende af Bjevskov ²⁹/₄ 1616, fastelavnborgmester i 1620, fradømt sin raadmandsbestalling c 1629, men frikendt af landsretten ²⁸/₂ 1630. Ejede gods i Ejdersted, som overdroges de fattiges forraad og ved kongebrev af ⁴/₁₁ 1639 til professor Thomas Fincke. Gift 1) c₂ 1607 i Køge *Marine Eisenberg* født c₂ 1574 vist i Roskilde, død c₂ 1620 i Køge, datter af kgl. sekretær, domprovst i Roskilde, *Elias Eisenberg* (født 1534 i Halle, død ³⁰/₄ 1590 i Roskilde, gift 1565 *Thale Holst* født c 1549 i Fl. Nik., død ⁸/₂ 1612 i Roskilde) og gift 1) c 1595 i Roskilde *Simon Pedersen* født c 1563 i Køge, død ²⁷/₁ 1605 sstds., borger i Køge 1589, raadmand ²¹/₁ 1591. 1 søn.

Gift 2) c₂ 1622 i Kbh. *Ingeborg Pedersdatter* født c₂ 1578 i København, begr. 1653 ³⁰/₂ i Køge, datter af kgl. renteskriver (1559—1582) *Peder Hansen* og gift 1) c₂ 1598 i København *Claus Mechlenborg* født c₂ 1570, død 1619 i København, underskriver ²⁷/₆ 1597, proviantskriver ²⁵/₉ 1598, instrux ²⁷/₁₀ 1599, forlenet med 2 kannikdømmer i Stavanger 1610 og et vikariat i Lund 1618. Under Claus tor Smedes rejse tilskødede hun med hans samtykke store jordejendomme i København til de fattiges forraad ¹⁸/₆ 1632 (tinglæst ²⁵/₆). Herpaa opførtes pesthuset og fraskiltes senere den saakaldte blegdam.

Reinhold tor Smede født c₂ 1608 i Køge, begr. 1648 ³⁰/₄ i Køge, imm. før 15aars alderen i Rostock ¹/₉ 1623, købmand i Køge, fik 1632 udlagt faderens gaard i Køge som mødrene arv, men solgte den 1636. Vistnok ugift, dog

¹ Jvnf. Personalhistorisk Tidsskrift 36, 234.

begraves »en barn till toer Smedtz» 1648 $\frac{8}{8}$, men her er vistnok tale om en tjenestedreng (jvnf. 1645 $\frac{28}{8}$ og 1647 $\frac{14}{10}$, hvor hans karl, henholdsvis svend blev begravet).

Tavle 7.

Herman tor Smede (højtysk *zur Schmieden*, svensk *Ter-smeden*) født c. 1610 vist i Fl. Nik., død 1667 paa Larsbo i Söderbärke, søn af Thomas tor Smede og Magdalene Hoyer (se tavle 4), er stamfader for den svenske adelige slægt, der som det ses er slægtens hovedlinie. Nærmere om slægten i det foregaaende afsnit I tavle II.

Tavle 8.

Caspar, Peter eller *Claus tor Smede* født c. 1612 (1621 eller 23), død 1648 paa Söderbärke, søn af Thomas tor Smede og Magdalene Hoyer (se tavle 4), forvalter paa Larsbo. Nærmere i afsnit I tavle I.

Tavle 9.

Hans tor Smede født c. 1615 vist i Fl. Nik., død $\frac{22}{7}$ 1660 begr. $\frac{27}{7}$ i Nakskov, søn af Thomas tor Smede og Magdalene Hoyer (se tavle 4), købmand i Nakskov 1641, oldermand, kaptejn i borgergarden ved den svenske belejring 1659. Gift 1) $\frac{1}{8}$ 1641 i Nakskov *Karen Kristensdatter* født c. 1615, begr. 1648 $\frac{20}{7}$ i Nakskov, skifte $\frac{16}{3}$ 1652. — 2) $\frac{28}{3}$ 1652 i Nakskov *Ide Hansdatter* født c. 1615, død efter 1671 i København, datter af *Hans Nielsen* paa Samsø, og c 1661 gengift med købmand *Peder Hansen Aalborg*, med hvem hun oprettede gensidigt testamente $\frac{15}{11}$ 1664 og $\frac{12}{2}$ 1671. Af 1) 3 sønner, 1 datter, af 2) 1 søn, alle fødte i Nakskov.

- 1) 1 *Thomas tor Smede* døbt 1643 $\frac{11}{6}$, begr. 1643 $\frac{15}{6}$ sstds.
- 2 *Kristen tor Smede* døbt 1644 $\frac{20}{11}$, begr. 1646 $\frac{25}{11}$ sstds.
- 3 *Magdalene tor Smede* døbt 1646 $\frac{18}{11}$, begr. 1646 $\frac{30}{11}$ sstds.
- 4 *Thomas tor Smede* døbt 1648 $\frac{12}{11}$, 1660 var han i skole i Lybeck. Senere skæbne og mulige efterslægt ukendt.

- 2) 5 *Hans tor Smede* døbt 1654 ²²/₆ i Nakskov, levede hos moderen 1664 og 1671. Senere skæbne og mulige efterslægt ukendt.

Tavle 10.

Thomas tor Smede født c. 1625 i Fl. Nik., død c. 1673 i Hillerød, søn af *Thomas tor Smede* og *Magdalene Hoyer* (se tavle 4) købmand i Nakskov c. 1648, kgl. tilladelse at flytte til Hillerød ²/₁₀ 1651. Gift c. 1648 *Karen* (vistnok *Bertelsdatter*) født c. 1625, død c. 1679 i Hillerød. Hun nævnes i skatteregnskaberne 1674—79, i 1678 med 3 børn hjemme. Vist mindst 8 børn:

- 1 *Magdalene tor Smede* døbt 1649 ⁶/₅ i Nakskov, død før 1694 i Hillerød. Gift c. 1673 sstds. *Hans Hansen Husvig* født c. 1647 i Hillerød, død før 1694 sstds., søn af sognepræst *Hans Madsen Husvig*, født 1619 i Kbh. Nik., død 1670 i Hillerød, gift 1) c. 1646 *Else Hansdatter Riber* eller *Svane*, født c. 1601 i Horsens, død c. 1652 i Hillerød, ridefoged paa Frederiksborg slot. 5 børn, af hvilke kun 1 datter blev voksen.
- 2 *Thomas tor Smede* døbt 1650 ²⁰/₁₀ i Nakskov, se tavle 11.
- 3 *Bertel tor Smede* døbt 1651 ³⁰/₁₁ i Nakskov. Vist opkaldt efter morfar. Senere skæbne og mulige efterslægt ukendt.
- 4 *tor Smede*, formentlig født c. 1653, død c. 1655.
- 5 *Margrethe tor Smede* født c. 1655 i Hillerød, død c. 1710 i Ledøje. Gift 1680, vist i Hillerød, med kgl. till. ²⁰/₆ *Otto Kristoffersen Lide* født 1644 i Ledøje, begr. 1719 ²⁴/₅ sstds., sognepræst i Ledøje. Mindst 7 børn¹.
- 6 *tor Smede* formentlig født c. 1657, død c. 1660.
- 7 *Reinhold tor Smede* født c. 1660 i Hillerød, død 1692 i Flandern, kornet i Irland 1689, rytterløjtnant 1691.
- 8 *Karen tor Smede* født c. 1662 i Hillerød, begr. 1718 ⁸/₈ i Helsingør Olai, gift 1) c. 1686 i Hillerød? *Bendix Laurson*

¹ Blandt *Lides* børn havde arrestforvarer *Hans Ottesen Lide* født c. 1692 i Ledøje, død 1735, begr. ²⁰/₆ i Kbh. Trin., gift ⁷/₈ 1717 i Ledøje (kgl. till.) *Anna Kristine Olesdatter*, død i 1720erne, blandt sine børn en datter opkaldt efter farmoderen: *Margrethe tor Smede* [*Lide*] født c. 1718 i Kbh., død 1775, begr. ⁹/₂ i Maribo. Gift 1) ⁸/₅ 1737 i Maribo (kgl. till.) købmand *Hans Reimer* født 1709, døbt ²⁵/₁₂ i Maribo, død 1739, begr. ⁶/₅ i Maribo, søn af *Laur Reimers*(en). — 2) ³⁰/₅ 1740 i Maribo (kgl. till.) købmand *Niels Staal* født c. 1713, død ²³/₁₀ 1794, begr. ²⁸/₁₀ i Maribo, vistnok søn af *Tønnes Staal*. Af 1) 1 søn af 2) 2 sønner og 2 detre.

født c. 1655, død c. 1700 i Hillerød. — 2) $^{29}/_9$ 1703 i Hillerød med kgl. till. *Niels Aagard* født c. 1670, begr. 1708 $^{22}/_2$ i Hillerød, kongelig fiskemester og gift 1) c. 1696 *Vibeke* født c. 1675, begr. 1702 $^{29}/_{11}$ i Hillerød. Med *Bendix Laursen* 2 sønner og 1 datter.¹

Tavle 11.

Thomas tor Smede døbt 1650 $^{20}/_{10}$ i Nakskov, død c. 1685 i København, søn af Tomas tor Smede i Nakskov, senere Hillerød, og Karen (se tavle 10), urtekræmmer i København c. 1682. Gift 1682 med kgl. till. $^{1}/_8$ *Gertrud Hansdatter* født c. 1655 i København, død c. 1711 sstds., datter af marinekaptejn *Hans Lauritzen*. Fik sammen med sønnen kgl. privilegium paa et eddikebryggeri $^{22}/_2$ 1710. 1 søn.

Thomas tor Smede født c. 1683, se tavle 12.

Tavle 12.

Thomas tor Smede født c. 1683 i København, begr. 1713 $^{24}/_1$ i Kbh. Holmens, immatrikuleret privat $^{20}/_7$ 1702 (18 aar gl.) fik med moderen kgl. privilegium paa et eddikebryggeri $^{22}/_2$ 1710, borgerskab $^{23}/_4$ 1711, vist i anledning af moderens død. Gift $^{29}/_7$ 1710 i Kbh. Holmens med kgl. till. *Susanne Kristine Wienecke* døbt 1689 $^{29}/_{10}$ i Kbh. Holmens, død efter 1729, datter af sognepræst og provst *Gert, Wienecke* (født $^{2}/_7$ 1649 i Kbh. Frelsers, død $^{3}/_2$ 1702 i Kbh. Holmens, gift c. 1672 *Marie Sassenberg*, født c. 1648, død 1711 i København af pest) og gift 2) c. 1714 toldskriver *Jakob Olufsen*. Med tor Smede 2 døtre.

1 *Marie tor Smede* døbt 1710 $^{4}/_8$ i Kbh. Nik., begr. 1729 $^{20}/_{10}$ i Kbh. Holmens.

2 *Gertrud tor Smede*, døbt 1712 $^{16}/_3$ i Kbh. Nik. Senere skæbne ukendt.²

¹ Af Bendix Laursens sønner var den ældste søn opkaldt efter morfaderen: *Thomas tor Smede* [Bentzen] født 1688 i Hillerød, begr. 1726 $^{28}/_{12}$ i Helsingør Olai, imm. $^{20}/_7$ 1705 fra Hillerød skole, privatlærer hos etatsraad Hans Leth, derefter fuldmægtig hos en svoger, der var proviantforvalter paa Kronborg. Ugift.

² Med disse døtre er den danske gren af slægten, saa vidt det har været mig muligt at opspore, uddød.

Udenfor den her behandlede slægt er følgende personer af navnet *tor Smede* truffet:

Til den hollandske slægt *Dersmeden* hører formentlig *Henry Ter Smitten* født i Holland, svensk commerciecommissarie i Frankrig. Søgte 1679 optagelse i den svenske adel under foregivende at være af brabantisk adel, men adelsbrevet tabt c 1569 under hertugen af Alba. Han blev optaget ^{24/11} 1680 med navnet *Smittenhjelm* (nr 970) og fik i vaabnet 3 tidsler og 3 franske lilier som baade den hollandske og svenske slægt har, men ikke de 3 hammere i den svenske slægts vaaben, som i øverste halvdel har 3 guldlilier i blaat, i nederste halvdel 3 sorte hammere omkring en rød opadvendt sparre paa guldbund.

Det kan i denne sammenhæng nævnes at Herman Tersmeden icke førte det senere slægtsvaaben, men i et signet med bogstaverne H. T. S. førte et vaaben med 7 ax i øverste halvdel, og 6 ax i nederste over et gærde med dobbelfløjet laage.

Til andre grene af Stade-slægten hører formentlig: *Wessel zur Schmede*, der 1561 har et len i nærheden af Osnabrück. Endvidere: *Johan zur Smeden*, der med sønnen *Andreas zur Smeden* 1585 ejer en frigaard i Uffeln ved Fürstenau.

Notiser.

Personhistoriska samfundets årsmöte ägde rum å hotell Kronprinsen torsdagen den 29 april 1926. Mötet öppnades av ordföranden, arkivrådet Joh. Ax. Almquist, med ett anförande, som erinrade därom, att ett halvt sekel nu förflutit sedan samfundets upprinnelse i och med svenska autografsällskapets stiftande, och som i anknytning därtill gav en återblick över samfundets öden under de gångna femtio åren. En med anledning av jubileet utgiven festskrift »Margareta Brahes svenska familjeporträtt i Hessen», vilken dedicerats till samfundet av personhistoriskt intresserade inom och utom samfundet, överlämnades därefter å givarnas vägnar av hovmarskalken greve Adam Lewenhaupt och mottogs av ordföranden under betygande av samfundets stora tacksamhet.

Mötet övergick därpå till behandlingen av föreliggande föreningsangelägenheter. Härvid omvaldes samtliga ledamöter av styrelsen, nämligen arkivrådet Almquist, hovmarskalken greve Lewenhaupt, direktören Govert Indebetou, professorn Sven Tunberg och förste amanuensen Sixten Humble. Likaledes omvaldes förutvarande medlemmar i redaktionsutskottet: arkivrådet Almquist, förste arkivarien Bertil Boëthius, intendenten friherre Rudolf Cederström, postkontrollören Gustaf Elgenstierna och amanuensen Humble. Till revisorer omvaldes kamrer Axel Dandenell och hovrättsrådet F. W. Grönwall, och såsom revisorssuppleant, efter avlidne kapten A. Pålman, nyvaldes kamrer Claës Schram.

Föredrag hölls av förste arkivarien Boëthius över ämnet »Brukspatron Carl Daniel Burén på Boxholm». — Efter föredraget: supé och samkväm.

Utdrag ur revisionsberättelsen för år 1925:

Debet.

<i>Behållning från år 1924</i>		4,785: 37
<i>Inkomster</i> år 1925:		
Årsavgifter	3,485: —	
Ständig medlemsavgift	150: —	
Tidskriftsförsäljning	839: 16	
Räntor	244: 46	
	4,718: 62	
	Summa	9,503: 99

Kredit.

<i>Utgifter</i> år 1925:		
Trycknings- och illustrationskostnader	2,963: 55	
Uppbörds- och distributionskostnader	559: 21	
Arvoden	1,371: 80	4,894: 56
<i>Behållning till år 1926</i>		4,609: 43
	9,503: 99	
	Summa	9,503: 99

Fråga.

Äro några porträtt kända av justitieborgmästaren i Uppsala Olof Rangel, f. 1682, † 1736, och hans hustru Margareta Maria Gefdes, f. 1700, † 1781?

Olof von Post,
kapten,

Karlavägen 71, Stockholm.

Följande av samfundets skrifter utlämnas åt *ledamöter i samfundet* efter rekvisition hos sekreteraren, adr. Riksarkivet, Stockholm 2, till nedan-nämnda pris:

- Svenska autografsällskapets tidskrift, Del I, n:is 1, 3, 7—12 årg.**
 1879—1888 (h. 2 o. 4—6 saknas), per n:r kr. 3:—.
- Svenska autografsällskapets tidskrift, Del II, n:is 1—12 årg.**
 1889—1896 (340 sid.), lämnas fullständig till nedsatt pris av kr. 18:—.
- Lösa häften för 3 kr. för varje häfte; dubbelhäfte n:is 11—12 för 6 kr.
- Ex. tryckt på *bättre papper* (därav några få fullständiga årg. äro tillgängliga)
 jämte *Register* till delarna I och II, även på *bättre papper* kr. 45:—.
- Personregister** till delarne I och II (44 sid.) kr. 6:—.

Personhistorisk tidskrift:

- Årg. I (1898—1899) h. 3 o. 4 à kr. 3:75 (h. 1 o. 2 slutsålda).
 • II (1900) h. 1 o. 2 à kr. 3:75 (h. 3 o. 4 slutsålda).
 • III (1901) (slutsåld).
 • IV (1902) — årg. XXIV (1923) à kr. 15 per årg. utom årg. VIII (1906), som är slutsåld.
 • XXV (1924) och XXVI (1925) à kr. 10.

Handlingar, utg. genom samfundet:

- I. S:t Nikolai kyrkas i Stockholm vigselbok, 1. 1604—1650 och 2. 1651—1700 (182 sid.), utg. av F. U. Wrangel kr. 9:—.
- II. En adlig och furstlig hofpredikant under 1600-talets senare hälft, P. G. Öjer; utg. af Karl af Schmidt (82 sid.) kr. 4:50.
- III. Slägten Aminoff (slutsåld).
- IV. Klosterfolket i Vadstena af C. Silfverstolpe (slutsåld).
 Do do tryckt å *bättre papper* (i få ex.) kr. 15:—.
- V. Svenska porträtt i samlingarna vid Uppsala universitet, förteckn. af N. Sjöberg (6+87 sid.) med 31 porträtt; ingår i Personhist. tidskr. årg. III h. 3 o. årg. IV h. 1—4 (slutsåld).
- VI. Svenskarne under dannebrogen 1848—50, med tillägg (102+24 sid.), af B. Schöldström, med 97 porträtt (slutsåld).
- VII. Svensk genealogisk litteratur, förtecknad af J. A. Almquist (80 sid.) . kr. 6:—.
- VIII. Porträttsamlingarna å Edsberg och Hedensberg (23 sid. och 14 porträtt + 56 sid. och 3 porträtt); ingår i årg. VI h. 3—4 och årg. VII h. 4.

Ny serie:

1. Köpings stads tjänstemän 1605—1905 af G. Elgenstierna (106 sid.); ingår i årg. VIII h. 3—4.
2. Kalmar regementes chefer 1623—1907 af F. Rudelius (160 sid. + 23 porträtt); ingår i årg. IX h. 3—4.
3. Register till Personh. Samfundets porträttsamlingar årg. I—III (1906—08); ingår i årg. XI h. 2—4 och XII h. 1—2; även separat kr. 6:—.
4. Personhistoriska anteckningar rörande Kristianstads magistrat och andra stadens tjänstemän under åren 1700—1800. Af Karl Enghoff kr. 6:—.
5. V. Millqvist, Svenska Riksdagens Borgarstånd 1719—1866. Personhistoriska anteckningar (slutsåld).
6. Erik XIV:s almanacksanteckningar, hans dagböcker, ritningar och musiknoter i urval, utg. af C. M. Stenbock; ingår i årg. XIV h. 2—3.
7. Olof och Caroline Wijks porträttsamling. Beskrifven af Nils Sjöberg; ingår i årg. XV h. 4.
8. Grefve Reinhold von Rosens porträttsamling. Beskrifven af Nils Sjöberg; ingår i årg. XVI h. 1—2.
9. Namnlistor över officerskårerna vid svenska s. k. männingsregementen till häst och ståndsdragoner under stora nordiska kriget av V. Hamilton, C. H. Kreüger och E. Leijonhufvud; ingår i årg. XVIII h. 1—2.
10. Namnlistor över officerskårerna vid svenska s. k. männingsregementen till fot under stora nordiska kriget av E. Leijonhufvud kr. 15:—.
- Dödslistor från och med år 1899 till och med år 1903 à kr. 3:—.

STOCKHOLM 1926. KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER 261510